

БАҲРОМ
ФИРЎЗ

РУҲСОРА

БАҲРОМ ФИРЎЗ

РУХСОРА

ББК 84 тоҷик 7-8

Ф – 76

БАҲРОМ ФИРЎЗ «Рухсора», Душанбе, нашриёти «Олами китоб», 170 сах., соли 2008.

Китобро «Махфили илми тоҷикшиносӣ»-и ТҶХ «Олами китоб»

ба нашр таёр намудааст.

Шоир ва нависанда, публицисти шинохта, барандаи ҷоизаи адабии ба номи Садриддин Айни, корманди шоистаи маданияти Тоҷикистон Баҳром Фирӯз (1939 - 1994) аз худ осори гаронбаҳое боқӣ гузоштаанд. Қиссаи «Рухсора» борҳо чоп шудааст, аммо дӯстдорони калом бадеъ ҳанӯз ҳам ташнаи хондани ин асари нависандаи дӯстдошташон ҳастанд.

ЗАРРАҲОИ ОДАМИЯТ

Ҳоло адабиёти мо масъалаи одамиятро, масъалаи инро, ки инсон чӣ гуна бошад ва муомилаи байни мардум бояд ба чӣ принципҳое асос ёбад, ҳамачониба муҳокима карда истодааст.

Баҳром Фирӯз яке аз ҳамон нависандагонест, ки дар сари ин масъала бисёр фикр мекунад. Асарҳои Баҳром Фирӯз пур аз фикру мулоҳизаҳост ва моро, хонандагонро низ водор месозад, ки баробари ӯ фикр кунем, масъалаҳои муҳимро аз қабиле ин ки одам кист ва одамгарӣ чист, ҳаматарафа ба мулоҳиза гирем.

Лекин Баҳром Фирӯз мулоҳизаҳои худро батафсил баён намекунад. Дар асарҳои ӯ андешаву мулоҳизаҳои дуру дароз ба назар намерасанд. Вай мақсади худро бо қувваи тасвир ба даст меорад: дидаву шунидаҳояшро як-як нишон медиҳад ва мо аз ин тасвирҳои ӯ ба фикр меравем, хулосаҳо мебарорем.

Ҳар як асари бадеӣ, хусусан асарҳоеро аз қабиле ҳикояҳои Баҳром Фирӯз хеле бодикқат хондан лозим аст. Назари ӯ дар мушоҳидакорӣ баъзан нозук меравад ва хислатҳои инсонии қаҳрамон ё ноодамии ӯро нозук ба мушоҳида гирифта, ба назари мо намоён мекунад.

Инак, ҳикояи «Омаду рафт» (1979). Дар ин ҳикоя, чунонки ҳоло дар бисёр асарҳои нависандагон мебинем, қаҳрамон дар дами марг нишон дода шудааст. Усто Равшан дар бистари марг баъзе лаҳзаҳои зиндагии худро аз назар мегузаронад, феълӣ атвори баъзе қасонро фикр мекунад. Аз ин мулоҳизаҳо мебинем, ки тамоми зиндагии ӯ бо меҳнати ҳалол, бо некукорӣ гузаштааст. Лекин барои фаҳмидани ин, ки усто Равшан чӣ касест, чанд гуфтаи вай, хусусан охири сухани ӯ муҳим аст. Охири сухани ӯ ин буд, ки канда-канда гуфт: «Хоб дидам... асп маро гирифта... андохт... аз қисмат ҷои гурез нест... Афсӯс, ҳаво носоз омад...» Чунонкӣ мебинем, қаҳрамони нависанда дар дами вопасин афсӯс меҳӯрад, ки «ҳаво носоз омад». Вай аз поён ёфтани умри худ афсӯс намехӯрад, аз ин ки умраш бо меҳнат гузашт ва чунонкӣ занаш гуфт, ханӯз аз фарзандон роҳат надидааст - аз ин дар ҳасрат нест, балки дар ташвиш аст, ки «ҳаво носоз омад» ва мардум барои гӯронидани ӯ азоб хоҳанд кашид. Усто Равшан дар дами марг ҳам ғами дигаронро меҳӯрад.

Чунин аст услуби Баҳром Фирӯз. Вай ба ҷузъиёти хурд, ба падидаҳои ноаёни фикру ҳисси қаҳрамон чашми диққат медузад, гоҳ нозуктарин нишонаҳои феълӣ атвори инсонро аз назар мегузаронад, аз ҳар кадоми онҳо як маънӣ мекашад. Мо ҳам аз асарҳои ӯ беҳтар фаҳмидани маъноии рафтору гуфтори одамонро ёд мегирем. Ба рӯйдодҳои оддӣ, ба ҷузъиёти хурд, ба падидаҳои ноаёни феълӣ атвори инсон бодикқат нигоҳ кардани нависанда боис мегардад ки мо, хонандагон низ ба муҳит, ба мардумони атрофи худ бодикқат нигоҳ мекардагӣ мешавем, дар фаҳмидани маъноии зиндагӣ ва одамии ноодамӣ чашми мо бинотар, ақли мо гиротар мешавад.

Баҳром Фирӯз аввалҳо шеър мегуфт ва фақат аз оғози солҳои ҳафтод ба наср гузашт. Ман ўро ба сифати насрнавис аз ҳикояи «Бобо», ки соли 1970 навишта ва соли 1972 чоп шуда буд, мешиносам. Ин ҳикоя зуд диққати хонандагон ва нависандагону мунаққидонро ба худ кашид. Мушоҳидакорӣ ва нозукбинии ў аз ҳамин ҳикоя маълум буд.

Нависанда дар ин чо як кӯдак ва бобои пиронсоли ўро тасвир кардааст, ки ҳарду ба деҳа равонанд. Сӯҳбати бобову набера дар роҳ, манзараҳои кӯҳсор ва ғайра, ки дар ин ҳикоя тасвир шудааст, аксаран гӯё чизи оддист: гуфтугузори одатӣ ва манзараҳои муқаррарӣ мебошад. Лекин дар ҳақиқат як порча аз зиндагии бисёр ачиби мардуми мо дар ин ҳикоят тасвир шудааст. Кӯдак дар ҳар қадам чизе аз аҷоиботи зиндагии одамон ва ҳайвонот мебинад ё мешунавад. Гоҳ мекӯед, ки «қуллаҳо чун сутун ба китфи худ осмонро бардошта истодаанд» ва «дилашро ваҳм зер мекард», гоҳ аз бобо ҳикоятҳои ачибе дар бораи гургон мешуनावид. Кӯдак бо ҳайрату тааҷҷуб барои худ аҷоиботи табиатро кашф мекунад ва мо ба кунҷковӣ, ҳайрату тааҷҷуб ва ҳиссиёти баланди ин кӯдаки хурдсол мафтун мешавем. Нависанда просесси мураккабе - просесси аз тарафи як кӯдаки зираку ҳассос кам-кам кашф шудани асрори зиндагиро ба тадқиқ гирифтааст ва бо чузъиёти ачиби психологиаш ба мо нишон додааст. Образи бобо ин пиракии пурдидаву пурдон ва коркуфта низ ҳар лаҳза дар пеши чашми мо намоён мегардад.

Баҳром Фирӯзро нависандаи маишатнигор ва услуби ўро услуби маишатнигории иҷтимоӣ гӯем, шояд сахб нашавад. Диққати ў ба зисту маишати мардум равона гардидааст ва гоҳ онро бо майдатарин падидаҳои мебинад, бо дақиқназарӣ ба мулоҳиза мегирад. Аз хондани ҳикояҳои ў чашми мо ҳам ба хурдабинӣ одат мекунад, фикри мо ҳам дар сари моҳияти он чузъиёти ночизи маишат ба ҷавлон меояд ва дар роҳи дарки маъноӣ ҳодисаҳои зиндагӣ фаъол мешавад. Майдатасвирӣ дар аксари ҳикояҳои маҷмӯаи «Ҳақиқати талх» (1981) шакли асосии ифода шудани нозукбинии ҳассосонаи Баҳром Фирӯз буда, барои инкишофи қобилияти мушиқофии хонанда, барои тақдир додани фаъолиятмандии иҷтимоии вай иқтидор дорад.

Тасвирҳои Баҳром Фирӯз дар ҳикоя аксаран вусъат надоранд. Вай бештар воқеаҳои хурдиро мегирад, ки аз талотум маҳрум буда, як гӯшаи зиндагиро андак равшан мекунанду бас. Вале ин гап чунин маънӣ надорад, ки ҳикояҳои ў каммазмун мебошанд. Қалами ў ҳоло чунин иқтидор пайдо карда истодааст, ки аз резапораҳои зиндагӣ маъноӣ муҳимме бароварда, пеш аз ҳама, одамиятро устувор мекунад. Ҷам пирамарди нотавони ҳикояи «Бобо» ва Усто Равшане, ки дар бистари марг аст, ҳам Комил-полвони ҳикояи «Гуштигирӣ» (1974), ки номардию нотандеҳии шогирдаш Сангин-полвонро боиси сархамии худ донист, ҳам сарнавишти Сабои ҳикояи «Оғоз» (1979), ки бо вучуди номуродиҳо ҳиссиёти олии инсониро аз даст надодааст ва дигарҳо аз худ сифатҳои баланди инсонӣ зоҳир намуда, моро водор месозанд, ки дар сари баъзе масъалаҳои зиндагӣ, дар хусуси одаму одамият ба андеша равем. Қаҳрамони хурдсоли ҳикояи «Ҳақиқати талх» (1976) сағчаи дӯстдори худро ба ҷӯпоне фӯрӯхт, то ки сағи калони ҷӯпонӣ шавад,

аммо чун падар ўро сахт коҳиш кард, ки фақат «нокас дўсташро мефурӯшад», ин хасрат як умр дар дилаш монд ва ин сухан дар гӯши хонанда ҳам садо дода сахт менишинад.

Ҳамин тариқ, нависанда одамияти баланди қаҳрамонон, адлу инсоф ва вичдони поки онҳоро на бо тасвириҳои пурвусъат ва лавҳаҳои бузург, балки гӯё ҷузъиёти алоҳидаи зисту маишатро реза-реза гирд оварда, як манзараи мукамалро пеши чашм ҷилва медиҳад. Ҳар қадар ки нависанда воқеаҳои зиндагиро нозуктар ба мушоҳида гирифта, моро бештар ба андеша мебарад, ба ҳамон дараҷа хислатҳои неки инсониро устувор менамояд.

Оре, одамият зарра-зарра гирд меояд. Ҳар инсон асил бо ягон хислати мардумии худ, ҳатто бо хислатҳои хурду ноаён сифатҳои одамии дигаронро заррае зиёд мекунад. Ҳар кадоми мо бояд қобилияте дошта бошем, ки ин зарраҳои инсониятро дида тавонем, ҳарисона аз худ намоем, аз онҳо дар зиндагӣ дастури амал ҷӯем. Нависандагон бо нигоҳи заррабини худ ин қобилияти моро раванқ медиҳанд. Нигоҳи нависандагон ҳар чи нозукбинтар бошад, биноии мо ҳам тезтар хоҳад буд.

Дар айни замон дар тасвири бузурги халқ як равияи дигаре ривоч ёфта истодааст. Ин ҳам бошад, ба сифатҳои хурду ноаёни симои шахс бодикқат чашм дӯхтан ва ба ин восита нишон додани бузургии халқ аст. Ба назари мо, Баҳром Фирӯз ҳамин равияро пеш гирифтааст. Ин ҳам барои худшиносии маънавию ахлоқии шахс ва халқ дорои аҳамияти бузургест. Дар ин сурат шахс вазифаи инсонии худро боз ҳам нозуктар дарк месозад, зеро рӯҳи поки инсонӣ, хулқи неки мардумӣ, дили софи беолоиш ва монанди инҳо зарра-зарра дар назари ӯ намоён шуда, бо падидаҳои хурде аҳамияти калони худро намудор месозанд.

Дар баъзе ҳикояҳои Баҳром Фирӯз инсон дар оғӯши табиат нишон дода шудааст, инсон ва ҳайвоноти гуногуни дастию ёбой як ҷо амал кардаанд («Бобо», «Бузғола ва писарак», «Омаду рафт» ва ғайра). Чунин ҳикояҳо монанди бисёр ҳикояҳои дигари ӯ, асосан, барои кӯдакон ва ҷавонон навишта шудаанд, вале муаллиф дар ин асарҳояш хонандаи калонсолро низ дар назар дорад. Ҳар кадоми ин ҳикояҳо як ҳикмати ҳаётро ифода менамоянд ва ин ҳикमत чунон ифода шудааст, ки барои хурду калон баробар аҳамият пайдо кардааст.

Пайванди ногусастани инсон ва табиат, бо чашми ҳайрат ва мафтунӣ ба сирру асрори табиат, аҷоибот ва хусни беолоиши он нигаристани инсон, хусусан хурдсолон дар ин ҳикояҳо на бо калимаҳои зебо ва суханоронии зоҳирӣ, балки бо сухани оддӣ, бо қувваи тасвири конкрет нишон дода шудааст. Баҳром Фирӯз аз ранги романтикӣ худдорӣ мекунад. Шавқи пурзӯри инсон, ки аз мушоҳидаи манзараҳои табиат ва ё рафтори ҳайвоноти гуногун бедор шудааст, дилбастагӣ ва меҳри самимии одам нисбат ба боғу роғ, кӯҳу дара, чашмасорону обшорон ё ки нисбат ба ҷонварони дӯструӣ содиқ ва монанди инҳо дар асарҳои Баҳром Фирӯз бо падидаҳои конкретиашон намудор мегарданд.

Чашми хонанда, хусусан, хонандаи ҷавонро ба зебоиҳои зиндагӣ, ба хусни табиат ва дунё кушодан, диққати хонандаро ба дидани начобати дили инсон ва хулқи неки ӯ равона кардан, ба ин восита барои устувор шудани

пояҳои инсоният дар ҷамъият кӯшидан як шакли ифодаи гуманизм дар асарҳои Баҳром Фирӯз аст. Ин гуманизми олий масъулиятшиносии шахсро низ дар бар дорад. Нависанда на фақат меҳри зиндагӣ ва инсонро дар дили шахс мустаҳкам мекунад, балки зимнан чунин фикреро ҳам талқин менамояд, ки шахс дар назди чунин инсони олиҷаноб, дар назди зиндагӣ ва сарзамин ҷавобгар буда, хулқашро ба онҳо мувофиқ гардонад, барои муҳофизати онҳо тайёр бошад, нагузорад, ки ба ин ҳама ҳусну зебоӣ ва назокату начобат осебе расад. Баҳром Фирӯз ба таври ҳосе ҳисси масъулияти шахсро дар назди ҷамъият қувват медиҳад.

Гояи масъулиятшиносӣ аксаран аз маънои таҳтуллафзии матн ҳосил шуда, гоҳ дар мулоҳизарониҳо андаке бевосита ифода меёбад. Чунончӣ, Комил-полвон (ҳикояи «Гӯштигирӣ») рафтори норавои шогирдаш Сангинро дида буд, ки аз дилаш чунин фикр гузашт: «Усули гуштиро ёд додан кам аст, одамию одамгарӣ, ҷавонмардию тандеҳиро ҳам ёд додан даркор...»

Дар айбҳову гуноҳҳои каси дигаре худро низ айбдор доништан аз ин бобат вичдонан азоб кашидан, дар роҳи тақвияи одамият ва пешгирии ноодамӣ чидду ҷаҳд кардан, ки дар зиндагии баъзе қаҳрамонони Баҳром Фирӯз мебинем, падидаҳои гуногуни масъулиятшиносии шахс дар назди ҷамъият аст.

Хислатҳои бади инсон ҳам дар ҳикояҳои Баҳром Фирӯз бо диққаткорӣ резабинӣ нишон дода шудаанд. Вай ба ҳар яке аз падидаҳои ноодамию ноинсофӣ, беақлию бетамизӣ, ки муносиби шаъни инсон нест, низ бодиққат нигариста, сабабҳои онро меҷӯяд ва мардумро аз сабуксарию беандешагӣ бар ҳазар медорад. Ҳикояҳои «Чинор-кампир» (1977), «Товуси маст» (1977), «Камгап» (1979) ва ғайра аз ҳамин ҷумлаанд.

Агарчи дар ҳикояҳои Баҳром Фирӯз тасвири конкрет мӯъҷаз ва оромона мавқеи асосӣ дошта, мулоҳизарониҳои доманадору пурҳиссиёти муаллиф ё персонажҳо ба назар намерасад, дар баъзе мавридҳо, хусусан, он гоҳ ки аз хулқи нораво ва гумроҳии инсон сухан меравад, фикру ҳисси таҳқиқгар ногоҳ ба ҷӯш омада, овози ӯ баланд шунида мешавад. Аз ҷумла дар ҳикояи «Муаллими саҳтгир» (1981) аз сабаби раҳмдили модар ва саҳтгириҳои ӯ аз кӯдакӣ кам-кам аз роҳи дуруст баромадани ҷавоне тасвир ёфта, яке аз персонажҳо сабаби ин ҳодисаро чунин эзоҳ додааст, ки «агар худи кас одам шудан нахоҳад, ҳеч кас ӯро одам карда наметавонад». Ҳикояпардоз ба ҳаққонияти ин сухан шубҳа надорад. Бо вучуди ин, аз забони ӯ чунин андешаҳо ҳам омадааст; «ҳар ду дақиқае чанд хомуш мондем. Ман ботинан ин гуфтугӯро давом медодам: Ба фикри ман, дар ин бадбахтӣ танҳо худи Шодӣ гунаҳкор не, – мегуфтам худ ба худ. – Фақат як худи модараш гунаҳкор не, ҳамаи аҳли деҳа гунаҳкорем. Бале, хурду калон – ҳама. Дар пеши назарамон дузду авбош, кохилу кӯрнамак ба воя расид, ҳеч кас ба таври қатъӣ ба вай монё нашуд».

Ин ҷо, чунонки дар эҷодиёти бисёр нависандагон мебинем, ба як ҷиҳати дигари проблемаи «шахс ва ҷамъият» дахл шудааст: нависанда андаке ба масъалаи масъулияти ҷамъият дар назди шахс наздик омадааст.

Чунонки шахс дар назди ҷамъият ҷавобгар аст, ҷамъият ҳам барои ҳар як фард ва сарнавишти ӯ масъулият дорад. Чигунагии ташаккули шахсияти

инсон, чи хусусиятҳо пайдо кардани роҳи ҳаётии одам на фақат ба ҳуди ӯ, балки ба муҳити иҷтимоӣ ҳам вобаста аст ва агар инсон ба роҳи бад дарояд, як қисми гуноҳ ба гардани ҷамъият ҳам мефарояд, ҳатто гоҳ мумкин аст, ки гуноҳ тамоман ба гардани ҷамъият бошад. Ин проблемаи бузурги мураккаб паҳлуҳои бисёре дошта, Баҳром Фирӯз дар ҳикояи «Муаллими саҳтгир» фақат як ҷиҳати онро аз назар гузаронидааст, ки муносибати мардуми атроф ба неку бади зиндагӣ мебошад. Мардум ба рӯйдодҳои атрофи худ бояд муносибати ғаълона дошта бошанд. Муносибати бетарафона ва ғайриғаълона, бепарвоӣ, бедахлатӣ, оромонаю хунсардона нигоҳ кардани баъзеҳо ба рӯйдодҳои нохуш, ба ғами дигарон, ба нокаси ё қачрафтории атрофиён боиси вусъат ёфтани бадихо мешавад. Як кас аз роҳи рост барояд, чанд кас гунаҳкор аст. Нависанда ҳамин ҳақиқатро хотиррасон намудааст.

Духтури ҷавон Даврон - қаҳрамони асосии повести Баҳром Фирӯз «Тору пуд» (1983) ба ҳиллаву найранги бадкирдорон гирифта шуда ва рафтори онҳоро хеле аз назар гузаронида охир чанд хулосаи муҳим баровард, ки яке аз онҳо ин аст: «Ба ҳамаи ин пасту баландихо ҳудамон гунаҳкор... Нуқсонро, ҷинойтро мебинему «ба ман чӣ?» гуфта ҷашм пӯшида мегузарем».

Ин ҷо қаҳрамон «худамон» гуфта худро ва касонро, ки монанди ӯ ҳалолкору ростқавл мебошанд, дар назар дорад. Яъне ҳам шахси алоҳида ва ҳам мардуми бисёро баробар ба назар гирифтааст. Маълум нест, ки сухан аз масъулиятшиносии шахсони алоҳида меравад ё тамоми ҷамъият. Ин номуайяни чунин маъни дорад, ки нависанда барои ҳодисаҳои манфие, ки дар зиндагии мо ҳастанд, барои беамоният амал кардани «мардуми ба ҳарому ҳалол бефарқ» ҳам шахси алоҳида ва ҳам тамоми ҷамъиятро баробар ҷавобгар медонад. Ҷавобгариҳои шахрвандии шахс ва вазифашиносии гуманистии ҷамъият саҳт ба ҳам марбутанд. На фақат шахс дар назди ҷамъият ва ҷамъият нисбат ба шахс ҷавобгар аст, балки ҳам шахси ҷудогона, ҳам коллективҳои хурду калон ва ҳам тамоми ҷамъият вазифадоранд, ки ба муқобили бадихои иҷтимоӣ муттаҳид бошанд, аз як гиребон сар бароранд. Модом ки зиштиҳои иҷтимоӣ қувват гирифтаанд, бояд ҳамаи қувваҳои зидди онҳо ба дараҷаи баробар ғаъолияти қатъии якҷоя дошта бошанд.

Чунин ҷамъабастҳои вусъатноки бадеӣ дар ҳикояҳои Баҳром Фирӯз каманд. Вай дар ҳикояҳо ҳислатҳои қаҳрамон ва симои инсонии ӯро бо нишонаҳои хурд ва падидаҳои мушахас нишон дода, аз ҷамъабастҳои вусъатнок худдорӣ мекунад. Инро норасоии биниши бадеии ӯ доништан лозим нест. Он ҳама майдатасвириҳои конкретӣ ӯ барои васеътар шудани дунёфаҳмию зиндагонии мо хизмат карда, бо таъсири эмотсионалии худ моро водор месозад, ки худ хулосаҳои муҳим барорем.

Фақат баъзан ҳуди нависанда аз тасвириҳои на чандон калон, аз ҳодисаҳои маҳдуд, ки зоҳиран ночиз менамоянд, баъзе хулосаҳои муҳими умумӣ мебарорад. Дар як маврид чунин хулосаи ӯ хеле вусъат ёфта, ба ҳодисаҳои умумии ҷаҳон дахл намудааст. Дар охири ҳикояи «Кабкчанг» (1976) таассуроти таҳиягар чунин баён шудааст:

«Агар аз кабкчанги аввал дилтанг будам, аз ин ҷанги нобаробар нафратам ва ғазабам ҷӯшид. Умуман, ду ҷонвари бегуноҳро ба ин тариқ

чанг андохта, парканию чашмкании онҳоро тамошо кардан ва гарав бастан бераҳмӣ, беаклӣ аст. Аз дилам гузашт, ки башариятро ҳам, ана, ҳамин хелҳо ба чанги бародаркушӣ меандохтагистанд».

Ин тарз аз тасвири як воқеаи хурди муқаррарӣ ба ҳодисаҳои калони ҷаҳонӣ гузаштани нависанда ғайриҷашмдошт аст. Вале шояд маҳз ҳамин гардиши ғайриҷашмдошт бо таъсири пурзӯри эмотсионалӣ моҳияти даҳшатангези чангҳоеро, ки сангдилони одамбезор ва дунёхӯр сар мекунанд, равшан менамояд.

Ҷамъбастҳои калонтари бадеӣ дар повести Баҳром Фирӯз «Ту танҳо не», хусусан дар «Тору пуд» бештаранд.

Повести «Ту танҳо не» бо баррасии проблемаҳои муҳими ахлоқу одоб ва ташаккули шахсияти қаҳрамони ҷавон ҷолиб аст. Дар повести «Тору пуд» бошад, масъалаи одамият ва муҳофизати он аз тааррузи ноодамон хеле тезу тунд мавриди тадқиқи бадеӣ қарор ёфтааст. Нависандае, ки то ҳол ҳатталимкон аз ошкор шудани ҳиссиёти субъективӣ худдорӣ мекард, дар повести «Тору пуд» гоҳ ўро ончунон ҳаяҷон фаро гирифтааст, ки суханаш ба фарёд монанд аст. Инак, поре аз монологи ботинии қаҳрамони асар, ки садои муаллифро ҳам аз он мешунавем:

«Духтур бисёр шуду беморӣ ҳам афзуд мегӯянд, гӯё сабабгори беморӣ духтурҳо бошанд. Ана, ин хел маразҳо бисёранд, инҳо одамонро касал мекунанд. Стресси рӯху эҳсос... Ғалатӣ, чаро барои дурӯягӣ, турачигӣ ҳеҷ касро ҷазо намедиханд?... Аслан ин мараз ҳам торафт меафзояд. Яъне марази ҳамагир аст. Кай пеши роҳашро мегирем, ҳой мардум?! Ин ҳам грип барин, дарди зарпарвин барин, балки аз ин маразҳо бадтар аст...»

Нависанда дар повести «Тору пуд» ноодамии ҳаромхӯрону пулмастони бетамиз ва ҳомиёни маснаднишини онҳоро бо ҳашми тамом тасвир кардааст. Баъзан сухани ў тири заҳролудест, ки беҳато ба ҳадаф, ба чигаргоҳи кӯрдилони ваҳшисимо мерасад. Сӯзи дили нависанда бисёр баланд буда, вичдони граҷдани хонандаро ба ҷӯш меорад, ҳиссиёти масъулиятшиносии граҷданӣ ва фаъолиятгари иҷтимоии ўро саҳт такон медиҳад. Бар хилофи аксари ҳикояҳои Баҳром Фирӯз дар ин повест оҳанги публицистикӣ қувват гирифта, боиси ин шуд, ки мавқеи ҷамъиятии фаъолонаи ў буррову гуё ифода гардид. Сухани бадеии Баҳром Фирӯз дар «Тору пуд» сухани асили гуманистӣ мебошад ва бо ҷидду ҷаҳди бештаре пояҳои одамиятро устувор ва ноодамиро маҳкум менамояд.

Масъалаи масъулиятшиносии шахс ва ҷамъият дар «Тору пуд» андак ранги дигар гирифт ва такмил ёфт. Нависанда акнун барои ҳар ҳодисаи баде, ки дар атрофи мо рӯй медиҳад, барои падидаҳои ҳаромкорӣ, бетамизӣ, худсарӣ, бемаънавиятӣ на фақат ҳуди онҳоеро, ки ин хислатҳо аз онҳо сар задааст, на танҳо ҳар шахси ҷудоғона ё як гурӯҳ мардумро, ки расвоиҳоро дида, чашм пӯшидаанд, гунаҳкор медонад, балки масъалаи ҷавобгари махсуси масъулони расмиро пеш гузоштааст. Қормандони масъули идораҳо, намояндагони ҳокимияти иҷроқор вазирадоранд, ки барои пешгирии ноинсофиҳо, барои аз роҳи хато нигоҳ доштани шахсони алоҳида мубориза баранд ва дар ин роҳ ҳама ҳуқуқи имкониятҳои худро пурра истифода баранд. Саргузашти қаҳрамони повест бо қувваи азиме нишон дод, ки

вазифаи худро фаромӯш кардани кормандони масъул, ба роҳи беинсофӣ даромадани онҳо ба сари мардумони поквичдон чи даҳшатҳое метавонад орад.

Фикри бадеии нависанда дар повести «Тору пуд» бо ин байти Фирдавсӣ хулоса шудааст:

Нигар то чӣ корӣ, ҳамон бидравӣ,

Сухан ҳар чи гӯӣ, ҳамон бишнавиӣ.

Ин гӯё хулосаи бадеии ҳамаи воқеаҳои повест ва тамоми саргузашти қаҳрамонон, хулосаи таҳқиқи гуногунчиҳати масъалаи масъулиятшиносии шахс ва ҷамъият мебошад, хулосаи амиқест, ки моҳияти масъаларо ба хубӣ равшан мекунад. Нависанда бо мантиқи ҳамаи воқеаҳо ва сарнавишти қаҳрамонон, аз забони шоири бузурги моҳиятбин моро огоҳ месозад, ки ҷавобгарӣро вазифашиносиро бояд як лаҳза фаромӯш накунем. Инсон барои ҳар қадам ва ҳар суханаш дар назди дигарон ҷавобгар аст ва ягон қору ягон гуфтори ӯ беоқибат намест. Аз ҳамаи ин рафтору гуфтори шахсони алоҳида симои умумии ҷамъият ҳосил мегардад ва ин ҷамъият ҳам дар пеши ҳар як узви худ, дар пеши мардумони имрӯз ва фардо, дар назди таърих масъулият дорад. Шахс аз ҷамъият ҷудо нест ва ҷамъият аз шахсони ҷудогона. Муносибати шахс ва ҷамъият, масъулияти шахс ва ҷамъият дар назди якдигар робитаи диалектикӣ дорад ва ҳар чӣ неку баде, ки дар ин миён ҳаст, инчунин оқибатҳои он ба дараҷаи баробар чӣ сарнавишти шахс ва чӣ вазъи ҷамъиятро муайян мекунад.

Даврон - қаҳрамони «Тору пуд» дар беморхона саргузашти даҳшатноки худ ва беинсофию ноодамиҳоро, ки дар андак муддат дид, фикр карда, дар охир чунин хулоса баровард:

«Зиндагӣ худаш ислоҳ мекунад, гузашти замон мусахҳеҳи забардаст аст. Ҷамъият, агар солим аст, монанди оби баҳр худашро аз ҳар олоише покиза месозад».

Аз ин андешаҳои Даврон ва аз ҳама муборизаҳои ӯ дида мешавад, ки моҳияти замони худро дуруст фаҳмидааст, ки дар зиндагӣ бо дилпурӣ қадам мезанад. Ҷамъияти мо баҳри пурмавҷест, ки ҳамеша худро «аз олоишҳо покиза месозад». Ҳоло афкори ҷамъиятӣ барои ба соҳили нестӣ бароварда партофтани бетартибӣро бенизомӣ, худсарӣро худбинӣ ва дигар рӯйдодҳои манфӣро накши қалон бозида истодааст.

Ин аст, ки Баҳром Фирӯз, ки ҳикоянависиро аз ҷузъиёти хурди зисту маишат, аз таҳқиқи батааннии оромона оғоз карда буд, имрӯз аз гуфтори халқ ва тасаввуроти вай нағз огоҳӣ дорад.

Ба забони халқ бо эҳтиёткориҳои тамоми наздик шудан ва аз ин ганҷина дурдонаҳо ҷустан аз давраҳои аввали таърихи адабиёти советии тоҷикӣ, хусусан бо ҷаҳду ҷадали устод Айнӣ бисёр ривоч ёфта буд. Имрӯз ин қорро нависандагони миёнсол ва ҷавон давом дода истодаанд. Ин гурӯҳ сабки характерофарии тоза ва назари амиқбиндоранд, мактаби таҷрибаи адабиёти ҷаҳониро гузашта, имрӯз дар ин роҳ баъзан хеле эҳтиёткор буда, анъанаҳои Айнӣ, Иқромӣ, Улуғзодаро аксаран ба тарзи дигаре ва ҳар қадоме ба таври худ инкишоф медиҳанд. Баҳром Фирӯз ҳам дар ҳамин қатор аст.

Насри Баҳром Фирӯз аз дигар чихатҳо ҳам як ҳисса аз он чараёнест, ки бо номи Ф. Муҳаммадиев, С. Турсун, Кӯҳзод, А. Самадов ва монанди инҳо вобастагӣ дорад. Бо диққати тамом нигаристан ба симои ҳамзамонон, аз феълу атвори онҳо зарра-зарра чамъ овардани нишонаҳои одамият ва кӯшиши чиддӣ дар роҳи устувор кардани пояҳои он ҳоло моҳияти эҷодии бисёр нависандагони тоҷикро ташкил мекунад ва Баҳром Фирӯз яке аз онҳост.

Ғайр аз ин, Баҳром Фирӯз чун дар повести «Тору пуд» ба масъалаҳои чиддии ахлоқӣ-иҷтимоӣ, ба масъалаи инсонунинсоният нисбатан пурвусъат ва амиқтар назар кардан хост, низ монанди баъзе аз нависандагони номбурда, чунончи мисли Ф. Муҳаммадиев ва С. Турсун ба таҷрибаи чандин насли мардум, ба тасаввуроти эътиқодот ва ҳикмати халқ, ба адабиёти классикӣ ва таърих рӯй овард. Аз боби якуми ин асар дар фикру андешаҳои қаҳрамон гоҳ ёде аз гузашта – аз солҳои наврасию навҷавонии худ, гоҳ шеъри Фирдавсӣ, Саъдӣ, Ҳофиз, Ҷомӣ ё ривояте аз ҳаёти онҳо, гоҳ латифае ё гуфтаҳои ҳикматомези падару бобо ва ғайра бисёр ба назар мерасад. Инҳо як чузбӣ муҳими шуури маънавии Даврон - духтури ҷавони хушмулоҳизае мебошанд, ки ҳар замон барои ҳалли масъалае даркор мешаванд.

Ҳоло аҳамияти бузурги ҳамаи навъҳои таҷрибаи таърихӣ дуру наздик ҳар чӣ бештар маълум мешавад. Имрӯз тамоми инсонияти тараққиҳоҳ сабақҳои таърих таҷрибаи рӯзгори мардум, падидаҳои маънавияти халқ - мифҳо, афсонаҳо, ривояту латифаҳо ва монанди инҳоро ба андеша гирифтааст. Гузашта дар тафаккури ҳамзамонони мо бештар роҳ меёбад ва мавқеъ мегирад. Аз ин рӯ, дар адабиёт ҳам мурочиат ба дирӯз, ба андӯхтаҳои маънавии гузаштагон яке аз омилҳои асосии ташаккули шахсияти қаҳрамони ҳамзамони мо, шартӣ муҳиме дар тадқиқи масъалаҳои ахлоқӣ-иҷтимоии имрӯз ва назар андохтан ба фардо мебошад. Таҷрибаи таърихӣ санги маҳак қарор ёфтааст ва инсонии замони мо, инчунин қаҳрамони адабиёти ҳозира барои ин ки моҳияти ҳастии худро дуруст фаҳмад, ҳатти ҳаракати худро дар шароити мураккабу тундпечи дунёи имрӯзӣ бо санҷишкорӣ муайян созад, дар ҳалли муаммоҳои мушахсӣ воқеияти иҷтимоӣ ва ахлоқу одоби худ саҳв накунад, вазъияти худ ва рӯйдоди атрофро кам ё беш алоқамандона бо гузашта аз назар мегузаронад. Вай дар роҳи ҷӯяндагӣ, дар роҳи сарфаҳм рафтани ба маъноии рӯйдодҳои имрӯзи машъали таърих ба даст гирифтааст. Албатта, таърих ягона воситаи равшан кардани роҳ ба сӯи оянда нест. Воситаи асосӣ таҳлили ҳамаҷонибаи вазъияти воқеӣ ва рӯйдодҳои имрӯзист. Таърих як чузбӣ муҳимми ин таҳлил мебошад.

Ҳангоме ки қаҳрамони Баҳром Фирӯз дар повести «Тору пуд» порчаеро аз «Шоҳнома», ривоятеро аз зиндагии Ҷомӣ, байтеро аз Саъдӣ ё Ҳофиз, латифаеро ё ягон гуфтаи ҳикматомези падарашро ба хотир меорад, дар олами маънавияти ӯ ҷиле пайдо мешавад. Ҳофизаи таърихӣ ҷавлони фикру ҳиссро қувват дода, инсонро ба дарки маъноии рӯйдодҳои конкретӣ атроф, моҳияти ҳастии худ ва ҳақиқати замони хеш наздик меорад. Дарвон дар сари андешаҳои мураккаби худ бештар ҷозиба дорад, фикри ҷӯянда ва назари моҳиятҷӯи вай, ки имрӯз ва дирӯзро баробар фаро гирифтад мехоҳад, ба ӯ

як навъ ҳусни ботинӣ мебахшад. Фикру ҳисси вай болу паре дорад ва гоҳ суханаш шоирона аст. Чун мошин ронда, ба сари ағба расид, ба ин тарз аз мушоҳидаи баландии кӯҳ таъаш болид ва ба қавли занаш, ба «хаёлтарошӣ» сар кард: «Вақте ки кас ба ин хел баландӣ мебарояд, вусъати нигоҳаш ҳам, парвози хаёлаш ҳам, уфуқи пеши назараш ҳам доманадор мегардад».

Яке аз чузъҳои гуногуни таҷрибаи асрҳо, ки Баҳром Фирӯз дар ин повесташ дахл намудааст, масъалаи шукр аст. Чунонки медонем, шукр дар асарҳои адабиёти дидактикию фалсафии асрҳои гузашта яке аз муҳимтарин принципҳои ахлоқ буд. Дар ин маврид маънои шукру шукрона асосан дониستاني қадри неъмат - қадри нон ва фаровонӣ, рӯзи хуш ва бахту саодат, қадри андак чиз ва ё камтар шодие, ки муяссар шудааст, зарур аст. Агар қадри онро надонем, онро пешпо занем, аз ин нодонӣ рӯзҳои нохуш ба сарамон хоҳад омад. Ин яке аз тасаввуроти халқ аст, ки аз таҷрибаи рӯзгораш ҳосил шудааст.

Баҳром Фирӯз аз байни нависандагони ҳозираи тоҷик ҳоло қариб ягона касест, ки қаҳрамонони ӯ гоҳ-гоҳ ин принципи муҳими ахлоқи халқ ва дидактикаи классикиро ба ёд меоранд.

Дар дами марги қаҳрамони ҳикояи «Омаду рафт» байни ӯ ва занаш аз чумла чунин гуфтугузоре ба вуқӯъ пайваст:

– «Парво накун, оча, – гуфт усто бо нимтабассум ва лаҳзае ба рӯи ҳамсараш зеҳн монда, дуру дароз нигарист, – Ман умрамро дидам, ҳар чӣ насибам буд, гирифтам...

– Э, ин қадар... чӣ дидед? – даст афшонд пиразан. – Меҳнати дунё қатӣ гузаштагӣ умр ҳам умр аст чӣ? Хуни чигар қатӣ фарзанд калон кардед, акнун роҳаташонро бинед-дия...

– Шукр кун, оча, шукр гӯй».

Ин ҷо гуфтугӯи онҳо қатъ шуд ва ҳарду ба андеша рафтанд. Ҳам ҳасрати ин пиразан, ки дар зиндагӣ роҳате надида, имрӯз аз дунё чашм пӯшида истодани шавҳараш дили ӯро фишор медиҳад, ҳам шукри оқилонаи пирамард, ки бо вучуди меҳнату машаққат ва номуродиҳо дар зиндагӣ дарнамонданаш, фарзандҳо калон карданаш, андаке бошад ҳам, ба хизмати мардум расиданашро давлати бузург медонад, маънои амике дорад. Агарчӣ фикри пиразан ва пирамард ду фикри зидди якдигар менамояд, ҳар ду ҳам идеалҳои мардуми меҳнатӣ, мақсаду маром ва фалсафаи зиндагии онҳоро ифода мекунад. Ин фалсафаи ҳаёт бо сухани муқаррарии мардуми оддӣ ба забон омадааст.

Масъалаи шукр дар ҳикояи «Омаду рафт» андак дахл шудааст, аммо дар повести «Тору пуд» аввал дар андешаҳои қаҳрамони асосӣ Даврон аз зарурати шукрона андак ёдовар шудааст. Вай боре бо ҳамсараш Азиза чунин гуфтугӯ дошт: «Падару бобоёнамон сари ҳар гап «шукр кун» мегуфтанд, – гуфт Даврон оқибат аз дур сухан сар карда. – Ту ҳам ягон бор шукр гӯй, аз ин фалокат саломат мондем». Баъд Даврон ба андеша рафт: «Аз дили Даврон гузашт, ки ибораи «шукр кун» ба Азиза ҳамеша сеҳру ҷоду барин асар мекунад... Ҳоло фикр мекард, ки чаро ин сухан ба ҳамсараш чунин таъсир дорад. Аз хурдӣ дар хонавода падару модар ҳамаи моро ба шукр гуфтан водор мекунанд. Худашон дар сари ҳар кор, хоҳ бад бошад, хоҳ

нек шукр мегӯянд. Падари Азиза ҳатто ҳангоми ҳалокати писари ягонааш ҳам «шукр» мегуфтаанд. Ҳамаи ин беасар намегузарад. Аз як тараф, барои таскини дили одам, барои тассалӣ шукр кардан хуб аст, вале аз тарафи дигар, касро ба қаноатмандӣ талқин мекунад. Фалсафаи хоси мардуми мусулмон аст, ки ҳатто агар нобарорие пеш ояд, баъзан сабаби онро ба ношукрӣ ҳамл мекунанд».

Ин ҷо аз забони қаҳрамон шукру қаноатро фақат ба «мардуми мусулмон», фақат ба ислом нисбат додани қаҳрамон эҳтимол чандон дуруст набошад. Шукр ва қаноат дар байни принципҳои ахлоқи динӣ ҳам мавқеи калон дошт, вале решаҳои онро аз таҷрибаи зиндагӣ ва фаҳмишу дониши халқ аз идеалҳои вай, аз ҷустуҷӯҳои маънавии фарзандони бузурги ӯ ҷӯем, шояд ба ҳақиқат наздик омадан осонтар шавад.

Чунонки мебинем, андешаҳои Даврон хеле доманадор буда, тасаввуроти ҳаётии мардум, таҷрибаи халқро ҳамачониба фикр мекунад ва маънои ҳикматҳои халқро фаҳмидан, ба таҷрибаи чандин насли мардум шарик шудан мехоҳад. Даврон, ки зиёи чавон ва духтури ҷӯянда аст, худро як ҷузъи халқаш медонад ва ҳар чиро, ки хоси ин халқ аст, аз ҷумла маънои он хулосаҳои аҷибу ғарибро, ки халқ аз рӯйдодҳои зиндагӣ мебарорад, пай бурдан яке аз мақсадҳои ӯст. Дар ин маврид ҳам, ҳофизаи таърихӣ қувваи фаёл буда, барои ҳалли масъалаҳои имрӯзии ахлоқи иҷтимоӣ, барои муайян шудани ҳақиқати ҳозираи инсон хизмат мекунад. Ҳофизаи таърихӣ, пайванди наслҳо ва меросбарии маънавий аз муҳимтарин омилҳои мебошанд, ки дар ҷустуҷӯҳои маънавию ахлоқии ин қаҳрамони чавон, дар ташаккули шахсияти ӯ нақши калон доранд.

Нависанда бо рафти воқеаҳо ва бо мантиқи инкишофи характери қаҳрамонҳо таъкид кардааст, ки пайванди наслҳо ва меросбарии маънавий, фаёл шудани ҳофизаи таърихӣ дар ҷиддитарин лаҳзаҳои зиндагии инсон бештар натиҷа медиҳад, ҳалли масъалаҳои мураккаб ва қувват, кушиши бартараф кардани душворӣҳо, чунин лаҳзаҳо, ки инсон дар назди худ вазифаҳои ҷиддӣ гузошт ё чунин вазифаҳо пеш омад, ҳофизаи таърихӣ бештар фаёл мешавад, ба маънои амиқи таҷрибаи ҳаётию маънавии наслҳои гузашта даст ёфтани инсон бештар муяссар мегардад. Ҳеҷ чиз бе ҷидду ҷаҳди махсус ба даст намеояд. Фақат ҷаҳду ҷадали ҷиддӣ дар роҳи ҳалли умдатарин масъалаҳои ҳаёт боиси рушду қамоли маънавий мешавад. Аз ҷумла ба ҷустуҷӯҳои маънавии гузаштагон ҳамроҳ шудан, ба қадри таҷрибаи онҳо расидан ва онро давом додан ҳам дар айни фаёли, дар айни шиддати қувваҳои рӯҳии шахс бештар рӯй медиҳад.

Инро дар повести «Тору пуд» аз саргузашти Даврону Азиза ба хубӣ дидан мумкин аст. Чунонки, умуман, дар душвортарин лаҳзаҳо фаёлияти фикрии инсон қувват мегирад, қаҳрамонони ин повест низ чун ба сарашон фалокате омад, бошиддат фикр кардан гирифтанд ва таҳлилу худтаҳлили дар фикри онҳо зиёд шуд. Муҳим ин аст, ки фикру андешаҳои онҳо дар ин лаҳзаҳо бештар мазмуни маънавий мегирад ва хулосаҳои онҳо аз афзудани ғанои маънавии шахсияташон гувоҳӣ медиҳад. Дар ин маврид боз ҳам масъалаи шукру қаноат пеш омадааст. Инак, як қисми андешаҳои Азиза:

«Ман маст будам, хушёр шудам, – мегуфт ҳоло Азиза бо дард. – Хоб будам, бедор шудам. Як бор сарам ба обу поям ба гирдоб афтоду сонӣ маънии бисёр гапу корро фаҳмидам. Даврон ҳамеша як байт шеъри Хоча Ҳофизро такрор мекард:

«Замони хушдилӣ дарёб, дарёб,

Ки доим дар садаф гавҳар набошад».

Вай понздаҳ сол боз ин байтро гуфта мегашт, вале ман маънии онро дуруст наандешидаам ё худ барои андешаи чуқур фурсат надоштам. Акнун фаҳмидам... Одамизод чӣ махлуқи ношукр будааст! Ана, расо се моҳ боз шабу рӯзамон бо парешонӣ мегузарад. Се моҳ боз ба лабам табассум надавидааст. Дар ҳақиқат, ба монанди садафе, ки гавҳар надорад, ҳаёту зиндагӣ холӣ, пуч ва бемаънӣ шуд. Се моҳ боз ақрабақҳои ин соати ба ман харида додагӣ бехуда мегарданд, рӯзу шабҳои ба ман нодаркорро ҳисоб мекунам... Даврон доим мегуфт: «Ман на аз он қаноатмандам, ки хушбахтам, балки хушбахтиам аз он ки ҳамеша қаноатмандам ва шукр мекунам». Маънии ин суханбозиашро намефаҳмидам, ақаллан бифаҳмам гӯён ақлавро намедавам. Баръакс, аз ин хел суханон дилтанг будам. Ё ба рӯи ман маҳзун менигаристу хомӯш механдид. Ҳа, Даврон аз қору бори худ, аз хонавода, умуман, аз ҳаёт қаноатманд буд. Кӯдак барин баъзан ягон ҳодисаи оддӣ ва ё муколамаи лутфомезро гуфта, соат-соат механдид. Боре як воқеаро гуфта, Испанд катӣ ҳар ду қариб то ними шаб хандиданд. Дар сахни хона ғел зада, шикамашро дошта механдиданд. Ана, акнун ба лабони писарам табассум намедавад».

Мо аз андешаҳои ин қаҳрамон ба он сабаб чунин порчаи калон мисол овардем, ки то чӣ андоза гуногун ва ғанӣ будани олами фикру ҳисси ӯро таъкид кунем. Ҳам воқеаҳои ҷорӣ рӯзмарра, ҳам хулосаҳои ҷиддие аз онҳо, ҳам байти Ҳофиз, ҳам суханбозии ҳикматомезе дар бораи шукру қаноат ва бахту саодат як ҷо шуда, ҳама ҳастии ӯ мазмуни баланди маънавӣ дорад. Вай дар айни шиддати фикру ҳиссаи рафти воқеаҳои зиндагии худ ва хонаводаашро, зоҳири воқеаҳо не, балки моҳияти онҳоро аз назар гузаронидан меҳоҳад. Мақсади ӯ ба маънии ботинии рӯйдодҳо сарфаҳм рафтан, аз онҳо сабақ омӯхтан, барои оянда хулосаи ҷиддӣ баровардан аст. Қаҳрамон дар ин лаҳза дар сари ҷустуҷӯҳои маънавӣ, дар сари худшиносӣ мебошад, мақсади вай зиндагӣ ва маъноӣ ҳаёти худро ба андеша гирифтани аст.

Арзишҳои маънавии ҷовид бунёди одамиятро ташкил менамоянд. Онҳоро бодикқат омӯхтан, дар рафти дигаргуниҳои пурсуръати замони тӯфонии мо муҳимтарин падидаҳои онҳоро аз даст надода, бо худ эҳтиёткорона ба оянда бурдан ва барои фардои башарият маҳфуз доштан вазифаи бузурги гуманистӣ мебошад. Адабиёт ҳам дар ин роҳ хизмат карда истодааст. Аҳамияти аксари асарҳои Баҳром Фирӯз низ дар ҳамин аст.

Муҳаммадҷон ШАКУРӢ,
академики Академия улуми Тоҷикистон,
дорандаи Ҷоизаи давлатии

ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

РУХСОРА

Иродат надорӣ, – саодат маҷӯӣ.

Саъдӣ

1. ДУХТАРЕ АЗ ҲАЛҚАСОЙ

Тобистони ҳамон сол ман баъди хатми донишгоҳи олий ба кор сар мекардаму вай барои дохил шудан ҳуҷҷат месупурд. Шиносоии мо тасодуфи ҳаёт аст. Агар ман як рӯз пештар паспортамо нав карда, ба деҳа мерафтам, балки тақдирӣ мо дигаргуна сурат мегирифт. Кӣ медонад, балки дар он маврид ин қисса ҳам нонавишта мемонд.

Рӯзе, ки бори аввал нигоҳи мо ба ҳам афтод, ҳаргиз аз хотир намеравад. Назди фаввора хаёломез рост меистодам. Лаҳзае обпошии он чашмамо бурдааст. Ногоҳ аз ақиб касе фамилиямо гирифта ҷеғ зад. Нигарам, проректори институт. Чашмам ба чашми он кас афтоду худ аз худ хичил шудам, Гумонам, «чаро ба таътил нарафтӣ», гуфта мепурсида бошанд. Агар мӯҳлати паспортам ба охир намерасид, ман кайҳо мерафтам. Айёми имтиҳони давлатӣ ба ивази он фурсат наёфтам. Ана, барои ҳамин имрӯзҳо дар институт беҳудаю баҳуда даробаро доштам. Аслаш, ин қадар шитоб карда, ба кучо ҳам меравам? Ҷои кор таъин, се-чор рӯз дар шаҳр бе ташвиши имтиҳон, фориг аз ғами семинар, давр зада гаштан, «шикамсерӣ» филм дидан ҳам нашъае дорад. Ба кор сар кунам, ин хел фурсат мешавад ё не, даргумон. Шаҳр ба дилам зада, ҳавои дашту саҳроро пазмон шуда будам, аммо боз дар ҳам ин ҷо ба кор монданд. Пеш аз кор сар кардани комиссияи тақсимот дар байни бачаҳо овозае сар зад, ки маро дар кафедра ба кор мемондаанд. Ман умедвори ин хел таклиф набудам, бинобар он хайрон шудам. Чандон бовар ҳам накардам. Баъзе ташвиқ карданд, гурӯҳе нописандона даст афшонданд. Ба ғайр аз ин, маълум шуд, ки талабгорони ин вазифа кам набудаанд. Дарҳол кинояю пичинг, гапҳои пасту баланди онҳо ҳам ба гӯшам расид. Аз ҳама бештар як гапашон саҳт алам кард: гӯё ман лоиқи дар институт мондан набудаам. Одам, баъди ин хел гап дар ин ҷо ба кор намонданӣ бошад ҳам, як бор монда, кор мекунад. Ҳол он ки дар ин донишгоҳ ҳамроҳии Ҷӯразода барин устоди мӯътабар кор кардан бахти бузург аст.

Вақте ки ба ҳузури комиссияи тақсимот даъват шудам, ректор ба ман талабгор будани кафедраро изҳор карда, аз намояндаи вазорат хоҳиш намуд, ки маро ба ихтиёри институт вогузоранд. Дар ҳам ин лаҳза яку яқбора боз дудила шудам: мабодо маро лаборант таъин кунанд! Дарҳол розӣ нашуда, андешиданам ҳозиронро ҳайрон кард. Ректор як бор ба ман, як бор ба мудири кафедра Ҷӯразода нигариста, норозиёна гуфт:

– Дар институте, ки панҷ сол ба шумо дониш дод, як-ду сол кор кардан намехоҳед?

– Не, майлаш, – гуфтам ман.

Аздусар ба чӣ вазифа таъин карданашонро пурсидан саволи бечо ва бемаънӣ аст. Ба ғайр аз ин, ҳоло ягон нақшаи аниқе надорам.

Аз мақсад дур наравам, ҳоло маро проректор ҷеғ зад.

– Илтимос, ин касро ба хобгоҳи чорум бареду мудирро ёфта гӯед, ки хобгоҳ диҳад. Ана, коғаз – проректор мактубчае ба дастам дода, як духтареро, ки дохилшаванда буданаш аён буд, ба ман ҳамроҳ кард.

Дар назари аввал духтар ҳусну малоҳати чашмхиракунанда надошт, аммо дилкаш, ситорагарм, як духтари кишлоқӣ буд. Ман, ҳатто ба рӯяш дурусттар нигоҳ накарда, ўро ба роҳ ҳидоят намудам.

Дохилшавандаи бебарор бошад ҳам, духтар духтар аст, кас дар назди ў дасту по меҳӯрад. Албатта, ин сабабҳои зиёде дорад. Дар деҳа аз хурдӣ бо духтарон бозӣ кардани бачаҳоро ноҷоиз мешуморанд. Таъсири ин одат ханӯз аз ман гум нашудааст. Ба ғайр аз ин худӣ мо ҷавонон ҳам ғалатиём. Қабл аз сухан сар кардан дар рӯ ба рӯи духтар хеле меандешем, иззати нафсамон иҷозат намедиҳад, ки ягон сухани бечо гуфта, боиси мазоҳ гардем. Дар хаёли худ ўро бо фариштаҳои осмонӣ баробар мекунему сипас кебида, бо азобе сухан сар мекунем. Фарқи хаёлҳои ширин аз табиат гап мезанем ва аз суханони сохтаю бофтаи худ хичолат мекашем. Баъзе духтарон вонамуд мекунанд, ки варсокигӯии ҷавон дар бораи обу ҳаво ё филмҳои нав шавқовар аст ва бо авзои чиддӣ гӯш карда, саволҳо. медиҳанд. Ба мисли он, ки филми навро ба деҳа ҳамроҳи лектор мефиристанду мардум пеш аз тамошо вазъгӯии ўро ғинги накарда гӯш мекунанд, духтарон ҳам таҳи гапро фаҳмиданӣ шуда, гоҳе имкон медиҳанд, ки ҷавонон хуб лаққанд. Аслан, духтарони боҳуш аз ҳамин суханони дар назар пучу берабт ҳам, кию чӣ будани ҳамсӯҳбаташонро мефаҳманд. Чунон ки сураткаши моҳир ҳамту беҳуда қалам кашад ҳам, аз зери килкаш ягон тасвири аҷиб мебарояд, сӯҳбати беҳудаи одами яклухт ҳам намақдор аст.

Пас аз хеле роҳ рафтани ман ханӯз ҳам ба рӯи духтар нанигариста пурсидам:

– Ба институт медароед?

Духтар ба ишораи тасдиқ сар чунбонд. Ман дар дилам ба саволи бемантиқи худ хандидам. Охир ҳеҷ набошад, ба кадом факултет даромаданиед, гӯям, намешуд! Ба ҳар ҳол сӯҳбат канда нашавад, гап задан даркор. Ман оҳиста ба рӯи вай зехн мондаму ҳамин ки чашмаш ба чашмам афтод, саросема пурсидам:

– Чаро хобгоҳ надоданд?

– Надонам, – вай бепарво китф дарҳам кашид. Ман бори дигар чашмони сиёҳи нармнигоҳашро диданӣ будам, аммо вай ба тарафи ман нанигирист. Номаълум чашмони гирояшро гурезонд. Аз дилам гузашт, ки аллакай таъсири хуснашро фаҳмидааст.

– Аз кучоед? Аз Файзобод не?

– Не, аз Ҳалқасой.

– Аз Ҳалқасой? – ҷои таачҷуб буд ва ман ҳайрониамро пинҳон накарда, ба сар то пой вай нигаристам. Духтар сабаби таачҷуби маро фаҳмиду бо нимтабассум рӯяшро ба тарафи дигар тофт. Акнун барои ман мавзӯи гап ёфт шуд. Мисли моҳие, ки баъди талвоса дар тунукоби соҳил, дигарбора ба дарё расидааст, нафаси сабук гирифтаам.

Духтар ҳанӯз ҳам табассум мекард. Синни ӯ аз ҳабдах-ҳаждах кам набошад ҳам, табассуми беғамона, қадаммонӣ ва боз ким-кадом хусусиятҳои ӯ духтаракони мактабро ба ёд меовард. Ҳангоми табассум дандонҳои монанди биринҷ сафеду резааш аз паси пардаи лабҳои тунукаш сонияе дурахшида, ба монанди ламъаи барқе ба дили кас рушноӣ зада мегузаштанд. Вай духтари маҳинҷуссае буд, сафедандому тозарӯ, ду гесуи тобдор ба миёнаш расида, бозӣ мекарданд, чашмони сиёҳу махмураш ҳамеша ба кас бовиқор менигаристанд. Дар абрувонаш асари кабудии ӯсма буд. Аҷаб не, аз ҳамин ҷиҳат бошад, ки ба ман аз вай серунии усма, ҳатто ба машомам нақҳати он меомад... Аҷаб, мегуфтаам худ ба худ, ҳамагӣ чор сол пештар аз Ҳалқасой бо ташвику тарғиб духтаронро ба донишгоҳ ҷалб мекардем. Ана, имрӯз худашон омадаанду боз институт хобгоҳ ҳам намодааст.

– Шуморо беимтиҳон қабул кунанд ҳам, кам аст, – гуфтаам ман он солҳоро ба ёд оварда.

– Чӣ, мо аз дигарон камем?

Сухани ман ба вай хуш наомад, абрӯяш чин шуду авзояш чиддитар гашт. Кӣ медонад, балки дар сараш андешаҳои тамоман дигар бошад.

– Ман шуморо аз дигарон кам нагуфтаам, баръакс... Мо чор сол пеш барои духтаронро ба хондан овардан ба деҳаатон рафтагӣ.

Муомилаи ҳамдеҳагонаш ба хотираш расид магар, ки ӯ боз табассум кард.

– Шумо "бо розигию ризогӣ омадед охир? Ё аз ақибатон меоянд?

– Не, бо розигӣ. Агар даромада натавонам, тамом, дигар наместонанд. Ба ҳамин шарт омадам.

– Қабул мешавед, – гуфтаам ман чи гуфтанамро надониста.

Вай саволмез ба ман нигарист. Нигоҳаш мепурсид, ки чаро ман дар ин хусус дилпурам, худи ман кистам.

– Шумо ҳам мехонед, ё?...

– Ман ҳамин сол институтро тамом кардам. Акнун ба кор.

Боз хомӯшӣ ба миён афтид. Ҳамеша ҳамин тавр: ба духтарон кӣ буданатонро гӯед, ба риштаи сӯхбат гиреҳ меафтад. Як шоир дуруст гуфтааст: «Дар ҳузури хубрӯён арзи дониш хуб нест». Охир дипломи донишгоҳи олий таъсир ва нуфузе дорад! Акнун бечора сухани мегуфтагиашро чандин бор хоида, сонӣ мегӯяд. Метарсад, ки аз даҳонаш

ягон сухани хато мебарояду ин ҳамроҳи «донишмандаш» мазоҳ карда механдад. Ошкоро нахандад ҳам, дар дилаш мазаммат мекунад.

Ман ҳамроҳи ин духтар то бегоҳ мудирӣ хобгоҳро нигарон будам, аммо вай наомад. «Аз паи таъмири хобгоҳ овора гаштаст», гуфтанд, Духтар ба майли хотир дар хараки лаби ҳавз нишаста, китоби «Химия»-ро мехонд.

– Ба фикрам, мудир дигар намеояд,– гуфтам ба тарафи вай наздиктар рафта. Фардо мебиёем, Барои имшаб ҷои хоб доред?

Вай дар ҷавоб ҳеҷ чиз нагуфту фикр карда монд. Баъди фурсате гуфт:

– Ба хонаамон меравам. Саҳар гашта мебиём.

– Оворагии барзиёд. Дер ҳам шуд, гумон аст, ки автобус гардад, – гуфтам ман бидуни ҳеҷ андеша аз рӯи фаҳмиши худ. Духтарак ба фикр афтод. Ба хотирам расид, ки вай дар ягон ҷой хоб карданаш даркор. Бинобар он ба ӯ аввалин ҷораи ба ҳаёлам расидагиро пешкаш кардам:

– Бед, ба хобгоҳи мо меравем, духтарон ҳастанд, дар хонаи онҳо хоб мекунад. Кати холӣ мӯл. Як шаб ҳазор шаб не.

– Э, чӣ даркор бефараҳ кардан, хонаи амакам меравам.

Аммо ман пай бурдам, ки вай ба чашмони ман нигариста, фаҳмидани аст, ки ба хобгоҳ рафтаниш барои ман ташвише дорад ё не.

– Бевақт шуд. Ба хобгоҳ меравем, назди духтарони мо зик намешавед. Баръакс, ба шумо хеле гапу кор ёд дода мемонанд, – гуфтам ман ва ӯро ба роҳ хидоят намудам: – Рафтем.

Дар роҳ вай гоҳ баробари ман, гоҳ аз қафо қадам мемонд. Гуфтугӯи мо аз тасдиқи инкор дур намерафт.

Рости гап, ман аз вай ин қадар ҷуръат чашмдор набудам. Ба ҳамин дараҷа расидани духтари ҳалқасоиро кӣ бовар мекунад?

Ҳалқасой чандон деҳаи дурдаст набошад ҳам, бо одату анъанаҳои худ аз шаҳр фарқи калон дорад. Вагарна, дур не, дар тори сари пойтахт, дар болои кӯҳ. Ба ҳар ҳол, аз шаҳр ҳамин хел менамояд. Агар ба худи деҳа равед, мебинед, ки дар боло боз кӯҳҳои баланд бисёру деҳа дар бағали кӯҳҳо воқеъ аст. Аз шаҳр то Ҳалқасой бисту чор километр роҳ бошад ҳам, онҳо дар шафати якдигар, дар байн кӯҳу тали баланде нест, аз ин рӯ ҷорарҳои тарафи муқобилро шабона равшан мебинанд. Агар аз Ҳалқасой пиёда ба роҳ бароед, адир то рафт ба як маром нишеб хӯрда меравад. Мардуми деҳа беҳуда намегӯянд, ки зимистон пой лағжад, рафта ба Душанбе меафтед. Бисёр сокинони деҳа ба шаҳр омада, дар корхонаҳо кор мекунанд. Деҳа обод – ҷароғи электр, магазин, клубу китобхона, мактаби калони дуқабата дорад. Иморотҳои колхозчиён шиферпӯш, дар боми хонаҳо антенаҳои телевизорро шумурда намешавад.

Аммо дар бобати зандорӣ мардуми деҳа аз сокинони гӯшаҳои канортарине ки урфу одати пешин устувор аст, мегузаронанд. Чунон, ки гуфтам, чор сол пеш мо якчанд нафар фаъолони комсомол бо супориши махсус ба он деҳа рафта будем. Ронанда аз даромади деҳа то идораи колхоз як даст ба сигнал мошин ронд. Бегоҳирӯзӣ кӯчаи деҳа мурчахона барин вич-вич мекард. «Ба ҳар хона даҳтағӣ бача рост меояд, ки кам не», мегуфт

ронанда. Ё дорам, роҳбарон дар клуб мардумро чамъ карданд. Лутфулло доир ба сахми занҳо дар сохтмони сотсиалистӣ гап зад. Ман дар бораи институт, шӯъбаҳои он, таҳсил ва ҳаёти донишҷӯён, Даврию Назокат аз хусуси шароити хубе, ки барои духтарон фароҳам овардаанд, сухан гуфтем. Матлаби мо ба институт ташвиқ, кардани духтарон, аммо дар клуб асосан, мӯйсафедону мардони шаб ба чойхона баромадагӣ ва якта-нимта ҷавонон гун гаштанд. Ҳамагӣ чор нафар аз духтарони имсол номаи камол гирифтагӣ бо исрори роҳбарон омада дар як гӯша гун шуда, хомӯш менишастанд. Ҳарчанд гуфтем, ки пештар омада бишинанд, садое набаромад. Ҳозирон чуруққӣ накарда гапҳои моро гӯш карданду баъд дар охир «рахмат додаро, раҳмат. Аз ҳам ин қадар раҳ мора гуфта омадед, раҳмат, сарамо ба осмон расид. Ба устодатон раҳмат, ба падару модаратон ҳазор раҳмат», гуфта миннатдорӣ карданд, баъзеҳояшон «ҳам ин гапатон пухта, сад фоиз дуруст, ҳамааш маъқул, додар», гӯён таҳсин карданду пароканда шуданд.

Моро як нафар дастпарвари институтамон, ки ҳоло дар ин деҳа кор мекардааст, ба хонааш таклиф кард. Падари ӯ мӯйсафеди аҷоиб баромад. Чунон пири хушчакчаке, ки аз сӯҳбаташ дил канда наметавонед. Бесавод бошад ҳам аз сиёсат, аз талаби давру замон хабардор, мантиқи суханонаш пухта, як пири зиндадил. Лутфулло аз озодии занҳо сухан сар карда, ҳанӯз ҳам қисме дар ғафлат, аз таҳсил канор мондани занҳои ин чоро гӯшзад кард. Гуфт, ки дар деҳа ҳамаи корҳои соягиро мардҳо гирифта, дар сахро аксар занҳо кор мекунанд. Аммо ин даъвоаш ба ҳақиқат ҷуфт наомад. Мӯйсафед ҷаҳондида будаст, гуфт: «Писарам, ҳам ин хел бошад ҳам, занҳои мо аз занҳои шаҳрат осудатаранд. Хайр, аҷаб не, нағз напӯшанд, бамаза нахӯранд, ба киною концерт нараванд, аммо биллои азим, осудаанд. Гӯш кун, – пирақӣ ба нотиқи мо мачоли даҳан кушодан намедод, – зан дар шаҳр баробари мард дар зовутай ё маҳкама кор мекунад. Боз ташвиши зиндагиаш, бачаю кача ба сараш сарборӣ. Ягон мард ҷомашӯӣ мекунад? Парпечи кӯдакашро мешӯяд? Не. Баъзе мардат хариди бозору мағазина ҳам ба занаш насб кардагӣ. Бечора зана озод кардем гуфта худашона озод кардаанд! Ҳам кори давлат, ҳам пештар барин ташвиши зиндагӣ ба сараш... Маънии озодии зан ин хел набудагист, додар! Хайр, агар зани бачадору рӯзгордор ним рӯз кори давлат мекард, гап дигар буд, – мӯйсафед «суханам дуруст ё не» гуфтагӣ барин бо табассум аввал ба Лутфулло, сонӣ ба ҳар яки мо алоҳида-алоҳида нигарист. Сипас чойи пиёлаашро хӯп кашид, лаби онро ба канори дастархон пок карда ба писараш доду суханашро давом намуд: «Занҳои мо ҳам меҳнати кликтиф мекунанд, додар, – вай ин ибораи аз нутқи нотиқон ба гӯшаш нишастаро ба тарзе гуфт, ки беихтиёр дар лаби ҳама табассум давид. – Бачааш кам ё каси кудакоша менигаштагӣ бошад, чаро дар хона бишнад, дар сахро кор мекунад... Аммо панҷ бачая ба боғчаю яслӣ дода, зан чӣ кор ҳам мекунад?!.. Ҳа, гуфти ки, – вай боз ба Лутфулло рӯ оварда, зонуи ӯро бо дасташ нихта карда монд, – занҳои мамлакат қаҳрамон шуданд, фалон шуданд, бисмадон шуданд. Ба гумонат занҳои кишлок, даст пеш гирифта, хап шиштанд? Эҳ-хе-е, – мад кашид мӯйсафед, – аз худи ҳамин Ҳалқасой агар ғалат накунам, ҳаштааш қаҳрамон аст. Агар дурусттар ковӣ, валло, аз бисоти ҳар яктааш як тоқӣ нишон меёбӣ. Рост не?» – Мӯйсафед

барои тасдиқи даъвояш писарашро шафеъ овард. Аммо писар зери лаб хандиду оҳиста, хеле боадабона эътироз кард: «Вай орденҳо барои серфарзандӣ, дада. Онҳо – қахрамонмодар!». «Хайр, зан боз чӣ хел қахрамон шавад? Асптозӣ кунад ё кӯҳа гардонад? – ба ҳеҷ вачҳ тан намедод пирамард. – Дахтагӣ-понздахтагӣ фарзанд калон кардаст, боз чӣ мехохӣ? Чӣ, бача калон кардан гумонат кор не? Ба ман монанд, аввал ба ҳамонҳо нафақа меодам»...

Ба мо гуфта буданд, ки аз деҳа ҳеҷ набошад, як-ду нафар духтарро барои таҳсил ба институт ташвиқ карда биёрем.

Субҳи рӯзи дигар ба кор сар кардем. Ҷамроҳи раиси ҷамоа, директори мактаб, инструктори комитети комсомоли район хона ба хона гаштем. Барои ибрат корро аввал аз духтарони ғаъолони деҳа сар кардам. Духтари раиси ҷамоат ҳамин сол синфи даҳро тамом кардагӣ будааст, хуччатҳояшро гирифт, худаш ба мошин савор шуд. Аммо аз чашми модари духтар аён буд, ки фарзандаш ба ҳеҷ вачҳ намехонад, баргашта меояд. Барои ба падараш гап нарасондан мераваду зуд бо ягон баҳона баргашта меояд... Барои ду духтари дигар, ки бо тавсияи директор ба хонашон рафт, қариб буд, ки дилсиёҳӣ кунанд. Мо аз аҳамияти таҳсил гап занем, онҳо хархаша сар карданд. Хеле сурху сафед шудем, суханони пасту баланд ҳам шуд.

Ҷамон рӯз баъди гапгузарониҳои зиёд, аз рӯи калонии деҳа гузашта натавониста, падару модар боз як духтарро ба мошин савор карданду мо ба шаҳр баргаштем...

Дар хобгоҳи мо ҳам кор барор нагирифт. Ману духтараки ҳалқасоӣ ҳайрон мондем. Танҳо дар ду хона духтарон буданд, ки ҳоло дар хобгоҳ нестанд. Шом шуд. Духтар изтиробомез ба рӯи ман менигарист. Мижгонҳои вай аҷаб ҳамвору зич буда, ҳангоми поён шудан гӯё ба мисли пардае чашмони зебои ўро аз нигоҳи бад панаҳ мекарданд.

Ман ботинан хурсанд будам, ки барои ҳамин хел як духтари нозанин овораам, фикр мекунам. Аммо «чӣ кор мекунем?» - гӯён ба чашмони ман дуру дароз нигариста, имдод хостани вай маро бесаришта мекард. Чӣ бояд кард? Бори дигар ба хобгоҳ даромада, хонаҳоро тафтиш карда баромадам. Ягонта духтар нест. Дар як зум ҳамаи чораҳои имконпазирро андешида дидаму оқибат гуфтам:

– Ман як худам дар як хона, – бо хичолат ба чашмонаш нигоҳ накарда, чораи ёфтагиамро пешкаш кардам, - шумо дар кати ман хоб кунед...

– Чӣ-й?... – якбора тори чашмонаш кашида шуду бо адоват ба ман нигариста, ду-се қадам ақиб рафт, ранги рӯяш сап-сафед канд. – Одам гуфта... ман бовар кардаам... – намедонам вай чӣ гуфтани буд, ки сухани даркорӣ ба забонаш наомаду бо изтироб даст афшонда ба роҳ афтод.

– Ҳой, истед! Гапро нафаҳмида... – ман тохта сари роҳашро гирифтам. – Чӣ гап шуд? Куҷо меравед? Ман гапи ганда нагуфтаам- ку?

– Бас, бас! Фаҳмидам. Безорам... Хобгоҳатон аз саратон монад, – аз алам якбора чашмонаш об гирифт, гиря гулугираш карду рафт.

Ман ҳайрон мондам, худ ба худ китф дарҳам кашидаму «ачоиб» гуфтам.

Аввал ман ҳам ба аспи ситеза савор шуда қаҳрам омад, ки чаро бесабаб ин қадар носазо мегӯяд? Хушёр аст ё маст? Афсӯс хӯрдам, ки чаро ягон ҷавоби сазовор надодам. Баъд кам-кам ором шудаму худро бо он тасаллӣ додам, ки вай нав ба шаҳр омадаст, ба ҳар кас бо шубҳа менигарад. Сухани маро нодуруст фаҳмид... Чаро дар ин бевақтӣ мондам, ки танҳо равад? Ба кучо меравад? Агар ҳозир Лутфулло мебуд, мегуфт: «Мурданат авло, ки дар синни бисту се як духтарро ба гап дароварда натавонию ранҷонда фиристӣ!».

Ногоҳ бо такони сахте аз ҷои истодаам парида рафтам. Барои сарозер парчин шуда, наафтада ниҳоли борики соқаш хорпечро дошта, дастамро хорошидам.

– Ҳа, кӯкнорӣ! Хобӣ ё хаёл?

Ба Сӯфии дар рӯ ба рӯям хандида истода бо ғазаб нигаристаму чизе нагуфта, рӯямро гардондам. Садқаи сухан шавад.

– Р-р -анҷидӣ? – вай авзои маро дида, андаке ба худ омад. Чӣ гап шуд, ё тобатон гурехт? А? – вай пештар омада, ба чашмам нигарист. Аз даҳанаш бӯи ғализи шароб омад.

– Гум шав-е! – ўро ба яксӯ тела додам аз паси духтар давидам.

Ҳамон шаб ҳар касе, ки маро дар кӯча дид, бешубҳа ба сараш ягон фалокат омадаст, гуфтагист. Шомгоҳон дар кӯчаи пуродами шаҳр саросема медавидам. Китфи якеро такон меодам, пой дигареро зер мекардам, китоби сеюмиро аз дасташ зада меафтам, аммо беузру маъзур, ба қафоям нигоҳ накарда медавидам. Одамон аз қафоям норозиёна ғурғур мекарданд, гап мезаданд, гӯш намедодам. Ана, вай! Ман тозон рафта, пеши роҳашро доштам... Фарёди тарсноки духтари ношинос маро ба худ овард. Духтари дигар будаст. Бечора аз тарс худро ба қафои дугонаҳояш гирифта, ба ман бо харос менигарист. Ба вай узр гуфтаму ба пеш тохтам. Духтарон ба мазаммати ман ё ба ҳоли дугонаи тарсончакшон қоҳ-қоҳ зада хандиданд. Баргашта нигоҳ накардам. Ханданд, хандидан гиранд.

Ўро дар истгоҳи автобус ёфтам. Маро диду рӯяшро ба сӯи дигар тофт. Барои нафас рост кардан қарор гирифтаму дар рушноии чароғ дурусттар дидам, то ки боз хато накунам.

– Шумо сухани маро... нафаҳмида... ранҷидед, – азбаски тапиши дилам паст нашуда буду харосзанон нафас мегирифтам, суханҳоро қанда-қанда гуфтам. – Ман охир...

Вай ба сӯи автобусе, ки ин дам омада дар истгоҳ қарор гирифт, қадам монд.

– Истед, наравед, – беихтиёр аз банди дасташ доштанамро худам ҳам намедонам.

– Сар тед!.. Одамед ё... – вай бо қаҳр дасташро аз дастам раҳо карда, ба автобус даромаданӣ шуд, аммо ман сар надодам.

Сонӣ дақиқае дасти хурду сахташро такон дода вай кашид, ман кашидам, ҳар ду кашмакаше барпо кардем. Ман ҳаргиз дасти ўро аз дастам раҳо намекардам, вале мардуми автобус шӯр бардоштанд:

– Ҳой, сар те! Ба духтари мардум чӣ ҳақ дорӣ?

– Шарм дор!... Нахоҳад, вай гӯй!

– Э, намон, рафтани намон! Ин хелаша боз меёбӣ ё не.

– Э, мон, равад, тухмаш анқо нашудааст!

Аксар маро маломат мегуфтанду бо суханони пасту баланд таҳқир мекарданд, ҳатто таҳдид карданд: як марди қавичусса қумғон барин мушти сермӯяшро аз тиреза берун карда дӯғ зад:

– Ҳа, чояш не-дия, зада сию ду дандоната ба ҳалқат чо мекардам.

Якбора аз чашмони духтар сели ашк рехт. Ман дасташро сар дода, акнун ҳамроҳаш ба мошин савор шудани будам, ки вай баргашту бо пайраҳа пиёда ба роҳ афтод.

Ман ҳам баробараш мерафтам. Дар хулқи ин духтар як махсусияте буд, ки касро маҷбур мекард, ўро ба дилаш наздик гирад. Не, ин таъсири хусни вай набуд. Ман баъзе хушрӯйҳоро медонам, ин хел ҷозибача кучо, баръакс аз сӯхбаташон дилгир мешавед. Гапашон ғайбат, ҳасрат, худситой. Ҳаваси шиносӣ бо ин хел духтарон ба мисли он аст, ки дар кӯҳсор аз дур гули сурхеро дида, гӯё нишони хазинаеро ёфта бошед, ба сӯяш медаведи наздик шуда мебинед, ки он лолаи ҳақиқӣ набуда, лолаҳасак аст. Ноумедона қафо мегардед, зеро лаб ғут-ғут мекунад, ки тухми ин лолаҳасак чи хел ба кӯҳи баланд афтодааст.

Вай дигар ба сухани ман ҷавоб намедод. Ҳар ду хомӯш мерафтем. Мо хиёбони Ленинро бурида гузашта, ба самти шарқ раҳ гирифтему баъди як зум ба кӯчаи Хайём баромадем. Ин кӯча ба мисоли шерозае шаҳрро аз шимол ба шарқ, давр зада мегузарад. Дар тарафи дасти чап ҳавлиҳо мисли зинапояхои бешумор болои талу теппаҳо ҷой гирифтаанд. Духтар аз роҳ истоду саргаранг ба чор сӯ чашм давонд. Касе набуд, ки роҳро пурсад.

– Кӯчаи Зайнаббӣ дар кучо буд? – ба рӯям нанигариста аз ман савол кард. Албатта, агар вай гап задан намехост, дар он сӯтар, дар назди магазин одамон ҷунбучӯл доштанд, рафта аз онҳо раҳро мепурсид.

Ман ўро ба кӯчаи Зайнаббӣ бурдам. Ин маҳаллаҳоро нағз медонам. Баъзе солҳо хобгоҳ намерасиду дар ба дар гашта хонаи иҷора мекофтем, дар ҳар интиҳобот аҳолиро ба рӯйхат гирифта, варақа тақсим мекардем.

Вай дар сари чорраҳа аз роҳ бозистоду ба ман рӯ овард:

– Шумо равед, – гуфт ҷангинамо ба рӯям нигоҳ накарда, бо овози озурда.

– Шумо ба кучо?

– Хонаи як амакам дар ҳамин ҷо, – гуфт вай канда-канда саросема.

– Одами дуруст аст охир?

– Ҳа, одами нағз... муаллим. Духтарашон катӣ...

– Хайр, то таги дарашон равам? Дида монам?

– Не, не! Гардед, даркор не.

Дидам, ки чиддӣ мегӯяд аз роҳ бозистодам. Вай дигар ба ман эътинос накарда дур шуд.

– Хайр, сахар кати бед. Албатта, бед-а? – гуфтам аз қафояш.

Вай ҷавоб навода дар дили торикӣ гум шуда рафт. Садои кафшҳои ўро гӯш дода лаҳзае истодам. Баъд он ҳам хомӯш шуд. Агар гӯям, ки табъам хира буд, чандон дуруст не, аммо ким-чӣ хел ноҳинҷор ба роҳи омадагиамон баргаштам. Аз худам норозӣ будам. Ҳар гоҳ вазифаамро аз таҳи дил иҷро

накарда, ба ягон саволи муаллим чавоби саҳеҳ дода натавонам, ба ман ҳам ин хел ҳол рӯй меод.

Дили ман ташнаи шиносӣ буд. Намедонам, чӣ кори савобе кардам, ки ба мукофоташ ин ғаришта ба ман рӯ ба рӯ шуд?! Аммо ўро ҳам ранҷондам. Аз кафояш рафта, ҳавлии амакаш аст, ё ҳам ту шиносашон, дидан даркор буд.

Одамизод пешомадашро намедонад. Ҳамон шаб ман аз кучо донам, ки соҳиби ин ҳавли рӯзе ба ман даркор мешавад.

2. РУҲСОРА

Субҳ аз хоб чашм кушода, воқеаи дишабаро бори дигар ба ёд овардам, ҳар як сухан, ҳар як қадамавро чандинбора андешидам, мулоҳиза кардам. Духтари ғалатӣ... Беҳуда ранҷид. Меояд ё не? Мактуби проректор дар дасти ман, вай бе он ба кучо меравад? Хайр, як-ду соат нигарон мешавам, агар наояд, ба хобгоҳ меравам.

Аз он ки бо духтарон гапам намепазад, малул шудам. Дигарҳо агар бо ҳамин хел духтар шинос шаванд, тез забон меёбанд, ба гап мебароранд, бо варсоқиҳои беҳуда қикир-қикир механдонанд. Ба фикрам, ҳамаи ин аз кам хондан. Вақтҳои охир ягон повесту романи дурустро хонда нафуровардам. Ба хондан сар мекунаму нимкора мемонад. Барои ҳамин ҳам дар пеши духтарон мум газида мешинам. Пештар боҳавсала будам: суханони нағз, байтҳои обдорро ба дафтарчаам навишта, латифаҳои намакинро гун мекардам, дар сӯҳбат кор меод. Аммо ҳамон вақтҳо ҳам аҳволам ҳамин буд. Бо даҳони дигарон нон хоида намешавад. Як шоир гуфтааст ку, «барбаста дигар бошад худраста дигар». Аслан, хондану сухандонӣ нағз, аммо дилёбӣ дар хислати одам, дар хуни вай набошад, намешавад. Исрофилзода адабиёти бадеъро як тараф монед, аз фанни худаш ҳам соли ягонта китоб намехонад. Лекин дар муомила чунон усто, ки устухон надорад, мегӯянд. Дар институт обрӯ дорад, аз муаллимони пешқадам ба шумор меравад. Лекин аз лексияш донишҷӯён безоранд. Як дафтари ғафси аз давраи Одаму Ҳавво мондагиро кушода, калима ба калима мехонаду донишҷӯёнро маҷбур мекунад, ки ҳарф ба ҳарф нависанд. Сарамонро ҳам карда менавиштем. Ҳайфи умр, ҳайфи рӯзу соатҳои ба конспектнависиҳои беҳуда сарф шудагӣ! Ба ҷои он чӣ қадар китоб хондан мумкин буд... Исрофилзода баъзан бо часорат ягон ҷумларо аз ёд гуфтани мешуд ва аз конспекташ ҷудо шуда, ба тарафи тиреза ду-се қадам мемонд, ҳамон гапашро гум мекарду шитобон баргашта ба дафтар сар ҳам менамуд. Ёд дорам, боре муаллим дар мобайни дарс аз синф берун рафт. Сӯфӣ дар ин фурсат дафтари кушодаи ўро чандин варақ гардонда монд. Муаллим баргашта ба синф даромаду дафтарро аз он ҷое, ки Сӯфӣ кушода монда буд, хондан гирифт. Вай мавзӯи дигарро мехонд... Ба аксари мо ин навишта ҳеч, даркор набуд. Китобро хонда, ҳар як мавзӯро нағз мефаҳмидем. Он чиро, ки шарҳаш дар китоб набуд, аз дусар, Исрофилзода ҳам фаҳмонда наметавонист, бинобар он савол дода, беҳуда ўро дар хичолат монанда, ба

худ қасддор намекардем. Фақат баъзан, дар соатҳои охирин аз нависонавис хаста шуда, худро ба чаҳми муаллим навишта истода вонамуд мекардему дар асл, бо сари ҳам пинак мерафтем. Сӯфӣ баринҳо гоҳо саҳифаҳои дафтарро бо суҳанони бемазмун аз қабилӣ «Ҳо Лайлӣ, Лайлӣ, Лайлӣ...» пур мекарданд. Албатта, тоифаи дигаре низ буданд, ки ҳарф ба ҳарф гуфтаҳои муаллимиро навишта, сонӣ гаштаю баргашта ҳам онро хонда, имтиҳон месупориданд. Намедонам, аз чӣ сабаб бошад, дар ёдкунҳои қориёнаи онҳо ман нишонаҳои нахустини бюрократҳои ояндаро меидам.

Хайр, ҳоло сари гапам сӯҳбатрою суҳандонӣ буд. Ҷавононе ҳастанд, ки гапдон ҳам не, товус барин орастаю пероста ҳам не, баръакс, баъзан ба сару либосашон бефарқ менигаранд, гапашонро шунида ба гӯлиашон механдед. Аммо духтарҳо катӣ гапашон мепазад. Умуман, дили ин духтарҳоро доништа намешавад.

Ҳис кардам, ки бағоят гуруснаам. Табъам хира бошад, иштиҳоям кӯр мешавад. Шаб хӯрок нахӯрда хоб карда будам. Дасту рӯ шуста, либосамро пӯшидаму ба чойхона баромадам.

Аз мӯйсафеде, ки дар як канори чойхона сабати ангурашро монда, худаш бо ду-се нафар ҳамсолони пираш чой хӯрда, чақ-чақ мекард, ним кило ангур харидаму ба таҳи чорпои таҳи бед нишастам. Субҳидам чойхона рӯфтаю обзада, рӯҳафзо ва дилкушо буд. Аз таҳи чорпое, ки менишастам, обаки соф мисли кабӯтарон кум-кумкунон медавид, дар қафасҳо кабку бедонаҳо бо навбат чақ-чақ мезаданд. Радиои Душанбе хабарҳои тоза мешунавонд. Чойхонадор амаки Рамазон дар як лаълӣ ду кулчаи кунҷитӣ ва як чойникча чои кабудро бо пиёлааш оварда монданду ҳолпурсӣ карда рафтанд. Ёдам омад, ки чӣ гуна панҷ сол аз ин пеш, бори аввал аз деҳа ба шаҳр -- ба даргоҳи ин донишгоҳ омада будам... Ҳозира барин амаки Рамазон дар лаълӣ дуто нону як чойник чой оварда монанд, гуфта будам: «Амак, ба ман якта нон бас». Он кас табассум карданду оҳиста ба наздам нишаста, ҳолҷӯй намуданд, сонӣ фаҳмонданд: «...Шумо мехмон, писарам, ба пеши мехмон, одатан, якта нон намемонанд. Мехӯрдагетона хӯред, мондагеш меистад, но-на намепартоем».

Ҳамин вақти сол буд. Ҳаво гарм, айни ҷӯши саратон. Ман бори аввал ба шаҳр омадагӣ. Аз чойхона баромада, дар оби фаввора даст шуста, киштибозии кӯдаконро тамошо мекардам. Ногоҳ як ҳамдеҳаамонро дидам, ки аз он тарафи кӯча шитобон мерафт. Аз қафояш давидам. Ҳамроҳи вай қариб ним рӯз шаҳрро тамошо кардаму сонӣ чамадончаи дар дастам буда ба хотир расида, «воҳ!» гӯён ба пешониам задам. Лаҳзае саргаранг мондам. Дар чамадонча номаи камол, паспорт, билети ҳарбӣ, пул ва дигар ҳуҷҷатҳоям буд. Ҳамдеҳаамро дида, дар пеши фаввора фаромӯш кардаам. Ман аз хурдӣ дар ҳаққи дуздону қаллобони шаҳр ҳикоятҳои зиёде шунида, алҳол ба ҳар як сокини шаҳр бо шубҳа менигаристам. Ҷавони аз дунё беҳабар, ғайр аз деҳаю райони худ чои дигарро ноида... Сонитар фаҳмидам, ки дуздону қаллобон чӣ қадар, ки дар шаҳр ҳастанд, дар деҳа ҳам буданд. Фақат усули дуздонашон дигар хелтар. Мардуми асили шаҳр, ки пештар косибу хунарманд мегуфтанд, ҳозир коргару зиёӣ, аз деҳотиён гоҳо баинсофтаранд.

Ҳамон рӯз говгум нашуда ба сари Ҷаввора расидам. Аз ҷамадонча ному нишон набуд. Аслан умедам набуд, ки онро меёбам. Авзоам парешон ҷӣ кор карданамро надониста, ҳайрон мондам. Кабобфурӯш - марди солдидаи буруташ мошу биринҷ асбобҳояшро меғундошт. Парешонии маро дида, ба сӯям ду-се бор нигоҳ карду наздиктар омад.

– Ҳа, ошно, ягон чиз гум кардед?

Ман ба рӯи вай нигаристаму Ҷаввора ба ман, ки ҷамадонча гум нашудааст. Мардак насихаткунон онро бароварда дод.

Соат нӯҳ шуд, аммо духтарак наомад. То соати даҳ бо азобе нигарон шудам. Дилам хеле алағда, аз ҷойхона баромада ба сӯи хобгоҳи дуюм тохтам. Аз дарвоза дароям, духтар дар ҷои дирузааш, дар ҳараки лаби ҳавз нишаста, китоб мехонад. Ба дари мудир қуфли калон овезон. Ман ранчидагӣ барин бо маломат ба рӯи духтар нигаристам. Кокулони майдабофташ аз ду тараф ба рӯи китоб афтада, дар миён рӯи сафеду тозааш монанди себи сероби тирамоҳ, ки аз байни баргҳо метобад, дилро ба худ мекашид. Духтарак хушрӯй аст. Аксар духтарони Ҷалқасой зебоанд: тозарӯ, коматдор, тарҳи рӯяшон рост, дахону бинӣ, ҷашму абрӯ бо қалам кашадагӣ барин.

– Салом, дурӯғгӯй.

– Ассалом. Ҷӣ дурӯғ гуфтаам? – вай оҳиста аз ҷояш хест.

– Охир ман шуморо дар хобгоҳ нигарон...

– Ман ба хобгоҳатон меравам, нагуфтаам.

Дарвоқеъ, ҷаро ман ўро дар хобгоҳи ҳудамон нигарон истодам? ҶалатҶаввораи худам. Баъд дараки мудирӣ хобгоҳро гирифтаму воқеаи шабинаро ба хотири ў овардам.

– Ин хел бадгумон нашавед, нағз не. Наход, ки дар ҳаққи ман барин як ҷавони дуб-дуруст ҳамин хел фикр кунед, – гуфтам ба ҳазл то ки буғзи гапҳои шабина аз байн бардошта шавад.

– Бадгумон... худатон, – гуфт вай хандида. – Боз ҷавони дуб-дуруст будаанд! – ба истехзо писханд кард вай.

– Не, ман ҷавони ганда не, – гуфтам ба ҳамон оҳанги ҳазл, бо ҷиддияти сохта. Панҷ сол дар гурӯҳамон профорг будам. Ҷайрият, институтро тамом кардем, набошад, то ба нафақа баромадан бачаҳо аз ман қарздор буданд. Се-ҷортоаш ҳоло ҳам қарздор, ҳаққи аъзогиро надода гурехтанд.

– Ҷайр, ҷӣ гуфтаниед бо ин гапатон?

Аз афташ, вай ҳазлро нафаҳмид, зеро ҷунон ҷиддӣ пурсид, ки ман лаҳзае ҷӣ ҷавоб доданамро надониста, даступо хӯрдм, лекин шуҳиямро давом додам:

– Яъне, гуфтаниам, ки ман одами дуруст, ҳатто як дараҷа одами давлатӣ.

– Одами давлат бошед, ман дар кати шумо хоб мекардам?! – ба истехзо хандид вай.

– Ман ба хонаи дигар рафиқон рафта хоб карданӣ будам. Сониян, хӯш, ба кати ман ҷӣ шудааст? Аз духтур гузаштагӣ. Ҷойпӯшҳоро иваз карда будам. Ба ғайр аз ин, ҳаво гарм, бистар даркор не. Як паҳлу мезанеду бедор мешавед, ки рӯз.

Вай гап назада ба китобаш нигариста монду баъд аз қадре гуфт:

– Э, равед, мудира ёфта бед. Дар ин гуфта ҳам шӯхӣ, ҳам узру дилбардорӣ ва ҳам нози дилбарона буд. Агар гулдаста бандеду гулҳоятон якранг бошад, як дона гули дигар хелтар басанда аст, ки намуди гулдастаро тағир диҳад. Ин як сухани ӯ ҳам сӯхбат ва муомилаи моро оҳанги дигар бахшид. Гапамон чунон кӯр гирифтааст, ки баъди якуним соат мудирӣ хобгоҳ омаду мо аз ҷо хестем. Ман мактубчаи проректорро аз чайб гирифта чашм давондаму фамилияи духтарро фаҳмидам.

– Фамилиятонро фаҳмидам, номатон чӣ?

– Рухсора.

– Номи ман Вафодор.

Вай номи маро шунида «пиққӣ» карда хандид. Номам Вафодор гӯям, бори аввал ҳама механданд. Баъзе духтарон шӯхӣ мепиндоранд, бовар намекунанд. Ба тарзи мухтасар ва маъмулӣ «Вафо» гуфта будам, дадаам шунида, ранҷиданд. «Номи одамро чала намегиранд», гуфта таъкид карданд.

То дар хобгоҳ ҷо ба ҷо шудани Рухсора нимрӯз гашт. Азбаски хобгоҳро таъмир мекарданд, мудир аз бинои дар як канор будаи ин ҳавлӣ ба ду нафар духтар як хоначаро дод.

3. ЯК ҚАДАМИ БОҶУРЪАТ

Се рӯз боз бегоҳиҳо дар атрофии хобгоҳи ӯ сайр мекунам. Баъзан дуру дароз дар рӯ ба рӯи хобгоҳ, дар истгоҳи автобус меистам, аммо ҳама ба мошин савор шуда мераванду ман боз ба раҳам давом мекунам. Ҳатто хӯроки нимрӯзиро ҳам дар ошхонаи назди хобгоҳи ӯ хӯрдм. Тасодуфан бо Рухсора вохӯрдан мехоҳам, аммо чӣ чора... Аз афташ, вай аз хобгоҳ берун набаромада мехонад. Бетаклиф, бе ягон сабаб ба хобгоҳаш равам гӯям, истиҳола мекунам. Гоҳе ӯро аз хаёлам дур карданӣ мешавам. Мегӯям, ки хой, андаке ақлатро ба ҷояш биёр, соддагӣ нақун. Ҳозир ҳушу хаёли вай ба имтиҳон. Ба ту андаке майл зоҳир карда бошад, ҳангоми баромада омадан ақаллан ба дилат шуда як даҳан «биёед, ёрдам тед», мегуфт-да. «Мавзӯёҳои мушкилро фаҳмонам», гуфтӣ, на ҳа гуфт, на не... Аммо чӣ кор кунам, ки симои вай аз пеши чашмам намеравад. Умрам бино шуда ман ба ин аҳвол наафтада будам. Дили якравам ба ягон далели ақлу мантиқ гӯш намекунад. Охир мумкин духтарак номзад доштагист, ё дар деҳа гаҳворабахшаш будагист?

Ана, ба рӯи ҳамин қадар далелҳо хок пошидаму ин бегоҳирӯзӣ ба хобгоҳи Рухсора рафтам. Бе ҳеҷ баҳона, ҳамту, барои ҳолпурсӣ омадам, мегӯям. Аз ҳар як шинос ношинос кебида, бо ҳазор фикру хаёл, хичолат ва изтироб ба наздаш омаданамро кошкӣ, ин духтар медонист?

Бегоҳирӯзии тобистон ҳеҷ кас дар хона намешинад. Агар одам бо ягон кор ба хона дарояд ҳам, тозон гашта мебарояд. Дар хона дили кас заъф мекунад. Ҳарчанд, ки тобистон шабу рӯз тирезаҳо кушодааст, ҳавои хона бегоҳӣ гӯё касро фишор медиҳад. Аз ҳамин сабаб ҳамаи он духтароне, ки дар ин хобгоҳ мезистанд, ҳоло дар сахни ҳавлӣ буданд. Баъзе бо чашмони нимпӯш

қадамзанон қоидаю мисолҳоро ёд мекарданд, такроран аз зехн мегузаронданд. Гурӯҳе нишаста саволу ҷавоб ё мусоҳиба доштанд.

Фақат Рухсора дар хона танҳо менишаст. Вай аз омадани ман лаҳзае дасту по хӯрд. Гоҳ ба тугмааш даст мезад, гоҳ ба рӯймолаш, ҷӣ гуфтанаширо, ҷӣ кор карданаширо надониста сурх мегашт, сафед мешуд. Ин ҳолати ўро дида ман ҳам дар хичолат афтодам. Ҷӣ гуфтанаширо надониста, дар як вазъи ноҳинҷор аз омаданам сад раҳ пушаймон шудам.

– Ҳа, интизор набудед? – гуфтам оқибат базӯр бо овози ларзон.

– Не, ҷӣ донам, вай уребчаашро ба сараш басту камтар худаширо ба даст гирад ҳам, ҳанӯз пояш меларзид. Ба саволҳои ман аз вачҳи тайёри ва саломатиаш сурх шуда рӯяширо метофт, ҷӣ гуфтанаширо надониста, аз ҳаяҷон табассум мекард.

Баъд дари хонаширо пӯшида пуштнокӣ ба он така карда амонат рост истод. Ҳам ба ман, ҳам ба долони бекас бо ҳарос менигарист. Пай бурдам, ки аз вохӯри ва ҳамгап шудан метарсад. Бо вучуди ин, ман ўро саволборон мекардам, ба ҳеҷ вачҳ зуд хайрухуш кардан намехостам. Медонистам, ки агар ҳозир «сипоҳигарӣ» кунам, кор тамом, сонӣ ҷуръат аз дилам меравад. Дар ин хел мавридҳо бачаҳо мегуфтанд, ки ба ҳазлу шӯтқаригӣ сар кун.

– Шумо аз боло омадагӣ, – ба тарафи деҳашон ишора кардам, – ба фариштаҳои осмон надиктар-дия... аз афташ хӯрок ҳам намехӯред? Ё каму беш мехӯред?

– Не, мехӯрем, кӣ гуфт, кӣ намехӯрем?

– Дигар духтарон ҳар рӯз ба ошхона мераванд, шуморо намебинам.

– Ҳа-а... Ман дар хона хӯрок мехӯрам.

– Яъне, фақат нону чой? Ё консерваю колбаса ҳам?

– Ҳоло колбасахӯрия ёд нагирифтаем. Аз хона гӯштбирён фиристоданд.

– Хайр, бед, имшаб ман шуморо ба хӯроки ошхона зиёфат кунам, шояд ягон рӯз шумо ҳам бо гӯштбирён... А?

– Раҳмат. Ҳамон хӯрок кати худатона зиёфат кунед... Мо кучою ошхонаравӣ!

Нафаҳмидам, ки инро ба киноя гуфт ё аз дили рост. Ба ҳар ҳол таклифамро такрор карда, ўро ташвиқ намудам, аммо вай рад кард. Ба миён хомӯшии ногувор афтод, ки ман ҳамеша аз он метарсам. Дар назарам ин хел хомӯшӣ ба монанди гирдоби дарё аст, ки торафт тобу тавони касро рабуда, ба комаш фурӯ мекашад. Бинобар он то ҷон дорам зӯр мезанам бо ҳар васила аз ҷанголи он берун равам.

– Консултатсия даркор не? – нимшухию нимчиддӣ пурсидам. – Кай вақтатон шавад, гӯед, омада мавзӯҳои нафаҳмидагиатонро фаҳмонам.

– Охир шумо тамом кардед, ба коратон намеравед? – пурсид вай бо табассум барои ҷӣ овора шуда гаштанамро фаҳмиданӣ шуда.

– Кори ман ҳамин... шумо катӣ... яъне, ба шумо илм омӯхтан.

– Ба дипломатон муаллим гӯён навишта доданд ё агроном? – акнун вай ҳам шӯхӣ мекард.

– Албатта, агроном... Аммо маро дар институт ба кор монданд-ку. Мумкин ба шумо семинар гузарам.

– Беҳазл? – вай лаҳзае ба чашмони ман чашм дӯхт. Нигоҳаш алмос барин, кас тоб оварда наметавонад. – Ин хел бошад, консултатсия диҳед, мешавад, – вай боз ба чашми ман чашм дӯхту ман гапамро гум кардам.

Сӯхбати мо кӯр гирифтуним соат барин ё бештар яке дар долон, дигаре ба дар така карда, дар болои остона рост истода гапзанон кардем. Ман рӯзи дигар омаданӣ шудам.

– Соати чанд?

– Соати?... Ҳозир... Рӯзона набиёед... Аз қишлоқ ягонташон омада монанд... мекушанд. Нағзаш намози дигар. Ҳу, дар сари хавз столу стул ҳаст.

– Майлаш, – гуфтам ман. Бо ҳамин хайрухуш кардему ман аз хобгоҳи ӯ баромадам. Аз ин гуна ранг гирифтани муносибатамон хурсанд будам.

– Хӯш, тайёри чӣ хел? Мушкилаш барои шумо «химия» ва «биология» будагист? – бегоҳии рӯзи дуюм дар сари хавз ӯро машғули китобхонӣ дида пурсидам.

– Аз химия чудо метарсам. Аз ҳамин фан тарсида ба институти тиббӣ нарафтам. Ба ин ҷо медароям гӯям, ҳамашон доду вой карданд, ки духтар ҳам агроном мешавад? Бирав, ба муаллимӣ хон.

Гуфтам, ки муаллим намешавам.

– Чиро нафаҳмидед? Мавзӯҳои нағз нафаҳмидаатон ҳаст?

– Ҳаст. Ҳаст ҳам гап, лак-лак! – вай китобу дафтараширо ба даст гирифт. Китобро варақ зад – варақ заду охир мавзӯи «Оксидшавии оҳан» – ро пурсид. Ман оксидшавиро бо мисолҳои осон фаҳмонидам. Баъд барои имтиҳон аз китоб масъала супурдам. Рухсора онро ғалат ҳал кард. Ман сахвашро фаҳмондам.

– Нигоҳ кунед, агар каландатон занг занад, онро ба оби ҷӯй партофта монед, зангаш тоза мешавад?

– Не, – вай шарм дошта, бо табассум рӯяшро бо кафи дастонаш руст кард.

– Ана, ба ин ҷо нигоҳ кунед, шумо дар ин формула онро ба об андохта, мегӯед, ки зангаш рафт.

Ҳар ду баробар ба дафтар сар ҳам кардему тори мӯи вай ба рӯи ман расид. Аз ҳаяҷон лаҳзае гапамро гум кардам. Ба фикрам, ин дам дили хардуямон ҳам саҳт-саҳт тапида дақиқае чанд маҷоли гапзанӣ наёфта, хомӯш мондем. Аз афташ, муҳаббат дар ҳам ин гуна дақиқаҳо ба дили кас саҳт реша давонда, кам-кам тамоми ҳастии инсонро фаро мегирад.

Аз шарми диловез рухсораҳои нозуки вай ҳар замон як ранги дигар касб мекард.

Баъди соате дарсгӯию муҳокима кам-кам ҷараёни сӯхбат тағир ёфт. Рухсора дар бораи деҳашон, мактабу муаллимонаш, падару модар ва ҳешовандонаш ҳикоя кард. Аз суханаш ба назар мерасид, ки вай андаке калонгирӣ ва худнамоӣ дорад, шукӯҳу шавкатро дӯст медорад. Баъзе воқеаҳоро мегуфтуним зимнан шавкату эътибори худаш ё наздиконашро зикр кардан мехост. Чӣ гуна ӯро ба писараш талабгор шудани директори мактабашонро ҳам бо майда-чуйдаҳояш гуфт. Онҳо хостгор фиристода,

«духтаратон хонданӣ бошад, худамон мехононем», ҳам гуфтаанд. «Чи қадар раису раисшавандаҳо ба миёна даромада, падарашро розӣ карданӣ шудаанд», аммо он кас «духтарам хонда институтро тамом кунад, сонӣ ихтиёраш», гуфтаанд.

– Дадаам аз аввал мана хононданӣ. «Аз духтарони деҳа худат якум шуда ба хондан меравӣ» мегуфтанд. Гуфтагиашон шуд, – гуфт вай хаёломез аз нуктае чашм набардошта.

Боз ҳаминро ҳам фаҳмидам, ки падараш аввал дар деҳа хаткашон буда, баъди ташкил ёфтани шӯъбаи алоқа мудирӣ он таъин шудаанд.

– Як чӯрашон ба район ба кор ҷеғ зад, худашон не гуфтанд, илова кард ӯ.

Рухсора дар хусуси тағояшу язнааш ҳам хеле гап заду вале дар хотири ман хаминаш монд, ки шаби тӯйи апааш язнааш аз шаҳр ҳофизону раққосонро бурда, базро чунон тафсондааст, ки кайфи он то ҳол аз ёди мардуми деҳа намерафтааст.

Вай гап мезаду ман гӯш мекардам. Гоҳе боварам намеомад, ки чунин як нозанин дар рӯ ба рӯям нишаста, аз саргузашти худ ҳикоя мекунад. Посбон намедонам, бори чандум бошад, сурфа карда аз назди мо гузашта рафт. Бо сурфаи сохтаи худ вай ба ман мегуфт: беҳуда тақал карда нашин аз ёдам намеравай. То ту дар ин ҷо ҳастӣ, ман хотирчамъ намешавам.

Бегоҳии рӯзи дигар ман аз Рухсора якчанд мазӯъоро пурсида, дараҷаи тайёрии ӯро тафтиш кардам. Доир ба мавзӯи «Об», ба монанди аксар тамомкунандагони мактаби миёна, дарҳол формулаи об, вазни қиёсии он, дар шакли моеъ, ях ва бухор дучор шудани онро гуфт.

Ман мавзӯро батафсил фаҳмондам. Чӣ чизро доништан зарур, алоҳида такрор кардам. Гуфтам, ки ин чизро доништан кам, имрӯз талабот аз тамомкунандагони мактаби миёна, алалхусус аз дохилшавандагон хеле калон аст.

– Об дар саноати химия бағоят зарур. Барои як кило коғазӣ дафтаратон сад литр об сарф мешавад, – гуфтам дар охир ӯро ҳайрон карданӣ шуда. – Оби укёнус не, оби нӯшиданӣ! Медонед, сол то сол дар дунё оби нушокӣ кам мешавад.

Аз афташ, хатари кам шудани оби нӯшокӣ ба вай чандон кор накард, ки аз ҷои дигар сӯхбат сар кард:

– Як амакам пештар ба тарафҳои Фарғона рафтагӣ ба қарибӣ ба деҳа кӯчида омаданд, – гуфт вай чизро ба ёд оварда. – Дар таги манаҳашон мушт барин ғӯррӣ, – Рухсора муштчаашро ба таги манаҳаш бурда нишон дод. – Духтур гуфтаст, ки ҳар кас аз оби ҳамон ҷойҳо хӯрад, ғӯррӣ мешавад.

– Ҳар кас не. Агар одам дуру дароз дар ҳам он ҷо зиндагӣ карда аз оби ҳамон ҷо хӯрад. Дар обашон йод кам. Дар магазинашон агар ба як тонна намак даҳ грамм калийи йод ҳамроҳ кунанд, шуд. Ё ки гоҳе моҳии треска хӯрда истанд.

– Имрӯз ба мо як муаллими чудо зӯр консултатсия доданд, – гуфт вай боз мавзӯи гапро дигар карда. – Вазифаю китобхона гуфтанд... э, як дунё ... номзади илм, дотсент, аъзои ким-чиҳо...

– Кадпасти фарбех?

– Пур паст ҳам не, миёнақад.

Исрофилзода ба онҳо консултатсия дода, аз рӯи одат, худситой кардагӣ.

– Сонӣ вай савол доред, гӯён аз бачаҳо пурсид. Аз қатори пеш як бача «истифодаи ҳидроген»-ро пурсид. «Канӣ, ба ин савол кӣ ҷавоб медиҳад?» - гӯён муаллим аз мо пурсид. Ҳама хап, донанд ҳам даст намебардоранд. Э, рав-е, гуфтаму хестам. Гуфтам, ки ҳидроген барои гирифтани аммиак, спирт, бензин даркор. Боз бо ҳидроген нафт тоза мекунам, оҳан мебуранд, гуфтам. Муаллим дуруст гуфту сонӣ таъкид кард, ки ин хел саросема хамашро омехта накунам. Баъд ҳудаш якта-якта ҳамонҳоро фаҳмонд.

Сонитар баъди як-ду давр аз рӯи баъзе мавзӯҳо саволу ҷавоб кардан Рухсора аз хусуси имтиҳон ва конкурс гап сар карду гуфт:

– Рӯзи ҳуҷҷатсупорӣ як пиракӣ, худаш муаллимсуроб ба ҳамроҳаш гуфт: «Ба ин шӯъба панҷоҳ кас мегиранд. Камаш бист ҷой аллакай банд шудагист... Анна барои ҷои мондагӣ ҳамин қадар ариза...» Инро шунида, ба дилам фаҳм афтод... Қариб ҳуҷҷатамро гашта гирам.

Ин гапҳо барои ман нав набуданд.

Рухсора боз нақл кард, ки чӣ гуна порсол аз мактабашон як бачаи коҳилу бадхон омада, ба институти мо дохил шудаасту як моҳ хонда боз институтро партофта рафтааст.

– Вай аслан хонданӣ набуду дадааш ба зӯрӣ даровардаанд. Ҷудо бою бадавлат, гапашон мебуранд. Набошад, худӣ бача китоб ба даст нагирифтааст. Аз хизмати ҳарбӣ монад, гуфта ба институт дароварданд. Худӣ бача гуфтааст, ки майлаш ба хизмати ҳарбӣ рафта мебиём, дадааш не гуфтаанд. Бача гуфтагӣ будааст, ки бекора як моҳ мехонаму партофта мебиём.

– Ҳар кас имтиҳонро нағз супорад, хоҳ-нохоҳ дохил мешавад. Шумо хавотир нашавед, албатта, дохил мешавед.

Дам ба дам гирди сари мо чарх задани посбон ғашамро оварду ба Рухсора таклиф кардам, ки ин хел баромада дар хиёбон камтар чарх занем. Вай лаб газиду ба инкор сар чунбонд. Шаби ороми ҳаловатбахше буд. Дар лаби ҳавз сари миз ману вай нишаста, ба чашми якдигар нигариста, бо забони нигоҳ ҷиҳо намегуфтем. Нури ҷағори электр сояи миҷғони ўро ба рӯяш андохта буд. Амаки посбон дар рӯи кати худ паҳлӯ зада, транзисторро тофт. Оҳанги мусиқӣ ҳавлиро пур карда дилҳоро ба ҷӯш овард. Ман чору ночор хайрухуш кардам.

4. МУАЛЛИМ ҶҶҶҶҶҶҶҶҶ

Тамоми ҳаёти бошуурунаи мо бо имтиҳонсупорӣ мегузарад, гӯям, муболиға намешудагист. Ман аз рӯзе, ки ақламо шинохтаам, то ба ҳол имтиҳон месупорам ва ҳамеша рӯзи имтиҳон аз хона беношто мебароям. Субҳи имрӯз ҳам беношто ба институт омадам. Ин дафъа Рухсора имтиҳон месупорад, аммо ман ҳам дар изтироб. То саршавии имтиҳон ҳанӯз яқуним соат вақт бошад ҳам, саҳни институтро писару духтар -- дохилшавандагон, падару модар ва ҳешу табори онҳо пур кардаанд.

Ман ба дар наздик шуда фаҳмидам, ки ба дарун бо гузарномаи махсус медароянд. Дохилшавандагони ба имтиҳон даъват шудагӣ бо варақаи

имтиҳон ворид мешуданд. Азбаски дарбонҳо ҷавонони шинос буданд, ба дар наздик нарафтаам. Ҳатман гумон мекунам, ки ягон хешамро дохил карданӣ омадам. Моҳи август то метавонед аз тағи дари ягон донишкада нагузаред. Ягон муаллими шинос рӯ ба рӯ ояд, калимаро шунавам, дилам ғаш мекунад, маро як эҳсосоти нофоре мефаро мегирад. Гумон накунад, ки ман аз имтиҳон метарсам, ё аз ранҷу азоби он озурдам. Ҳаргиз! Худи мафҳуми имтиҳон дар асл ба монанди адлу адолат мазмуни хучастае дорад, дар муомила ва додугирифт тарозуро ба хотир меоварад, дар табиат шабеҳи он фасли тирамоҳ, мавсимӣ, чунон, ки мегӯянд ҷӯҷаҳоро шумурдан ва ғалберро аз об бардоштан аст. Ба ман усули имтиҳонгирӣ намефорад. Мо дар тӯли як ё ду ҳафта шабу рӯз мехондему дафтарҳоро ёд карда, ба имтиҳон мебаромадем, қоидаю мисолҳоро тутивор гуфта дода, баҳо мегирифтём. Ҳамин ки аз имтиҳон гузаштем, ҳар чӣ зудтар тамоми он донишро фаромӯш мекардем. Аз имтиҳон монанди ҳувули ҳоли бармегаштем. Ҳангоми санҷиш аз дастуруламалҳо, китобҳои ёрирасон ғоида бурдан мумкин не. Шпаргалка-ку, аҷали муаллим. Дар аввал ман ҳам мисли дигарон гумон доштам, ки китоб ё конспектро хонда, ҳатман ҳифз кардан даркор. Дар кӯҳу саҳро китобу дастуруламал нест-ку! Ба зӯри хотираат нигоҳ карда кор мекуни! Аммо сонитар бо чашмони худ дидам, ки дар кӯҳҳои баланду бекаси Помир ҳам геолог, доктори илм чилдҳои дастуруламалро оид ба ҷисми кӯҳ зери болин монда мехобид, дар ҷароғҳои дурдастарин ҳам байтор ду-се китоби заруриро дар хӯрчин дошт... Сипас ба ҷои беҳуда ёдкунӣ бештар китоб хонем, ба маънии он илм амиқтар сарфаҳм равем, аз дастуруламал ғоида бурданро омӯзем, магар хуб нест?! Дигаронро намедонам, агар ман муаллим шавам, барои шпаргалкаи моҳирона сохтагиаш ба донишҷӯ баҳои қаноатбахш мемондам. Боре шпаргалкаи Давриро аз назар гузаронда, қоил шудам. Мазмуни асосии даҳ саҳифа матни китобро дар ним вақт, чунон ҷой кардааст, ки агар худаш сохтагӣ бошад, ҳаққу ҳалол баҳои қаноатбахш монед, меарзад. Санъати шпаргалкасозиро намегӯед! Ҳайрон мешавад. Дар курси сеюм Ҷаъфар дар чилдҳои алмоси риштарошӣ мазмуни асосии мавзӯро ишора кардаасту бас. Саволномаи гирифта нишасту «алмос»-и даркориашро ёфта, қалам тез мекард ва оҳиста чашм медавонд, ки ба даст афтоду ним сол аз стипендия маҳрум монд. Бечора Лутфия формулаҳои мушкилро аз зону боло ба пояш навишта, хандасор гашт... Вақтҳои охир доир ба имтиҳон ва тариқи санҷиш ақидаи ман тағир ёфт. Бигзор, дар рӯи мизи донишҷӯ ҳам китобу тавзеҳоти зарурӣ, ҳам дастуруламалу конспектҳои бошад. Муаллим саволро дода санҷад, ки донишҷӯ аз конспекту дастуруламал ба чӣ андоза истифода карда метавонад, домани фаҳмиши ӯ то ба кучо.

Азбаски ҳанӯз аз Рухсора дараке набуд, ман ба ҷойхонаи сари роҳ даромада, тахтул фармудам. Дар сари ҷойхӯрӣ ба ёдам расид, ки панҷ сол қабл аз ин ман ҳам ба мисли ин бачаҳо навбат поида, ба имтиҳони қабул даромада будам. Бачуръат будаам. Бо дохилшавандагоне, ки дар хобгоҳ буданд, як-як мусоҳиб гаштаму ба ҳамроҳонам гуфтам: «Агар ба ҳамин институт ман надароям, номам Вафо не!» Яке аз ҷӯраҳоям бо истехзо сар

чунбонд, дигаре ба гурури чавониам писханд кард. Ҳамаашон ба ман тез шуданд:

«Даҳанкалонӣ накун, сағира!»

«Нона калон газу гапа калон назан».

«Ба донишат напар...»

«Ҳа, агар толеъ надошта бошӣ, дониш катӣ ба институт даромада намешавад. Чунон доноҳо ғелида рафтанд, ки...»

Аммо ман ҳам паст наомадам: «Агар ба ҳамин институт надароям, номам Вафо не! Аз баҳри номи падарам додагӣ гузаштам».

Ин қадар бо часорат дил ба дарё задани ман беҳуда набуд. Тайёри ва дониши аксар дохилшавандагон ба назарам хеле сатҳӣ намуд. Худ ба худ мегуфтам, ки пас аввал киро қабул мекунанд, ҳамон касеро, ки донишаш баланд аст.

Имтиҳонхоро бо баҳои хубу аъло супорида варақои имтиҳонамро ба котиб дода пурсидам: «Муаллим, бо ҳамин баҳо қабул мешавам ё не? Вай ба баҳоҳои ман як назар давонду гуфт: «Бешубҳа. Якуми сентябр ба дарс омадан гиред». Яъне, хулосаи комиссияи конкурсро нигарон нашавӣ ҳам мешавад, ту қабул гуфтагашон-дия!

Куртаи гули кадуи Рухсораро аз дур дидаму бархоста, ба истиқболаш рафтам. Вай мӯяшро дуто карда бофта ба қафо партофта, фарқашро ҳам ба духтарони шаҳрӣ тақлид карда, андаке қач гирифтааст. Ҳарчанд, ки хуб шона задаст, мӯйҳои хурмоиаш дар баногӯш фатила зада, бо камтарин насим таҳрик ёфта, дили касро ба худ ҷазб месохт. Барои руҳашро бардоштан ман аз таърихи имтиҳонсупориамон як воқеаи латифамонандро гуфта, ўро каме хандондам. Сухан мегуфтам, механдидам, аммо нигоҳамро саришта карда наметавониستم. Ман ба як ҳолати аҷиб афтодам. Беихтиёр чашмам гоҳ ба зулфу абрӯяш, гоҳ ба рӯяш ё чашмашу мичгонаш банд шуда, то даме, ки вай шармида бо итоб аз ман рӯй гардонда, қафотар намерафт, карахт барин меистодам.

Дар чунин вазъияти ногувор талвоса доштам, ки муаллим Ҷӯразода пеш омаданд. Ба саломам алек гирифта гузаштанду дақиқае пас аз қафо садо карданд;

– Наврӯзов!

Нигарам, бо ишораи сар маро ба назди худ мехонанд. Саросема дасти Рухсораро фишурдам.

– Муваффақият... Ман интизор меистам.

Ҷӯразода яке аз муаллимони писандидаи донишгоҳ. Муаллимоне ҳастанд, ки унвону обрӯ доранд, китоб навиштаанд, аммо ягон донишчӯ ба онҳо қоиладар не, ихлос надорад. Ин касон сутуни мӯхташамеро мемонанд, ки ҳеҷ боре бар дӯш надорад. Ҳам ту, ба ҳоли худ истодааст. Агар онро аз ҷояш гирифта ба як канор монед, ягон лаби дунё қач намешавад. Аммо Ҷӯразода баринҳо набошанд, ҷояшон холӣ.

Муаллим Ҷӯразода ба қавли худашон, аълохон ва бадхонро зудтар шинохта мегиранду миёнаҳолонро дертар. Се соли охир раҳнамои ҷустуҷӯҳои ман буданд. Дар курси сеюм оид ба ҳаёти якчанд навъ ҳашароти фойданоки боғу пахтазорҳои кишварамон дар ҷамъияти илмии донишчӯён

гузориши илмӣ доштам. Ҳеч кас ба маърӯзаи ман эътиборе накард. На хуб гуфтанд, на бад. Хайр, худаш ҳам ба андозаи як кори курсӣ арзише дошт. Баъди чанд муддат муаллим маро ба кафедра ҷеғ заданду дар хусуси ҳамон маърӯзаам гап кушоданд. Дафтарчаашонро аз ҷайб гирифта, қайдхояшонро оид ба гузориши ман гуфтанд. Намедонам, чаро дар вақташ нагуфтаанд. Сипас таъкид карданд, ки ин мавзӯ бароят муҳим аст ва ман ба таҳқиқ давом кунам. «Ҳалилихӯрак бояд ба мо хизмат кунад», гуфтанд он кас. Яке аз навъҳои ғоидовари ҳашорат ҳалилихӯрак буд.

Ҳамин тариқ, бо маслиҳати он кас ман кор сар кардам. Баъд доир ба ҳамин мавзӯ рисолаи дипломӣ навиштам, бомуваффақият Ҳимоя кардам. Муаллим одаме буданд, ки агар чизе ба он кас писанд наояд, зӯр зада писанда кардан ғайри мумкин буд, аммо агар чизе писанд ояд, то ҷон доранд, онро дастгирӣ мекарданд. Тамоми институт он касро ҳамчун марди фозил ва донишманди ҳақиқӣ эътироф мекарданд. Аммо ба назари ман, он кас олим ва донишманди бузург набошанд ҳам, муаллими ҳақиқӣ, устоди мушфиқ ва беҳамтое ҳастанд. Ҳоло ҳам дар дасташон баробари китобҳои илмӣ, журналу рӯзномаҳои адабӣ, оммавӣ ва ҳатто бачагона. Монанди ҳамаи муаллимони ҳақиқӣ сару танашон покиза, оддӣ ва шинам аст... Ман ҳаргиз овози баланди он касро нашунидаам. Ҳангоми ба ғазаб омадан (ман ҳамагӣ як бор мушоҳида кардам) лаҳзае худро гум мекунам, қаламро ба даст мегиранд, дубора ба ҷояш мегузоранд, аз киса рӯмолча мебароранд, пешониашонро пок мекунам ё не, боз ба киса медозанд, баъд озурдахотир гап мезананд. Ман дар таҳқиқоти дипломиам ду навъи ҳашароти ғоиданоки пахтазорро барои мубориза бо ҳашароти зарарнок интихоб кардам. Аслан, ин фикр хеле кӯҳна, аммо онро дар шароити имрӯзаи пахтазори мо амалӣ кардан даркор аст. Ҳоло дар пеши худ вазифа гузоштаам, ки ин муборизаи биологиро дар қитъаи таҷрибавии институт санҷам. Агар таҷрибаи дилхоҳ диҳад, сонӣ дар пахтазор месанҷем. Сараввал дар пахтазори ягон замини навкорам. Мушоҳида нишон дод, ки дар заминҳои навкорам нисбат ба киштзорҳои кӯҳна ҳашароти ғоиданок бештар аст. Аҷаб не, дар марҳилаи аввал ба ёрии ҳашароти ғоиданок каму беш интекситсид ба кор барем. Махсусан, агар ҳашароти зарарнок ба дараҷаи авҷ кунад...

Ҷӯраода аз бозуи ман дошта, раҳравон бо муҳаббат ҳолҷӯӣ карданд:

– Ба кор фармон гирифтед?

– Не, муаллим... Ба таътил рафта оям, сонӣ гуфтаанд-ку.

– Ҳа, дарвоқеъ... Хайр, истироҳат карда бед, сонӣ.

– Муаллим, ягон гап доштед?

– Қадом рӯз кори шуморо фикр кардаму як чиз маро хайрон кард. Чаро дар киштзори кӯҳна ҳашароти зарарнок мӯлу ғоиданокаш қариб нест шудааст?

– Дар натиҷаи дорозанӣ... – дуруст фикр накарда ҷавоб доданамро зуд хис кардам.

– Ҳашароти зарарнок нест нашудааст-ку? Ин бесабаб не, – гуфтанд муаллим андешаманд. Маънии ин гапи он касро фақат мо, шогирдон мефаҳмем. Гиреҳи ин муамморо кушодан даркор, гуфтагиашон.

– Маъқул, – гуфтам ман.

Чӯразода марди миёнақад, каллакалон, борикрӯ буда, симояшон ҳамеша андешаманд, нигоҳашон ҳамеша равшан буд. Мӯи тори сарашон тунук гаштааст. Ёд дорам, рӯзҳои аввали ба курсии донишҷӯи ништастанамон буд. Муаллим ду соати расо аз ҳар боб саволу ҷавоб карда, бо мо шинос шуданд. Саволоҳояшон ғалатӣ буд: аз як духтар ному фамилияашро пурсида, савол карданд, ки чашмаш ба чӣ ранг аст, таърихи номи худро медонад ё не, шачараи гузаштагонашро чӣ? Аз дигаре пурсида буданд, ки дар тарафи онҳо чӣ хел гулу гиёҳи хурӯй хаст, кадом ҳайвонҳои ваҳшӣ дучор мешаванд?

Ҳамроҳи муаллим сӯҳбаткунон ба чойхонаи боғ расидем. Чойхоначӣ муаллимиро дидан замон пеш баромада, ҳолҷӯй карду ҷои доимии он кас катчаи лаби ҷӯйро ба тартиб овард.

Чойро нӯшида муаллим боз ба сари мавзӯи ман баргашта, гуфтанд:

– Муборизаи химиявӣ бо ҳашароти зарарнок муҳофизати инсон бо табиат аст. Оқибати онро андешидан даркор. Идеяи муборизаи биологӣ нав не, аммо дар муҳити мо амалан ба кор бурдани онро тадқиқ кардан даркор.

Мӯйсафед яқраванд. Мегӯянд, ки агар мавзӯи додагиашонро «хуб» гӯён қабул карда, кор бандед бо ҷону дил мадад мекунанд, коратон пеш меравад. Не, агар ба маслиҳаташон гӯш надода, пешхезӣ кунед, коратон расво, дигар барои маслиҳати кор ба пеши он кас наравед.

Баъди чойхӯрӣ Чӯразода китобу журнал дар даст вазнин-вазнин қадам монда мерафтанду ман аз қафояшон то хеле вақт нигаристам. Муаллим кам-кам пир шуда, мӯйсафеди нуронӣ мешаванд. Ҳамаро дидаю озмуда, кӯфтаю пухта шуда, сифатҳои наҷиби ҷавонӣ - шавқу рағбати ҷустуҷӯ, зиндадилӣ ва ростию ҳақгӯиро нигоҳ дошта тавоништан, ба ҳар пири солдида муяссар намешавад.

5. АЗ ГУЛ БӮЮ АЗ КАҲ ДУД

Гаштирӯзӣ барои баҳои иншоашро фаҳмидан ба хобгоҳи Рухсора рафтам. Аз ин се рӯз пеш, ҳамон рӯзи имтиҳонаш, тарафи бегоҳ ба хобгоҳаш меомадам, ки дар роҳ пеш омад. «Нағз шуд, – гуфт вай лаҳзае аз роҳ бозистода, – ҳамааш мавзӯҳои осон буд. «Занон дар «Шоҳнома»-ро гирифтаам. Суханони Чернишевский дар бораи Гурдофарид дар ёдам буд, навиштам...». Мо дуруст ҳамгап нашудем. Азбаски ҳамроҳи дугонааш буд, саросема хайрухуш кард.

Ҳоло вай аз тирезакушода маро диду ду ангушти дасти росташро нишон дода, бо ишорат «ду» гирифтаам гуфт. Аммо аз гул-гул шукуфтани чехрааш маълум буд, ки шухӣ мекунад. Ман аз гармои тоқатшикани гаштирӯз нафасгир ва арақшор ба хонаи ӯ даромадам. Вай нимшӯхию нимчиддӣ маро бо сачоқи тар ду-се бор бодбезӣ кард ва ба пешам харбуза бурида монд.

– Бигиред, хӯред, ташнагиро мешиканад.

– Гап занед, чӣ шуд? – як карч харбуза гирифтаму бесаброна барои шунидани тафсилоти баҳои имтиҳон ба рӯи вай нигаристам.

– Об овардагӣ кӯзашикастагӣ баробар будаст, – гуфт вай норозиёна даст афшонда.

– Чӣ гап шуд? – дилам таҳ кашид, навод се гирифта бошад.

– Э бовар мекунад, духтараки дар қабатам нишастагӣ аз сиёҳнависи ман ниму нимкора кӯчонду дод. Ҷумлаҳо хому нотамом, хайр худатон медонед, сиёҳнавис-дия. Ба вай ҳам баҳои «чор», ба ман ҳам.

Зери лаб хандидам. Вай маънии хандаи маро нафаҳмид.

– Балки вай духтарак ҳам нағз кӯчондагист. Аҷаб не, аз худаш илова кардагист?... Муаллим хангоми тафтиши иншо соҳиби онро намедонад. Дар вараки иншо ному фамилия нест, фақат рақам. Кадом рақам аз они кӣ буданаширо, баъди баҳо мондани муаллим, комиссияи қабул маълум мекунад, – шубҳаи ӯро бартараф карданӣ шудам.

– Медонам, сухани маро бурид вай, – лекин ҳисобашона ёфтагӣ. Муаллим вақти иншоро гирифтани ишора мекунанд. Ба ақиби иншоӣ як бача нуқта монданаширо ба чашмам дидам. Як олуфтаи дигар баъди мавзӯҳои ба тахта навиштани муаллим ним соат барин печ хӯрда шишту сонӣ рухсат гирифтун берун рафт. Муаллим «даробаро мумкин не» гуфтун аммо ба вай ҷавоб дод. Сонӣ омаду даҳ дақиқа нишаст ё нанишаст, иншоӣро супурд. Чор саҳифаро пур карда омадаст.

Ҳамин хел гапҳои шунавам, малул мешавам. Майда-чӯйдаҳои ночиз бошад ҳам, шаъни институтамонро паст мекунанд. Ба ғайр аз ин, намехоҳам, ки аз қадамҳои аввал эътиқоди Рухсора ба донишгоҳ раҳна ёбад. Эътиқод чизи ноёб аст. Онро бо валвалаю гапфурӯшӣ ба дил ҷо карда намешавад.

– Имрӯз ба гурӯҳи дуюм имтиҳони шифоҳӣ буд, даҳ кас ду гирифтааст. Як духтар ҳам, – ташвишомез хабар дод ӯ.

– Хоҳ- ноҳ ҳамаро қабул намекунанд.

– Аз як духтар пурсидаанд, ки чӣ хел морҳои дидааст? Боз аз як бача пурсидаанд, ки гургу харгӯш барои чӣ ба баландӣ осонтар медавад?

– Нисбат ба пой пеш пой қафояшон дарозтар.

– Вай надонидааст. Ҷонварони ёбиро ман ҳам намедонам.

– Агар хоҳед, ба боғи ҳайвонот мебарам, ҳамашро нишон медиҳам... Боз ба хобгоҳатон оварда ҳам мекунам, – дар омади гап шӯҳиомез таклиф кардам.

– Майлаш, – ғайричашмдошти ман Рухсора розӣ шуд. – Лекин як худам не, дугонаам қатӣ.

– Тафси ҳаво шикаст, ҳозир вақти нағз.

– Рафта бинам, агар вай дар хона бошад.

Вай тозон аз хона баромад. Ман танҳо монда хонаро аз назар гузарондам. Ҳама ҷо покиза, пардаҳои тиреза барф барин, хона ба тартиб, дар ҳар як ашёи ночиз ҳам завқи бетакаллуфи духтари оддӣ ба назар мерасид. Фақат як чиз ба ман маъқул нашуд. Рухсора ду канори сачоки рӯпоқкуниашро ба усули кашададӯзӣ гулҳои рангоранг андохтаст. Ба ман, ки ба маданияти имрӯзаӣ шаҳр одат кардам, ин гулдӯзиҳо маъқул не гуфтани хато будагист-ку, дар ҷояш не, бемавқеъ барин.

– Нест, хонааш кулф аст, – гуфт вай аз дар даромада.

Нигоҳаш ҳаёломез ба ман дӯхта шуд, аммо майли дили ӯро фаҳмида намешуд, гӯё парешонхотир бошад, чеҳрааш ифодаи аниқ надошт.

– Ҳеч гап не, вай ягон бори дигар меравад, – гуфтам ман, гӯё барои чӣ дугонаашро ҳамроҳ гирифтани ӯро намедониста бошам.

– Не-е, – ба аломати инкор сар ҷунбонду зиракона табассум кард вай. Баъд ба авзои ҷиддӣ гуфт: – Ягон кас бинад, ба бало мемонам. Дадаам ба пӯстам қаҳ чо мекунамд.

– Э, натарсед, дар ин шаҳр қаҳро аз кучо меёбанд, – ҷунон ҷиддӣ гуфтам, ки Рухсора хандида фиристод.

– Шумо намедонед, ҳамқишлоқиҳомон бинанд...

– Ман қатӣ даст ба даст намеравед-ку! Аз якдигар дурдур мегардем, – сухани ўро бурида, таклифи ба сарам омадагиро гуфтам.

Рухсора фикр карда монд. Маълум буд, ки вай ҷазбан рафтани. Бинобар он, бо ҷуръат аз дасташ дошта, ўро ба роҳ хидоят намудам. Дастӣ сахту хурдакаи ўро доштаму гӯё тамоми ҷасоратам ба якбора сарф гашт, дигар ҷӣ гуфтаниро, ҷӣ кор карданиро намедонистам, дилам ба монанди мошини ҷокдузӣ шатар - шатар мезад. Зуд дасташро аз дастам раҳо кардам. Ҳар ду ҳам аз ҳаяҷон лаҳзае сурх шуда, сухани мегуфтагиамонро гум кардем. Аз ростӣ, ҷӣ кор карданиро намедонистем. Вай барои хичолат доданам маломатомез ба рӯям ялти карда, як нигаристу бо итоб ба ман пушташро гардонда, дақиқае чанд хомӯш истод.

– Рафтем, дер шуд, – гуфтам ман баъди хеле хомӯшӣ гӯё ҳеҷ воқеае руй надода бошад.

– Ба ҳамин шарт меравем, ки шумо аз як тарафи раҳ мегардед, ман аз тарафи дигар. Майлаш? – якбора ба тарафи ман рӯ оварда бидиррос зад вай ва ҷашмони сиёҳашро ба ноз гардонд.

– Хуб, ҳазор бор хуб, – хандидам ман.

– Мабодо ба дилатон сахт нагиред, одати мо ганда, – гуфт вай узрхоҳона. – Аллакай бо як бачаи бегона гаштаст, мегӯянд.

«Бачаи бегона» гуфтани вай ба дилам сахт расид, аммо маълум накардам.

– Хайр, агар бо «бачаи худӣ» гардед, гап наметананд охир?

– Э, ин каса бинед... Дар ҷои мо ин хел гапу корҳо...э-э, гуноҳи азим. Хайр, баъзеҳо рустӣ вохӯрда ҳамгап мешаванд.

– Ҳа, хайрият, – гуфтам ман ба шӯҳӣ нафаси сабук кашида. – Яъне, рустӣ вохӯрем, мешавад?

– Э, тавба! Ман ин хел нагуфтаам-ку! – вай шӯҳии маро нафаҳмида хичолат мекашид, ранги рӯяш гоҳ сурх, гоҳ сафед мешуд.

– Хайр, аз рӯи одати шумоён агар духтар маъкул шавад, ҷӣ кор мекунамд? – ҷиддияти бардурӯғамро ҳанӯз ҳам зоҳир намекардам.

– Духтара хуш кунанд, ба хонааш кас мемонанд.

– Ҳим... фаҳмидам... Аз ёд намебарорам.

Баъд ман берун рафтам, то ки вай зудтар тағйири либос карда барояд. Аз дарвозаи хобгоҳ онсӯтар, дар сари кӯча рост меистодам, ки боз дар танаш ҳамон сару либоси хонагӣ давида омад.

– Ҳа, ҷӣ гап шуд?

– Не, намеравам... Шумо равед...– нигоҳаш поён лағчида узр мехост. – Мебахшед, шуморо...

– Мебахшедаш ҷӣ, хайр агар нахоҳед...– аввал ранчидам, баъд авзои ўро дида, раҳмам омад. Ҳануз ҳам ду ҳисси ба ҳам муқобил ўро ба ду тараф

кашиданаш аён буд. – Акнун шумо дар мактаби олай... хурд нестед, ин қадар тарсу ваҳм? Ҳамроҳи ман ба кӯҳу дашт намеравед-ку!

– Э, метарсам, охир.

– Чӣ метарсед? Тавба... Худатон танҳо рафтагӣ барин. Равед, тезтар либос пӯшеду бароед! Эҳ-ҳа, агар ин хел кунед, дар институт хондан мушкил. Равед, – дудилагии ӯро дида, боз ташвиқ кардам.

– Ягон гап шавад, шумо гунаҳгор, – ҳазломез ба ман таҳдид кард вай ва баргашта ба хобгоҳ даромад.

Ману ӯ аз якдигар дур мерафтем. Дар троллейбус ҳам «бегона» барин, чудо-чудо нишастем. Ду нафар чавонон аз ду паҳлӯяш гузашта, зӯр мезаданд, ки ӯро ба гап гиранд. Хандааш меомад. Ҳангоми ба истгоҳ расидани троллейбус вай ба ман менигарист, яъне, мефуроем ё не, гӯён мепурсид. Ман ба тарзи инкор сар чунбонда, «ханӯз нарасидаем», мегуфтам.

Баъд аз мошин фууромада, бо кӯчаи «Путовский» ба сӯи боғи ҳайвонот сарнишеб шудем. Ман пеш-пеш, вай аз ақиб меомад. Болои купруки дарё лаҳзае истода, ба оби кап-кабуди он чашм духтем. Сипас ба якдигар нигариста, хандидему пешу қафо ба роҳ афтодем. Дар таҳдари боғи ҳайвонот ҳеч кас набуд. Рӯзҳои миёнҳафта ин ҷо камодам аст. Ду-се гурӯҳ бачаҳо, якта-нимта меҳмонони аз район ё шаҳрҳои дигар омадагӣ ба тамошои ҷонварон саргарм буданду бас. Одамони шаҳр, асосан, ба боғи набототу ҳайвонот рағбат надоранд. Онҳо соатҳои дароз телевизор тамошо мекунанд, ба футбол мераванд. Ҳатто репортажи телевизионро аз боғи ҳайвонот бо шавқ тамошо мекунанду як бор рафта, бо чашми худ ҷонварони зиндаро намебинанд. Бачаҳо ҳам аз хурдӣ ба стансияи техникҳои чавон рафта, чизҳои ғалатӣ сохтанро ёд мегиранд, аммо майсаи чавро аз гандум фарқ намекунанд. Беҳтарин мурғи ҳаво барои онҳо кабӯтар аст.

Аҷоибхона ором ва сокин буда, осоишгоҳеро ба хотир меовард. Дар сояи чинорҳои азим товусҳои рангоранг хиромон буданд. Ана, товусе сар аз замин бардошта, бо овози дурушт чеғ зад ва сарашро ларзонда, гуё аз овози нохуши худ шармида бошад, ба пойҳои безебаш нигарист. Ҷонварон маро аз хурдӣ ба худ мекашанд, ханӯз ҳам агар рӯзҳои дароз бо онҳо монам, дилгир намешавам. Ҳайвонҳо маро ба олами кӯдакӣ ва афсонаҳоям мебаранд. Дар рӯ ба рӯи қафаси оху ва ё гурми кӯҳӣ соатҳо рост меистам. Хотираҳо, воқеаҳо аз нав зинда мешаванд. Сари ҳар яке аз ин ҷонварони бегуноҳро сила кардан меҳоҳам, меҳоҳам, ки аз дастам ягон чиз бихӯранд... Боғи ҳайвонот ҳамеша барои ман боҳашамат, ғайриоддӣ ва ҳаёлангез аст. Охир, ман хирсро бори аввал дар панҷара не, балки дар кӯҳсор, рӯ ба рӯ дидагӣ.

– Ана, ин хирс... бачааш қатӣ.

– Хирси сафеди шимолаш ҳамин? Он чи аз фанни зоология хондааст, ба ёд овард ӯ. – Сафед не-ку?

– Ин хирси кӯҳҳои худамон. Дар ин атроф хирс нест, дар тарафи мо бисъёр аст. Дар кӯҳҳои баланд зиндагӣ мекунад.

– Одама меҳӯрад?

– Не, асосан ба одам зиён намерасонад. Ниҳоят бӯйгир аст. Дар дунё хирсҳои аз шаст то ҳафтсад кило вазн доштагӣ ҳаст. Баъзан якта, баъзан сеточорта бача мекунад. Зимистон карахт шуда хоб меравад.

– Дар кучо хоб мекунад?

– Даруни ғор ё ковокии чукури шаху зовҳои баланд. Аз шохҳои хушк барои хоби зимистонааш «бистар» месозад. Як чупон гуфт, ки хирс аз хонааш хасу хошоки поринаашро бароварда партофта, ба ҷояш ҷубу чаҳси тоза андохтаниашро ба ҷашми худ дидааст. Ҷупонон мегӯянд, ки хирс бачаашро ҳам ба сармои зимистон тайёр мекунад. Вай онро аввал аз байни мушхор мебарад. Мушхор ба тани хирсбача часпида, пачак шуда, тани онро зиреҳ барин мепӯшонад. Ба ғайр аз ин хор баданиашро ба хориш меораду хирсбача худашро ба сангу дарахт молида пӯшташ ғафсу дурушт мешавад, тибит мебарорад.

Рухсора ҳам монанди ҳамаи мо, аз рӯи китоби дарсӣ ҳаёти хирси сафеди шимол ё худ пингвинҳои Антарктидаро медонист, аммо аз набототу ҷонварони диёри худамон қариб беҳабар буд.

Як села майна чуғур-чуғуркунон хӯроки ҳайвонотро тала мекарданд. Нигариста истода аз дилам гузашт, ки майна дар ҷолокию зиракӣ аз гунҷишк ҳам мегузаронад.

– Ин чӣ хел парранда, медонед?

– Дар ҷои мо уна подабонак мегӯянд, – гуфт вай бо эҳтиёт, суханиашро нимгурма карда.

– Подабонак ҳол дорад, ин - майна.

Мо аҷоибхонаро тамошо карда, дар канори ҳавзи ҷонварони обӣ, ки ба кӯли табиие монанд буд, дамгирӣ нишастем. Аз байни найзор ва дигар буттаю гиёҳи ботлоқӣ ўрдаку мурғобҳои гуногун, ба умеди он ки аз дасти мо хӯроке гиранд, берун омада, пеши мо ҷамъ шуданду ғафои маҳшар барпо карданд.

Ман фурсат мепоидам. Рухсора тааллуқманде дорад ё не, зудтар фаҳмиданӣ будам. Аз гапу рафтораш маълум, ки надорад. Аммо гуфта намешавад, ин хел духтари нозанинро, ба қавли мардуми деҳа, «сарашро баста монда», сонӣ ба шаҳр мефиристанд. Дар ин хусус чӣ хел гап кушоям, намедонам. Маро ба ин духтари аҷоиб як ҳиссиёти номаълум, кашишу ҷозибай фавқуллода пурзӯр гуё тобеъ карда буд. Кам-кам ба худ иқро менамудам, ки ўро хуш кардам. Мегуфтам, ки духтари орзу кардагиам ҳамин. Аммо ин чӣ хел муҳаббат? Ҳануз ўро дуруст нашинохта? Охир одам касеро дӯст медорад, ки ўро як умр ҳамсафари ҳаёт, якдилу якҷихати худ қарор диҳад. Намедонам... Ҳар чӣ бошад ҳам, ин духтар ба ман маъқул, даҳ сол озмуда бинам ҳам, боз маъқул, бо тамоми неку бадаш маъқул. Кори номаъқулаш ҳам маъқул... Вай агар ҳозир ин фикрҳои маро фаҳмад, балки дигар ба рӯям наменигарад. Аҷаб не, ин хел фикру хаёл ҳанӯз дар гӯшаи хаёлаш ҳам набудагист.

Офтобшинам буд, ки мо аз боғи ҳайвонот берун рафтем. То дар буфет дутогӣ самбусаю меваоб хӯрдем, ки торикӣ фуромад. Дигар эҳтиёткорӣ фаромӯш шуд, ҳар ду пиёда то ба хобгоҳи Рухсора омадем. Мо мамнун ва хушбахт будем. Ҳангоми аз гузаргоҳ гузаштан як-ду бор аз дасти сарди ў гирифтам. Вай сурх шуда, лаб газид, худам ҳам дар вазъияти ногуворе афтада, дасташро зуд раҳо кардам.

Рухсора ба хобгоҳ даромад. Ман боз қадре истода, ба даричаи яктабақа ва дарвозаи оҳанин нигариста мондам. Ҳатто ҳамин дару дарвозаҳо ҳам ба ман азиз ва маҳбуб намуданд. «Хайр... раҳмат» гуфтани Рухсора, овози маҳини зангуладори вай дар гӯшам садо медод. Баъд аз қайди ин эҳсосоти ошиқона раҳой ёфтаму аз соддагию заифдилии худ хичолат кашидам. Хайр, дар умрам бори аввал бо духтаре мулоқот доштам, гуфтугӯ, нигоҳҳои сӯзнок, ҳатто дасташро доштам. Дар кафи дастонам лаҳзае аз нав дасти ӯро ҳис карда, беихтиёр ба кафи дастонам нигаристам... Чашмони ӯро намегӯед!.. Имрӯз он чашмони сиёҳи пурнур монанди ду майнаи бесаранҷом дар банди дили ман ҳамешагӣ лона монданд. Аз нигоҳи алмосии вай ҳастии ман ободие дорад, ки гуфта наметавонам.

Шаби ором ва ҳаловатбахш буд. Салқинӣ кам-кам дами гармои рӯзро шикаста, ҳоло вучуди кас роҳат ва сабукие ҳис мекард. Ман ба майли хотир қадам мезадам...

Ҳодисаи дар ин лаҳза рӯйдодаро равшан дар хотир надорам. Ҳамааш дар якҷанд сония, не-не, дар як миҷа задан содир шуд. Чунон тез рух зада гузашт, ки дар лавҳи хотири ман ҳанӯз ҳам монанди хобе ё ҳаёле норавшан, гуё аз паси пардае хира ва меғолуд менамояд. Суроби одами масти калаванда ва мошине, ки рост ба сари вай меомад, дар ёд мондаасту бас. Сонӣ зарбаи сахте, ки аз он маро гӯё хоб даррабуд... Сипас ёд дорам, баҳушу беҳуш бархоста, қадаме мондам ё не... чароғҳо давр заданд ва ман гӯё ба чоҳи бетаге фуру рафтам... Сонӣ худро дар хараки сари роҳ дидам, ки ду-се нафар аз бағалам дошта, мешинонданд. Милитсионер одамонро пароканда мекард.

6. ДАРОЗИИ ШАБРО АЗ БЕМОР ПУРС

Даруни мошини «Ёрии фаврӣ» ман комилан ба худ омадам, яъне чарх задани сар ва тумани пеши чашмам бартараф шуд. Аз чоям бархеста нишастани шудам, аммо ҳамшираи шафқате, ки дар паҳлӯям менишаст, амр кард, ки наҷунбида, ором хоб кунам. Сарам докапеч, дасти ростамро то ба гардан тахтабанди симин фишурда буд. Хайрият, гуфтам худ ба худ, зиндаам. Оҳиста дасту по, сонӣ миёнаро чунбонда дидам, ба назарам, ҳама чоям дуруст барин, фақат гӯшам садо медод, дилам беҳузур буд. Аммо ин ҳам кам-кам бартараф мегашт. Ҳодисаи рӯйдодаро мулоҳиза кардаму хотирчамъ шудам.

Баъди муоинаи фаврии духтурҳои бемористон дарҳол сӯзанзанию доругузаронӣ сар шуд. Хулласи калом, дар давоми ним соат ман аз як чавони хушҳоли беғам ба бемори бистарӣ табдил ёфтам.

Ҳамон шаб, аз таъсири дору бошад ё зарбу лат, ҳеч чизро фикр накарда, хобам бурдааст.

Рӯзи дигар ҳам карахт хобидам, аммо дардамро ҳис мекардам. Бештар рӯҳан азоб мекашидам, ба атрофам беалоқа ва дилсард менигаристам. Ба ҳолҷӯии ҳамхонаҳо лабамро чунбонда мемондаму бас. Чандон дарди сахт ҳам

набуд, асосан сарам сӯзан задагӣ барин чиз-чиз мекард. Аз афташ, захми дастам чандон хавфнок нест, ки духтурҳо бештар бо сарам овора.

Ҳама чиз маро оташин мекард. Узвҳои озурдаи баданамро бепарво даст-даст кардани духтур, аз сахар то шом вақар-вақар беҳудагӯии ду нафар ҳамхонаам, дам ба дам ба сарам омада, ҳолҷӯӣ кардани ҳамшираи шафқат - Ина - ҳамаш ба ман намефорид. Ҳатто ба ман чунин менамуд, ки Ина барои ҳолҷӯии ман не, балки барои бо ҳамхонаҳои ман лаққидан тез-тез меояд. Гоҳе оташин мешудам, ки духтурҳо ба ман дуруст эътибор намедиханд. Аксар хангом бо чойпӯш сарамро пӯшида, гӯшҳоямро бо ду даст руст карда, соатҳои дароз начунбида «мехобидам».

Ба ёдам омад, ки дар пуштораам ҳезум аз кӯҳ ба поён ғелон шуда, поямро шикаста будам. Дар синфи нухӯм мехондам. Охирҳои зимистон буд. Ҳамроҳи писари амакам Рустам ба кӯҳ барои ҳезум рафтем. Харҳоро дар поён монда, ба кӯҳ баромадему аз шоху кундаи бодому арчаҳои хушкида як харӣ ҳезум тайёр кардем. Ман нисфи ҳезумро сахтакак баста, нӯги арғамчинро аз зери бағалам гузаронидаму аз сари китфи ростам кашидам. Ба ин минвол ҳезуми ба китфам саҳт бастагиро пуштора карда, аз кӯҳ сарнишеб шудам. Рӯзона яхи рӯи замин тунукакак об шуда, зери пой лағжон гашта буд. Аз харсангҳо, аз буттаҳои бодому қачқак дошта-дошта хеле поён фуromaдам. Аз нишеби лағҷонак фуromaдан мадори касро хушк мекунад. Қариб ба поён расидам, буду шуд - саду панҷоҳ метр барин масофа монда буд, ки барои дамгирӣ дар пуштораам ҳезум оҳиста ба замин нишастам. Пойҳоямро рост кардам, дасти арғамчин печондагиамро беҳол ба поён партофтам, китфи озурдаамро аз зери бор гирифта, нафаси бароҳате кашидам. Фароғати ин лаҳзаро фақат одамони корафтода медонанд. Дилатон меҳоҳад, ки соате аз ҳама кори ҷаҳон фориғ, озод ва бетааллуқ, дар ҳам ин ҷо, дар ҳамин вазъ хоб кунед... Аммо рӯз бегоҳ шуда, арақи бадан зуд хунук мегашт. Арақатон хунук шавад, нағз не... Ман арғамчинро ба ду дастам печонда саҳт кашидаму борамро ба пушт бардошта, аз ҷо хестанӣ шудам. Аммо бори вазнин аз боло маро чунон зер кард, ки... дар пуштораам ҳезум ба поён ғелон шудам. Ҳа, бемуболиға монанди ҷархи ароба ғелон шудам. Бори пуштам аз ман ҷудо намешуд ва ман дигар зӯри онро боздоштан надоштам ва якҷоя мисли ҷархи ароба ба поён мегелидам. Ҳезум торафт ҳаво гирифта, суръаташ меафзуд, онро харсангҳою буттаҳои калон-калон ҳам боздошта наметавонистанд. Дар кӯҳ панҷ қадам ғеледу истед, не агар истода натавонед, коратон бад! Маънии ин гапро фақат кӯҳгардон медонанд. Баъди панҷ-шаш қадам чизи ғелон ҳаво мегирад ва то рафт суръати он шиддат ёфта, ҳеҷ чиз онро боздоштан наметавонад. Дар сари роҳ сангҳои дигарро ба ҳаракат оварданаширо ба ёд оред!.. Барои ҳамин ҳам хангоми ба кӯҳ баромадан ё аз кӯҳ фуromaдан аз якдигар дур наметавонанд. Санге аз таги пой одами дар боло буда ғелад, то панҷ-шаш метр безарар, аммо сонӣ фалокати азим аст.

Баъди аз як зови начандон баланд паридан ман бо ҳезуми худ ба танаи як бодомии пир дармонда аз ҳалокат начот ёфтам. Чанд ҷоям зарбу лат хӯрда, пой ростам аз ду ҷояш шикаста буд, ки усто Насруллои шикастабанд онро андохта баст. Дадаам мумиё хӯронданду зуд сихат ёфта будам. Дарахти бодом маро аз ҳалокат начот дод, аммо дар ивази некиаш, ханӯз коре

накардаам, қарздорам.

...Мо чор нафар бемор дар як хона будем, муаллими нафақахӯр Чаводзода, Оқилов ном марди миёнсол ва як чавони дастшикаста, ки Ҳусейн ном дошт. Ҳусейнро, асосан, шаб, пеш аз хоб дар палата медидеду бас. Ҳар рӯз хамшираҳо дар суроғи вай овора буданд. Ана, ҳозир ҳам Ина дар берун фамилияи вайро гирифта, фаръёд мекунад.

– Даст ба гардан ҳамел ин қадар аз пушти духтарон давида номаъкул мекуни! – Чаводзода ғур-ғуркунон омада, ба курсӣ нишастанд.

– Дасташ соз нашуда, ин бача пояшро мешиканад! Ҳоло мебинед. Ана, ман гуфтам, шумо шунидед, – ҳукм кард Оқилов, ки фамилияи худро ҳамеша «Ақилов» гӯён ғаши маро меовард.

«Бетамиз, – мегуфтам дар дил бо асабоният, – наҳод, ки «Оқилов» будани фамилияашро надонад!»

– Ҳамин хел шабу рӯз давидан гирад, гарданааша ҳам мешиканад, – муаллим аз рӯзнома сар набардошта, сухани шарикашонро қувват доданд, ки ин гапи он кас ҳам ба ман нафорид.

Чаводзода, ба қавли худашон, нафақаи пиронсолӣ гиранд ҳам, ханӯз пир барин наменамуданд. Аслан, нафақаро барои пирӣ не, барои собиқаи хизмат медиханд - ку. Пас чаро «нафақаи хизмат» намегӯянд? Чаводзода нафақахӯри баҳодурнамуде буданд. Бурути ғафси мошубиринҷ ба каллаи калон ва қомати баландашон зебанда, ришро ҳар саҳар бо алмос тоза метарошиданд. Мӯи сарашон ҳам тоза тарошидагӣ. Муаллим дар ин чо бо Оқилов унс гирифта, ба қавли худашон, ҳоло «дегу табақашон ҳам як» шудааст. Ҳар бегоҳӣ аз хонашон таоми гарм меомад. Онҳо пагоҳӣ ҳам дар палата бо нони танӯрию ангири чавз ношто карда, фақат хӯроки нимирузиро қатори дигарон аз ошхонаи бемористон мехӯрданд.

— Наҳдшӯрбо, гуляш, боз якта самбӯсаю ғӯлунгоб, – бо гулдуррос оғур дода, дандонковон аз дар мебаромад Оқилов. – Бад не.

– Ноштою хӯроки шомаш намешавад, – қариб ҳар рӯз як бор ин маъниро такрор мекарданд Чаводзода.

Баъд лаъли дар даст саросема Ина меомаду ба мани бистарӣ хӯрок мехӯронд. Вай сачокро ошхӯраки кӯдакон барин ба гарданам андохта, бо чумча ба ман шӯрбо медод. Ду-се чумча мехӯрдаму аз хичолат бас мегуфтам. Вай «боз як чумча, боз як чумча» – гӯён безор мекард. Вақте ки чашмони вай бо хоҳиш ба кас менигаранд, рад карда наметавонед. Ина духтари 18-19 - солаи ситорагарм аст. Беморҳо аз хусуси вай гап ояд, «духтари қобилу вазнинакак» мегуфтанд. Нигоҳаш, хами абрӯяш камтар ба Рухсора монанд. Намедонам, ё ба назари ман ҳамин хел менамояд.

Ба бемористон афтоданамо аз наздиконам ҳеч кас намедонад. Агар Рухсора хабар ёбад, балки меомад. Хабар диҳам ё не? Агар имрӯз мактуб навишта, ба почта партоям, фардо, чудо дер монад, пасфардо мегирад. Аммо хатро гирифта чӣ, мегӯяд? Беморбинӣ биё, гуфтагӣ барин. Аз каси дигар шунида худааш ояд, гапи дигар. Каси дигаре дар миёни мо нест. Ҳамкурсон парешон шуда рафтанд. Ба падар хабар намедиҳам. Бекора алағда гашта, аз роҳи дур то расида омадан корашон мешавад. Ин хел хабар касро ба ҳар гумон мебарад... Яку якбора ғайб задам, Рухсора чӣ мегуфта бошад. Нағз

нашуд, ба вай хабар додан даркор. Таътил, хобгохро таъмир мекунамд, вагарна телефон кардан ҳам мумкин буд. Воқеан, мактуб нависам, ба вай намерасад.

Дар сари хӯрокхӯрии ман Ина Ҷаводзодаро андаке ранҷонд. Аслан, гуноҳи духтарак ҳам не, муаллим ҳар гапро ба дил мегиранд. Ина мисли ҳарвақта ба ман исрор мекард:

– Ҳамин гӯштқимаро хӯред, сонӣ бас, гиред, мегуфт вай чашмони хуморашро гардонда.

– Ҷуволи холи рост намеистад, додар, – суханашонро бафурча дона-дона чида ба гап ҳамроҳ шуданд муаллим. – Аз таом рӯй нагардонед. Дилатон накашад ҳам, хӯред... Чени шумо будам ман оши як кило биринча танҳо мехӯрдам. Аз болош якта харбузаи чӯрақандиро ҳам мезадам.

– Солатон оштахта будаст-дия, – хандид Ина. Барои ҳамин, муаллим, парҳеза дошта наметавонед.

Ҳақиқати ин сухани шӯхиомези духтарро ман сонитар фаҳмидам ва ҳар гоҳ ба ёдам Ҷаводзода расанд, ҳамин гуфтугузор ба хотир меомад. Аммо ин гап ба дили муаллим саҳт расид.

– Аввал шумо ҳам ба синни мо дароед, ойим. Ҳа, рӯзҳои мо дидагири набинеду агар мидидед, ин хел намегуфтед, – озурдахотир таъкид карданд он кас.

— Даррав ранҷидед? Ман ҳазл кардам, – Ина аз гапаш пушаймон шуда, дар хичолат монд.

Вай ба чашми ман нигарист. Ин нигоҳи ӯро бо кадом забоне ифода накунамд, маъниаш таъин: «худатон гӯед, охир сухани ман чӣ ҷои бадӣ дошт», мегуфт. Ман ҳам бо забони нигоҳ гуфтам, ки суханаш рост, аммо бо одами солдидаю бемор баҳс кардан хуб не.

– Духтар мардум камтар андешида гап мезанад. Хафа нашавед, ман ҳам дар омади гап мегӯям, – ба оҳанги насиҳатомез суханашонро давом доданд муаллим. – Ду қаҳтия аз сар гузарондам. Қиматӣ не, қаҳтӣ! Ба пул нон намеёбед! Ана, худатон медонед, чанг... Ҳозир ҳам азобашро мекашам, – Ҷаводзода ба шонаи чапи худ ишора карданд: – Духтурҳо мегӯянд, ки дар устухонам як пора тир ҳаст.

Ҷароҳатҳои чанг ҳанӯз дар ҳар қадам дучор мешаванд. Заҳми тани одамон шифо ёбад ҳам, заҳми дилҳо шифо намеёбад. Солҳои вазнини чанг мардуми ақибгохро ҳам дардманд кард. Аммо ҳозир чӣ? Ҳозир баръакс, аксар аз пурхӯрӣ дардманд. Мо се нафар донишҷӯ дар ҳавлии пирамарде иҷорашин будем. Ҳар бор ягонтаамон бетоб шуда, ба дарс наравем, мӯйсафед омада мегуфтанд: «Карная тоза кардан даркор, карная! Карнай ғубор гирифтаст». Чӣ дарде дошта бошед, мӯйсафед аввал «карная тоза кун» мегуфтанд. «Карнай» гуфта он кас меъдаю рӯдахоро дар назар доштанд. Бетобро як шабонарӯз намак чашидан намонда, хоб кун, мегуфтанду сонӣ як коса пиёбаи тунук оварда, гармогарм мехӯронданд. Баъд мефармуданд, ки болояшро дам карда, хоб кунад. Сихат шуда мехестем.

Имрӯз Ина докапечи сарамро дуруст карду гуфт:

– Фардо кушода, аз нав мебандем. Духтур мебинанд. Ҳеч гап не, безиён, – сипас ба сару рӯям як чашм давонду пурсид: – Гуфтанд, ки як одами маста аз

таги мошин мегирам, гӯён афтодаед? – вай бо савол ба ман нигарист. Ман ба ҷои ҷавоб даст афшондам. Ина ба авзои ман эътиборе накарда гап мезад: – Вай ҳамроҳатон буд?

- Не-е... ҳамту, дар миёни раҳ пайдо шуд.
- Ба студентон таътил-ку, шумо нарафтед?
- Ман тамом кардам. Акнун ба кор.
- Ҳа-а.

Ба ҳар ҳол институтро тамом карданам воқеаи хеле таъсирбахш барин. Ина ҳам саросема шуда ба назарам, оҳанги суханаш ҳам каме дигархелтар садо медиҳад.

- Ба кор таъин шудед?
- Ҳа.

– Ба кучо?
– Ба кучо? – ҷӣ ҷавоб доданамро надониста, саволро гашта пурсидам. – Дар ҳамин шаҳр мондам.

- Ҳамин сол кор кунам кифоя, ман ҳам ба институти тиббӣ даромаданӣ.
- Нағз. Таҷриба доред ба шумо осон мешавад.

Бегоҳӣ Ҷаводзодаю Оқилов шалғамшӯрбо хӯрданд. Бӯи шалғами пухта хонаро гирифт. Ба ман ҳам хӯронданӣ шуданд, аммо рад кардам. Бӯи шалғам хотираи солҳои дури бачагиро бедор карду ҷойпӯшро ба сар кашидам. Солҳои ҷанг, айёми бачагиам ба ёд омад. Ғалла танқис буд. Ҷавро даравида, ба ҷояш сабзӣ ё шалғам мекоридем. Зимистон ба кӯри оташдон шалғам гӯр карда мепухтем. Азбаски он солҳо аксар пойлуч, сару тани дуруст надоштем, фасли сармо аз сулфа нафасгир мешудем. Ба сулфа дору гӯён очаам шалғам пухта медоданд. Шалғами беравған пухтагӣ маза надошт.

Ина омада ба ман дору гузаронд. Баъди як-ду сухани беаҳамият, ки байни мо радду бадал шуд, вай пурсид:

- Хабаргирӣ наомаданд? Ё ҳеч кас нест?

– Хешу табор нест. Ҷӯраҳо ҳам тамом карда рафтанд. Баъзе дар таътил...

«Боз як кас ҳаст, аммо аз бемориам хабар надорад» гуфтани шудаму аммо худдорӣ кардам. Ду-серӯза шинос дарҳол ба аёдати ман меомадаст! Умуман, як ман ҳам не, аксари мо ҷавонон камтар хаёлпарастем. Орзую ҳавасамонро гоҳе аз имконияту воқеият фарқ намекунем. Ина боз чизе пурсидан хост, аммо аз Ҷаводзодаю Оқилов, ки аз қадду басти ӯ чашм намеканданд, шарм дошт. Рӯи гулгунаш бо гиребони гули оташи куртаи атлас ва хилъати сафед ҷанг мекард. Вай доруро гузаронда, бо табассуми хичолатомез лаб газида, оҳиста баромада рафт. Ҳар се аз пасаш нигариста мондем. Вай аз нигоҳҳои мо шарм дошт. Ҷӣ шуд, ки диққати ҳар се ҳам ин бор ба ҷониби вай ҷалб шуд.

– Баҳори умраш... Ҷӣ мехӯрам гуфта ғам нахӯрад, ҷӣ мепӯшам, гӯён ташвиш накашад... – ғусса мехӯрданд Ҷаводзода. – Даври ҷавонии мо зану духтарон ҳам хору зор буданд. Духтари хушрӯ ягон-ягон дучор мешуд. Ҳозир якташ аз дигараш базед. Ҳусн аз даҳан-дия. Серию пурӣ, дили беғам як хуснашро даҳ мекунад.

– Муаллимҷон, садқатон шавам, хусни зан – табақи чинӣ, – ба ҳикмат сухан сар кард Оқилов. – Табақи чинии холӣ ба кӣ даркор?! Барои тамошо?! Инҳо, – вай ба тарафи Ина ишорат кард, – барои дар кӯчаю кино падрушка карда,

гаштан соз, барои рӯзгор кор намеоянд. Ду рӯз ба сари дегу оташдони ману шумо шинад, бинед, чӣ мешавад? Тоб намебиёрад.

– Не, Ина аз он хелҳо не, – эътироз карданд Чаводзода. – Дасташ ба оби хунук нарасидагӣ, таннозҳо дигар хеланд. Ҳамаро ба як газ чен накунад.

– Ман медонам, ё шумо? – даст ба сари сина дарк зада, пешхезӣ кард Оқилов. Баъд вай дар хусуси ҳеҷ кадом як хешбачааш, ки ба гапи падару модар гӯш надода, ба як духтари «чудо ҳам хондагӣ» хонадор шуданаш ва арӯс чӣ хел кори рӯзгорро надонистанаш, хеле лаққид.

Чаводзода суханони ўро гӯш карда истода безътино даст афшонданд. Дар ҷои ман Лутфулло мебуд, ба бемориаш нигоҳ накарда, бо ин суроб даст ба гиребон мегашт. Вай мурад ҳам, хап намешишт. Сад бор гӯед, ки «ҳой кори худро кун, ба ҳар гап қатӣ нашав», боз хап истода наметавонад. Парерсол дар фурудгоҳи шаҳр мунтазири самолёт будем. Ногоҳ ду нафар чавонмард ширакайф аз ресторан фуromaда омада, фаҳмиданд, ки самолёташон аллакай паридаст. Навбатдори сменаро дошта, ба сари вай ғавғо бардоштанд. Мусофирон даъво доштанд, ки навбатдор эълон накарда, самолётро фиристодааст. Ногоҳ бинам, Лутфулло ба миён даромада, ба он даъвогарон исбот кардани: «Ман дар ҳамин ҷо нишаста будам, эълонро бо гӯши худ шунидам» мегӯяд. Ба одами маст ин хел маҳмаддоно маъкул намешавад. Яктааш аз гиребони ҷӯраи мо гирифт «ту худат кӣ?» гӯён тела дода аз дар берун кардани буд, ки тохта рафта халос кардем.

Ман рӯболо хобида фикр мекардам. Баъди як ҳафта иҷозати бархестан ва раҳ гаштан медонаанд. Ҷароҳати сарам хавфнок будаст. Худаш ҳам ҷунон башаст париди рафтам, ки гумонам маро мошин зада бошад. Хайрият, ки ин ходиса баъди рафтани Рухсора руй дод, вагарна вай тарсида, мумкин буд бетоб шавад. Дар вақти имтиҳон андаке тобатон гурезад, коратон пачоба!.. Ҳоло вай ба чӣ кор банд бошад? Аслан, бесабаб ба вай ин қадар андармонам. Охир қарс аз ду даст, майли ў ба ман ҳеҷ маълум не, ҳамту, эҳтиром мекунад. Балки дар институт ба кор монданамо гуфтаму... Кӣ медонад? Шояд дар ягон гӯшаи дилаш будагистам? Одами дил мебастагӣ аз як дидан ҳам дил мебандад. Хайр, аз як дидан дил набандад ҳам, аз шиносӣ ба дилаш ғулғулае меафтад. Ҳанӯз ҳам ҳайронам, намедонам чӣ кор кунам. Ба Рухсора хат нависам ё не? Не, хат ба дасташ намерасад. Фасли таътил дар хобгоҳ мактуби зиёде гун мешавад. Азбаски Рухсора аз касе мактуб интизор не, рафта он мактубхоро тагурӯ намекунад. Намешавад. Телеграмма диҳам? Не, гапи ман бо телеграмма мегуфтагӣ гап не. Чӣ кор кунам?.. Имтиҳонро чӣ хел супурда бошад? Аз конкурс гузарад-дия... Агар баргашта ба деҳашон равад-чӣ? Не-е, мегузарад. Хайр, мабодо нагузарад, соли дигар меояд. Аз курси мо Ҳафиз се сол паёпай омада, аз имтиҳон, сонӣ аз конкурс нагузашта, оқибат соли чорум дохил шуд-ку... Рухсора донишҷӯ мешавад, ҳар субҳидам ба дарс мешитобад, дар сари он мизе, ки ман менишастам, нишаста, лекция гӯш мекунад. Пеши назарам омад, ки чӣ гуна вай дарс гӯш мекунад, чӣ гуна мӯяшро дуто бофта, ба пушташ партофтаасту хиромон аз зинапояхои институт фуromaда меояд... Ману вай таҷрибаи сар кардаи маро давом медиҳем, дар пахтазор санчида исбот мекунем, ки... Не, алҳол масъала мегузорем: инсектисид ё муборизаи биологӣ?.. Ба ҷои инсектисид, ки обу

хаворо захролуд мекунад, зидди ҳашароти зараррасон дар пахтазор ҳашароти фоиданокро ба кор андохтан мумкин. Эҳ-хе, як худди халилихӯрак тортанакканаро нест карданаш мумкин. Хелҳои гуногуни ҳашароти фоиданокро ёфта, таносуби фоидаю зарари он, усули афзоиши онҳоро дар пахтазори республика бояд дурудароз таҳқиқ кунем. Дар заминҳои обӣ ҳашароти фоиданок кам мондагӣ... Агар ба муқобили ҳашароти зарарнок захрҳои химиявиро бо кор набарем, дар пахтазорҳои мо, дар марғзори юнучқазорҳои мо чӣ қадар занбӯри асал парвариш кардан мумкин...

Ина аз дар даромад. Аз афташ, корашро тамома карда, ба хона мерафт, ки дар пойш кафши нафиси пошнабаланд, қомати ўро боло карда буд.

– Аҳвол чӣ хел? – вай бо ин савол дилчӯёна ба назди ман омад, ки аз ин муомила ботинан дилам бардошта шавад ҳам, дар назди ҳамхонаҳо бесабаб шарм доштам.

– Ташаккур, нағз, – гуфтаму бештар барои рафъи ҳиҷолат саволи кайҳо боз дар нӯги забонам будагиро пурсидам: – Ина, номатон ғалатӣ... аслаш ҳамин хел?

– Номашон Инобатхон – гуфт Оқилов пешдастӣ карда.

– Э-э, ин хел гӯед, номи нағз доштаеду чаро пурра намегиранд? Баъд аз ин ман шуморо Инобат мегӯям, майлаш?

– Дар хона номам Инобат. Ҳамин ки аз дарвозаи бемористон даромадам: Ина, Ина... Куртаҳо кӯтоҳ шуд гуфта, номро ҳам кӯтоҳ кардем, – хандид вай. Баъд аз ман пурсид: – Ба шумо ҳеч чиз даркор не? – шармида бо азобе ба ман менигарист ў – Ман меравам... Агар ягон чиз даркор бошад, шарм накунад.

– Ташаккур, Инобат, ҳама чиз ҳаст. Аз дилам гузашт, ки дар хусуси Рухсора вай қатӣ гапзанон кардан мумкин. Фардо ҳатман гапзанон мекунам. Не, намегӯяд.

Баъди рафтани Инобат Оқилов аввал ба Ҷаводзода маънидор нигариста, шумхандае карду сонӣ ба ман айёрони чашмак зада, гуфт:

– Шумо дуруст... Хапакак шишта... А?

Матлаби ўро фаҳмам ҳам, худро ба гӯлӣ задам. Барои чӣ ин хел кардам, худам ҳам намедонам. Ҳамту, бе ҳеч зарурат будагист. Не, оҳанги кароҳатноки гапи вайро ҳис кардам.

– Наход, ки нафаҳмед?... Шумо ба вай маъқул. Ростӣ гап. Ман даррав аз чашмаш мефаҳмам. Ана, вай Ҳусейн шабу рӯз аз қафои духтарон тозад ҳам, ягонтааш омада, «ба ту чӣ биёрам?» нагуфтаст. Шумо чимакак... дуруст.

– Мегӯянд-ку «натарс аз он, ки ҳою хӯй дорад», – гуфтанд Ҷаводзода, хушнудона ба рӯи ман нигариста. – Ин духтарон зирак, ба ҳар қасу нокас рӯи хуш намедиханд. Одама мешиносанд гӯрсӯхтаҳо.

Ман табассум кардаму ба инкор сар чунбондам, ки гумонашон хато аст.

– Вай аз рӯи дилсӯзӣ... Дар шаҳр ҳеч қас надорам... Ҳамту, дилбардорӣ мекунад.

– Чӣ руст мекунад, нағз бинад, ганда-мӣ? Қон гӯед! Аз шумо чӣ меравад? Шумо-мард, бадном шавад, вай мешавад. Деги кушодагӣя қадом сағ намелеса! – Боз Оқилов ба гап даромаду таъби ҳардуи моро хира кард.

– Аз мӯрии хунук – дуди хунук мегӯянд, рост. Шумо ҳам, интур ба пасу пеши гап нигоҳ карда, камтар андешида даҳан кушоед.

– Ин хел нагӯед, бародар, – гуфтам ман чиддӣ, бо овози озурда, норозиёна ба рӯи вай нигариста. Сипас ба чӣ фикре рафтаму чизеро, ки Оқилов баринҳо харгиз намефаҳманд, ба ӯ фаҳмонданӣ шудам. – Асосан, аксари духтарон ба кас меҳрубон, дилсӯз...

– Духтар - синаи меҳр мегӯянд, – суханамро буриданг муаллим.

– Мо, мардҳо бештар бешафқат, дилсаҳт ва ноодамем. Мо худамон гунаҳгор. Духтар аз дев наҳаросад ҳам, аз баъзе мард меҳаросад. Даст диҳанд, аз оринҷ мегирем... Нағз не.

– Намедонам, чӣ гуфтани шудед, аммо додар, ба кучо равед ҳам, мард-марду зан зан-дия! – эътироз кард Оқилов. Имрӯз фарқи зану мард намондаст. Баъзе мард аз занак фарқ надорад, баъзе зан дидар, мард мегӯед. На шарм, на ҳаё.

– Худатон тақопӯй доред, ки вай профессорзан як бор шуморо бинад. Агар вай гӯяд, ки «не ман - зан, Оқиловро намебинам», чӣ мекардед?

– Духтур қаҳт не.

Маълум буд, ки баҳс ва мунозираи чиддӣ бо ин одам суд надорад. Чунон ки мегӯянд, меҳи оҳани ба санг намеравад.

– Суханатон ҳақ асту рост. – Чаводзода бо оринҷ ба болин такъя карда, нимҳез шуданду ба ман рӯ оварданд: – Баъзе мардони мо нодида, иззати нафс, гурури мардӣ надоранд. Гӯш кунед, аз саргузаштам як воқеаро гӯям: соли чандум буд, аниқ дар ёд надорам, ҳафт-ҳашт сол шуд-дия... Ҳа, ҳамон сол сарвазири Ҳинд духтараш қатӣ омада буд. Як гурӯҳ муаллимонро ба Москва, ба маҷлис фиристоданд. Ману як муаллими чавон ҳамроҳ ба поезд баромадем. Вай ранги ҳамин Ҳусейни мо базебу олуфта, ба ҳар як зану духтар гап мепартофт. Ҷои ҳардуи мо дар қабати поёни купе, дар назди тиреза. Як зан омад, ки ҷояш дар болои мо будаст. Синнаш зери сӣ, хушрӯй. Аз он муаллими чавон илтимос кард, ки вай қатӣ ҷояшро иваз кунад: «Ман зан, баромада фуромаданам мушкил» гуфт. Ҳамроҳам розӣ нашуд. Ман ҷои худамро ба вай зан дода, ба боло баромадам. Дар боло фақат хоб мекардам, аксар дар поён нишаста, чақ-чақ карда мерафтем. Занак ба ҳолам намонда, поён мефурувард. Он солҳо ман ҳам чавонмарди бардам будам.

– Хайр, кор буд шуд ё... ҳамту? – пурсид Оқилов, ки ин хел саргузаштҳоро бо диққат гӯш мекард.

– Гап дар сари ин не. Вай зани ҷудо доно, покдоман будаст. Дар Москва ба ман хеле кӯмакаш расид. Рост мегӯед, ба баъзе чавонҳо духтар табассум кунад ҳам, ба бало мемонад. Ширеш барин часпида мегирад. Э-э, чӣ гумонҳое намекунад! Ана, баъди ин хел муомила зан аз дев ҳаросидагӣ барин аз мард мегурезад. Феодализм-дия!

– Ин қадар санги марда паст назанед! Зану духтар шарму ҳаё дошта бошад, нағз. Ҳар хандаю нозу нузаш бошад, барои шӯйҷонаш руст карда монад.

– Ана, халос! Сар аз кучо, пой аз кучо. Ман тут гӯям, шумо бед, – Чаводзода пойҳояшонро поён партофта, дар кати худ нишастанду ба Оқилов нигоҳ карда, оҳе кашиданд.

– Ҳар чи гӯед ҳам, ҷони гап ҳамин, – ҳукми худро қатъӣ кард Оқилов.

Ба палата Ҳусейн даромада, як-як бо ҳамамон хайрухуш кард.

7. РҶЗҲОИ ДИГАР, СҶЗҲОИ ДИГАР

Дуруст мегӯянд, ки то бемор нашавӣ, қадри сихатиро намедонӣ. Тану ҷони сихат – давлати бебаҳо, гуфтаниашон рост. Падару модар дар ин хусус насихат кунанду таъинот диҳанд, гӯш намекунем, гумонамон ҳамту, аз рӯи одат ва тақозои вазифаи падарию модарӣ мегӯянд. Аммо дар асл, онҳо аз таҷрибаи худ моро сари вақт огоҳ карданӣ мешаванд, меҳоянд, ки аз қадамҳои аввали ҳаёти мустақил саломатиамонро эҳтиёт кунем. Аммо онҳо як чизро ба инобат намегиранд, ки ҷисму ҷони ҷавон ба эҳтиёт ва андешаю таҳаммул ҳоҷатманд не. Балки ба синни онҳо расем, мо ҳам пухтакору боэҳтиёт мешудагистем, кӣ медонад.

Ҳоло духтур ба ман иҷозати берун рафтан дод. Баромада дар сояи дарахтон хеле вақт нишастам. Дар даст куттичаҳои дору Инобат омаду сари роҳ бо ман ҳамгап шуд.

– Ҳамон рӯзи гуфтагиатон як духтара дар истгоҳ дидаму аз дилам гузашт, ки ҳамон кас, – гуфт Инобат баробари рӯ ба рӯ шудан ба гап даромада, – сонӣ, ба хобгоҳашон равам, худашон. Дил гувоҳӣ медиҳад-дия, – вай ба назди Рухсора рафтанаширо мегуфт.

Ман аз Инобат хоҳиш карда будам, ки узри хабар гирифта натавонишани маро ба Рухсора расонад.

– Ман шаб дар хобгоҳ хоб кардам. Ҳамхонаашон наомад, танҳо буданд. Рафта аз хона хӯрок овардам. Ҳарду то нимишаб китоб хондем. Ман ҳам ба институт тайёрӣ дида истодаам-ку.

– Ману вай дуруст шинос не. Бетаъин будаст нагӯяд, гуфтам-дия.

– Духтари ҷудо ҳам нағз, ба ман маъкул. Хайр, ҳоло ҷавон. Аммо ҷудо ҳам мулоҳизакор. Одаму оламу надидаст... Рафта-рафта мефаҳмад.

Аммо ҳамин мулоҳизакорӣ вай ҳам, ки Инобат нобоварӣ ва беқатъиятии ўро дар назар дошт, ба назари ман хусни малех, аз сифатҳои мафтункунандаи вай барин менамуд. Дар дилам мегуфтам, ки духтарони густох ва маҳмаддоно аз нафосат ва назокати ҳақиқӣ маҳруманд. Баъди бо Рухсора вохӯрдани Инобат ба ман чунин менамуд, ки дар арафаи воқеаҳои ачибу ғариб, иду тантанайи ҳанӯз ба худам ҳам номаълум зиндагӣ мекунам, фардо ё пасфардо воқеаҳои гӯшношундае рӯй медиҳанд, ба ман хушхабарҳои тоза ба тоза мерасад, бо одамони начибе шинос мешавам.

Биноҳои якқабатаи ин бемористони кӯхнаи шаҳр дар байни боғу гулзорҳо ғӯтида буд. Ман бо пайраҳаи серсоя мерафтам, ки ногоҳ ба майдончаи фароҳе баромадам. Чор тараф–дарахтони азим, дар миёна гулзори ботаровате, гирдогирди он гулҳои оташини тоҷи хурӯс фурузон буда, дар мобайн раддаҳои ҳиною райҳон, гули хайрӣ ва хусни Юсуф шукуфта, атрофро муаттар мекарданд. Азбаски нури офтоб ба ин гулзор фақат нимрӯзиҳо бемалол меафтад, гулҳо қад кашида буданд. Шӯълаи зиёди офтоби ҷануб ба сабзиши растанӣ монеъ мешавад. Ман дар канори гулзор нишаста, гулҳоро бӯидам, барги хушкидаи бағалшохашонро беозор шикаста партофтам, печаку аҷриқҳои дар буни гулҳо сар задаро кандам. Одам гоҳе бо табиат танҳо ба танҳо мондан меҳояд. Бо гулу гиёҳ, шабпараю гамбускҳо машғул будан,

гуфтугӯ кардан нашъае дорад, ки ҳеч монед! Гоҳе чунин менамоёд, ки ман забони баргҳо ва замбӯруҳоро мефаҳмам ва онҳо ҳам нияти маро пай мебаранд. Дар асл забони баргҳо ва гулҳоро, шеваи ҳазорон ҷонварони хурду калонро фаҳмидан чандон мушкил нест. Ба замин оҳистатар по монед, беталваса, бевалвала, бодикқат нигаред, гӯш кунед, ором ва беҳалал зиндагӣ кунед... Барои мардуми пурғавго табиат гунгу кар аст, ҷонварон безабонанд, дарҳои сиру асрори ҷамоду набот бастаю пӯшида аст. Одами пурғавго фақат садои худро мешунаваду бас... Охир ҳар як кашфиёти ҳасадангези аср, ки имрӯз бо он ифтихор мекунем, тақлиде ба офаридаҳои табиат аст. Аввал табиат радар ва локатори ултрасадо сохта, онро ба делфин ва кӯршапара тақдим кардааст. Шабпараи нобино бо ҳамин «локатор»-и табиӣ худ дар як дақиқа дувоздаҳо хомӯшак медорад. Табиат таҳ ба таҳ сиру асрор аст, кони хусну зебой аст. Ана, замбӯрҳои асал аз гул ба гул нишаста шахд меғундоранд, кор мекунанд!

Чашмам ба тӯдаи поруи кӯҳна афтод. Оварда, ба ин ҷо рехта, баъд ба замини гулзор пошидаанд. Рӯзномаи дар дастам бударо кушода, бо тахтапорае аз он пору кадре гирифтаам.

Дар палата Ҷаводзодаву Оқилов харбуза мебуриданд. Андаке сабр кардам, то ки хӯрда шаванд.

– Дар коғаз чӣ печонда овардед? – пурсид Оқилов ва чашми ҳарду ба дасти ман дӯхта шуд.

– Поручи.

Чашмҳои аз косахона ҷаҳида баромадаи онҳоро дида, хандаам гирифт.

– Дар «Алифбо» буд, ё «Китоби хониш», – Ҷаводзода дастпоққунон боз ба гуфтани ривояти ба ҳама маълуме сар кард, – бачае аз аробакаш мепурсад: «Амак дар ароба чӣ меоред?» «Поручи», – ҷавоб медиҳад аробакаш. «Охир, ин поручи не, ҳезум-ку! – гӯяд, аробакаш: «Донӣ, чаро мепурсӣ», мегӯяд.

– Бача ҳам нагуфтаст-дия: «Муаллимамон гуфтанд, ки пурсидан айб не», – илова кардам ман.

Ҳама хандидем. Баъд Оқилов пурсид:

– Бешӯхӣ гӯед, чӣ вай?

– Поручи. Барои ин гулҳо, – ман ба ду тубаки гул, ки дар пештахтаи тиреза гузошта буданд, ишора кардам. Баъд бархоста, бо нӯги корд хоки тубакҳоро нарм кардаму поручи андохта об додам, шохҳои ба ҳар сӯ овезоншудаи гулҳоро рост карда бастам.

– Заб дили дарё доштед-дия! Оқилов ба кори ман нигариста истоду дилтанг шуд.

– Кори савоб мекунанд, – Ҷаводзода мисли ҳамеша боз муқобили фикри улфати худ сухан гуфтанд: – Шумо барин як умр шикан-шикан-мӣ?

Баъд ба ман рӯ оварданд: – Як тубакро афтонда пора-пора карданд-дия!

– Афсӯс, – гуфтаам ман аз кор сар набардошта.

– Ба ҳамон ҳам афсӯс! Эҳ-ҳа, шумо ҳам қиёмата ба таги дар овардеду мондед-ку!

– Ҳамин гулу гиёҳ ҳам мову шумо барин озорро ҳис мекунад, аз ранҷу азоб бетоқат мешавад, ҳатто нола мекунад.

– Э, монед-е!

– Бача будем, аз боғ бағаламонро пур карда, довучча канем, очаам метарсонданд, ки зардолу дуои бад мекунад, рост будаст-дия-а? – Чаводзода аз эҳтиёт тамасхури худро маълум накарданд.

– Албатта, беқарор гаштани гиёҳ ба чашм аён не, нолаашро намешунавем. Аммо олимон инро бо таҷриба исбот кардаанд. Яке ҳамеша гулҳоро шикаставу зери по карда, озор медодааст...

– Мо барин, – гуфта монд Оқилов.

– Дигаре ҳамеша парвариш мекардааст.

– Инаш– шумо барин.

– Асбобҳои махсусе ҳастанд, ки импулси растаниро қайд мекунанд. Вақте ки асбобро ба гул ниҳодаанд, чӣ мегӯед, ки ҳамон озордиҳанда наздик ояд, ақрабаки он ҳаллос мекардааст. Яъне, гиёҳ ҳам одамро мешинохтааст, тарсида, бетоқат мешудааст. Ҳамин ки он одами зиёнкор рафта, парваришгар ояд, импулс барҳам хӯрда, ақрабак ҳамвор хат кашидааст. Олимони Ҳинд муқаррар намудаанд, ки растаниҳо мусиқиро дарк мекардаанд. Баъзе оҳангҳо ба сабзиши растанӣ кӯмак расонда, баъзеяш таъсири ногувор доштааст. Махсусан, оҳанги чаз ба растанӣ намефоридааст.

– Ба одам ҳам намефорад, – гуфтанд Чаводзода. Пас аз қадре хомушӣ боз пурсиданд: – Ҳамин гапхотон рост буд, ё ҳазл?

Оқилов ҳам чиддӣ ё ҳазл будани ин суханонро нафаҳмида, гаранг буд. Вай гоҳ ба чашми ман, гоҳ ба чашми Чаводзода нигариста, рамуз гирифтани мешуд. Метарсид, ки боз наандешида сухане гуфта, дар вазъи ногувор наафтад. Аз изо ва ҳолати ногувор баъзе мардон аз занҳо ҳам зиёдатар метарсанд. Фақат мардуми фурӯтан, фозил ва онҳое, ки ба худ эътимоддоранд, аз вазъияти ногувор наҳаросида, бепарво фикри худро мегӯянд. Баъзан аз гуфтани ақидаҳои содалавҳона, шӯхиомез ва густохона ҳам ибто намекунанд.

– Ман гапи ба ҳама маълумро гуфтам. Растаниҳо ҳам як чузъи табиати зинда. Баъзе гиёҳҳо ҳашарот шикор карда мехӯранд-ку!

– Аҷаб не, – Чаводзода оҳиста сар ҷунбонда сухани маро тасдиқ кардани шуданд. – Ҳар рӯз кашфиёти нав. Илм чӣ сирхоеро, ки намекушояд! Шогирдоне, ки ман дарс додаам, имрӯз корҳое карда истодаанд, ки...

– Э, монед, ҳамин гапҳоя! Шогирдон-шогирдон... Ҳамон шогирдон бе шумо одам намешуд-чӣ?

– Аз шумо хондану навиштан ёд гирифтагистанд. Илм хондану навиштан не-ку!

Ин суханон ба дили Чаводзода саҳт расид. Даст афшонда бо қаҳр аз хона берун рафтанд. Рангашон канда аз изтироб дасту пояшон дарақ-дарақ меларзид. Ба муаллим раҳмам омад.

– Нағз нашуд, – гуфтам ба Оқилов.

– Э, гапи ёфтагиаш ҳамин, – гуфт вай «ту-ту» карда. – Шогирдони ман инту шуданд, шогирдони ман унту шуданд. Хайр, якта-нимтааш одам шуда, рӯи об баромада бошад, аз ғайраташ, ё худодод ягон чиз доштагист. Аз ҳамин кас шогирд чӣ ёд мегирад?

– Ин фикратон ғалат, Оқилов, – ман ба чашми вай рост нигаристам. – Мо аксар ҳамин тавр фикр мекунем. Агар ба ягон поя расида натавонем, муаллим

гунаҳгор, агар расем, аз кудрати худ медонем, аз истеъдоди худ миннатдорем. Фарзанд-падараширо, шогирд-устодаширо фаромӯш кунад, нағз набудагист. Ҳамон муаллими пир, ки имрӯз аҷаб не, монанди мо ҳамадон набошад, аз касрати пирӣ фаромушхотир ё сергап шуда бошад, як вақте ба мо роҳнамо буд, сабаб шуд, ки хонему аз вай донотар шавем. Фаромӯш накунад, ки як рӯз не, як рӯз агар насиб бошад, мо ҳам ба пирӣ расем, фарзандону шогирдон аз мо донотар мешаванд. Баъд онҳо ба мо бо тамасхур нигаранд, магар хуб аст? Не, шогирде, ки ба устод тамасхур мекунад, ба пой худаш теша мезанад, мегӯянд. Бечора муаллим. Ягона ифтихори ин захматкаш дар зиндагӣ ҳамин шогирдон аст.

– Э, шумо ҳам... – Оқилов даст афшонда, муболиға мекуни, гуфтани шуд. – Ҳамту кор накардааст, барои кораш пулчон гирифтагӣ.

– Шумо чанд сӯм моҳона мегиред?

Оқилов бо тааҷҷуб ба рӯи ман нигарист.

– Гӯед, чанд пул мегиред?

– Ин ба шумо чӣ даркор?

– Натарсед, ҳеч гап не. Гӯед.

– Ҳисоби миёна... Хайр дусад.

– Барои дусад сӯм гирифтани ин бечора бо чандинсола собиқаи хизмат бояд якуним мизон дарс диҳад. Бояд шаб ба дарсҳо тайёри бинад, дафтари талабагонаширо санҷад, яктояш ба дарс наояд ё бад хонад, маҳалла ба маҳалла кофта, ба хонаи вай равад, талабааш дар кучое ягон номаъқули кунад, вай овора. Ҳар рӯз чандин бор асаби мешавад. Чил нафар кӯдакро ором шинонда, як ҳарфро омӯхтан кори осон не! Намедонам, дар ин ҷойҳо чӣ хел, аммо дар тарафи мо падару модар, муаллим ва меҳмон ба пиру пайғамбар баробар аст... Аммо, ҳозир чӣ? Муаллим ҳақ надорад ба шогирди ноқобил саҳттар гап занад, баҳои ду монад, ҳақ надорад дар синф мононад... Худат-гунаҳгор, бо талаба нағз машғул нашудӣ, протсенти мактабро паст накуни, мегӯянд.

– Рост, кори муаллими осон не. Лояш ҳам маза надорад. Дар шаҳр ҳозир аксар занҳо - муаллима. Бачаҳои ин замон қатӣ осон не. Пештар хурд ба гапи калон гӯш мекард.

– Бачаҳо донотар шудагӣ... Хайр, дар мактаби шаҳр муаллимони мард кам... Ба бача кӣ ибрат мешавад, муаллим.

– Як одамро медонам, даҳ-дувоздаҳ сол аст, ки муаллим буд, – сухани маро аз даҳон гирифт Оқилов. – Рӯзгори калон, сербачаякак. Ба ҳолаш нигоҳ карда, бечораҳол мегашт. Ба қарибӣ дида, қариб нашинохтам. Сару либосаша дида министр мегӯед, гапзанию муомилааш ҳам ҷудо зӯр. «Қорҳо чӣ хел, муаллим?» гӯям, «э, муаллим нагӯед, аз даҳанатон шамол барад, монед акнун муаллима!» мегӯяд. Муаллимиаша партофта, муфаттиш шудааст. Намедонам номи идорааш дар ёдам намонд, ошхонаҳоя тафтиш мекардаст. «Шукр, ана, одам барин зиндагӣ мекунем, – мегӯяд. – Ба кадом ошхона дароям, табақи мантуя кабоб... хӯш, ки бошад, шишааш қатӣ... Вақти баромаданам ду-се кило гӯшт печонда, «насиби бачаҳо» гуфта, ба таҳи каш мегазонанд. Ба чор танга моҳонаи сабил нигарон шуда намешинем».

– Одам дуздӣ мекунам гӯяд, ба дузд мол каҳт не, – гуфтам ман аз он мард нафратам омада.

– Рост мегӯед, додар, –Оқилов суханаширо давом дод: –Ҳозир ин хел дуздия дуздӣ ҳам намегӯянд. Бовар кунед, ҳеч айб не. Баъзеҳо даромад надошта бошад, писанд намекунанд, «одами ношуд, аз дасташ набиёд, чӣ кор кунад, барои сиркоталабӣ ҳам лабу лахча даркор», мегӯянд. Порсол дар чойхона мешиштем, як амаки дурам пурсид, ки дар кучо кор мекунам. Гуфтам, ки дар матбаа. Ҳамон вақт дар матбаа дуредгар будам. Вай чӣ мегӯяд: «Ҳа, дуруст, ҳар рӯз даҳта рӯзнома барорӣ ҳам, ду тинӣ-бист тин, пули як нон», – Оқилов хандидани маро дида, пурсид: – «Чӣ бовар намекунед? Нон занад... – Сонӣ ранчида рафтани Ҷаводзода ба ёдаш расиду гуфт: –Муаллим ранчиданд-чӣ? Ҳозир рафта аз дилашон мебарорам, –вай бо ҳамин суханҳо аз палата баромад.

Бегоҳӣ духтари Ҷаводзодаро дар таги дар дидаму вай хоҳиш кард, ки падарашро гӯям, бароянд.

Ҷаводзода, чойпӯширо ба сар кашида, пинак мерафтанд. Мӯйсафед ҳамин хел: гоҳе гапзадаравон хомӯш мешаванду сонияе нагузашта, фиш-фиши нафасгириашонро мешунавед. Ба сарашон рафта, оҳиста бедор кардам.

– Дар берун духтаратон ба шумо интизор. Бегоҳирӯзӣ хоб накунед, сари одам вазнин мешавад.

– Кӣ интизор гуфтед? – он кас чашмонашонро молида-молида паҳлӯ гаштанду такрор пурсиданд.

– Духтаратон.

– Ҳа-а, садкаи сар, – баъд барои хотирчамъ кардани ман гуфтанд: –Парво накунед.

– Рафта гӯям, ки мунтазир бошанд ё?

– Парво накарда шиштан гиред. Монед, лаънатиҳо...

Ман дар ин гуна маврид чӣ хел рафтор карданро надониста хайрон мондам. Бо Ҷаводзода он қадар наздик ва роздон нестам, ки «чӣ гап шуд», гӯён пурсам, ё маънии ин гуна рафтори ӯро донам. Ба миёни падару духтар даромадан нағз не. Андешидам, ки боз ба дилаш ягон гап наояд. Гуфта намешавад. Сипас, ба сари миз нишаста, ба даст рӯзнома гирифтам. Чашмам ба рӯзномаву ҳушам ба духтари муаллим, ки падарро интизорӣ мекашид, банд буд. Аҷаб не, хавотир шавад. Ё гумон мебарад, ки ман ӯро фиреб кардам, омадани ӯро ба падараш нагуфтам. Рост мегӯянд, ки баъзан мӯйсафедон кӯдак барин инчиқ мешаванд. Хайрият, ин лаҳза Оқилов аз дар даромад.

– Бароед, духтаратон нигарон, –вай рост ба сари муаллим омада, ба чашмони он кас маънидорона нигарист.

Ҷаводзода даст афшонда монд.

– Хезед, бароед-е! Шумо ҳам акнун ноз кунед! – вай рӯзномаро аз дасти муаллим чанг зада гирифт.

– Овора нашавед, намебароям. Баромада гӯед, ки равад.

– Нағз не, дилашон алағда мешавад.

– Дониста кор кунад!

Оқилов қадре хомӯш истоду баъд пурсид:

- Чӣ мефармояд?
- Ҳеч чиз. Дигар наояд.
- И-и, пирию хартозӣ! Кадом чин зад? Барои ҳамун?
- Не, худам, ҳамту.
- Ҳамин ҳам гап шуд! Дилатон чӣ мехоҳад?
- Гӯед, ки ҳеч чиз намехӯрдааст.
- Оббо.

Оқилов баромада рафту хеле вақт гум шуд. Баъд тугунча дар даст аз табассум даҳонаш ба гӯшаш расида, омад.

– Ана, манту, мана манту! Оҳ! Оҳ! Оҳ! Аз бӯи мурчу зирааш оби даҳонам шорид-е! Шумо беҳуда шаб боз табъа хира карда гаштед. Хайр, дасташон нарасидагист, ё гӯшти соз наёфтагистанд? Мешавад-дия, зиндагӣ. Агар пай бурда бошед, ҳафтаи гузашта келинатонро дашному хорӣ дода, хай кардам. Ёсмаю сурмаи очааш намонд, гӯри ҳафт пушташ намонд, ҳақорат додам. Падарлаънат соати нӯҳи шаб омадаст! Аз раҳ нигаристан тори чашмам канда шуд. «Укаам аз мактабаш дер омад, кӯдакро ба кӣ монда биём?» мегӯяд. Рӯзи дигар омад, набаромадам. Хӯроки овардаашро фиристод, гирифта мондаму ҳеч чиз нагуфтам. Сонӣ нигарам, бечора таҳ-таҳи тирезаҳо чашм андохта, кофта гаштаст... Охир гиря кард... Қадри марда донад-дия!

Онҳо ба мантухӯрӣ нишастанд. Ман берун рафтани будам, аммо намонданд. Ночор ду дона манту хӯрдаму сонӣ хӯроки тунд хӯрданам манъ аст, гӯён бархестам.

Табъам хира шуд. Чӣ кор кунам, ба кучо равам, духтари интизори муаллим ва зани тағ-тағи тирезаҳо Оқиловро кофта гаштагӣ пеши чашмам меомад. Дар ҳақиқат муҳаббат ва садоқати занҳо худуд надорад...

8. АЙЁМИ ИШҚ

Ба ҳама маълум аст, ки пойдории маънавӣ ва эътимодбахшии инсон дар муҳаббати ӯ ба зан зоҳир меёбад. Ҳамчунон борҳо хондаам ва шунидаам, ки муҳаббати зан, сарфи назар аз чигунагиаш рӯҳи инсонро баланд мекунад, болу пар мебахшад, нерую заковат медиҳад. Намедонам, ин маънӣ чӣ андоза дуруст аст, лекин муҳаббати Рухсора тамоми ҳастии маро ба худ тобеъ карда, намегузорад, ки ба ягон кори дигар чиддӣ машғул шавам. Аз бозе ки бо ин духтар сару кор дорам, гӯё доим дар тараддудам, ҳамеша мунтазири ягон ходисаи фавқулодда аҷиб рӯз мегузаронам. Чунон ки ба тамошои филми шавқоваре дода мешаваду тамоми ҳастиро фаромӯш мекунад, ман ҳам баъзан шабу рӯзҳои ошиқонамро ба филми дуру дарозе монанд мекунаму худ ба худ мегӯям, ки ин аҳвол поёне доштагист ва рӯзе мерасад, ки ман боз ба ҳаёти муқаррарӣ бармегардам... Не, холо ман аз ин гуна бозгашт метарсам. Дилам мехост, ки ин «филм» тамом нашавад, беохир давом кунад...

Ман дар кафедра вазифаи ассистентиамро иҷро мекардам, вақти холиам ба омӯзиш ва таҳқиқи ҳашарот сарф мегашт. Аз қитъаи таҷрибавии институт як порча замин гирифтаам, ба он баҳори оянда пахта мекорам ва бе истифодаи заҳр ба муқобил ҳашарот ҳашаротро ба кор андохтаниам.

Рухсора ба таҳсил шурӯъ карда, ҳоло аз духтарони фаъоли курсҳои якум ба ҳисоб меравад. Ман фақат аз як чиз хичил, алҳол гапи ману вай аз як чо намебарояд. Мо ба якдигар сидқан моилем, ба ҳар ҳол ман ба самимияти вай боварӣ дорам. Агар худи маро пурсед, ҳама фикру андеша, қору бор, орзую омоли ман аз ин духтар аст, ягон рӯзи ҳаётро аз ӯ дуздида, сарфи шуғли дигар насохтам. Чашми ман фақат ӯро мебинад, гӯшам фақат садои ӯро мешунавад, саҳар аз бистари хоб бо умеди дидори ӯ бархеста, шаб бо ҳаёли рӯи вай сар ба болин менихам ...

Ману вай аҳён-аҳён танҳо ба танҳо вомехӯрем. Дар долони институт ва ё дар ягон гӯшаи ҳавлӣ, ошхона, қироатхона ӯ бо ман соате ҳамгап мешаваду дарҳол мегурезад. Ман ҳам чун дигарон бо ёри дилбохтаам ба сайр рафтан, шабҳо дар гулгаштҳои фараҳафзо бо ҳам нишаста, сӯхбат кардан мехоҳам. Аммо чӣ илоҷ, ба қавли худаш, вай «ин хел имконият надорад». Аллакай падару модараш муомилаашро бо ман фаҳмида, дилашро сиёҳ кардаанд. Падараш ба назди ректор ҳам омадааст. Самеъзода рӯзе маро ба идораашон чеғ заданд. Дар кабинети фарох тамокукашон қадам зада, аз зисту зиндагиам пурсиданд, дар омади гап, аз аҳволи падару модарам, кию чӣ қора будани онҳо савол карданд. Ректор марди бағоят ҳайкалдор бошанд ҳам, чобукҳаракат, каме даҳансаҳт, аммо одами ростдил ва адолатпешаанд. Вақте ки муносибатамро бо Рухсора пурсиданд, буду шуди гапро гуфтам.

– Падараш хавотир шуда ба ин чо омад. Ба вай одам гап фаҳмондан мушкил барин, – гуфтанд Самеъзода суханамро шунида андешамандона. – Гуфтам, ки якдигарро агар писандида бошанд, қори хуб, чавон меарзад... Аммо вай дар назди ман шартҳои худаашро монда, гаранг карда нишаст. Аз институт ба ҳеҷ чои дигар наравад, аз шаҳр ҳавлӣ гирад, боз як дунё ултиматум. Бародар, гуфтам, ман барои шумо кистам, – ректор бо тамасхур хандида хомӯш монданд. Сонӣ ба ман рӯ оварданд: – Биё, аз баҳри ҳамин савдо гузар, – он кас якбора ба «ту-ту» гузашта, ҳукм карданд. – Дар институт агар тавонӣ, бегапу калоча хонадор шав. Не, агар қор ба ғавғою чанҷол гузарад, нағз намешавад, – ректор аз роҳгардӣ бозистода, ба рӯи ман зеҳн монданд. Ман нигоҳи норозиамро гурезондаму ҳарфе назадам. – Сари ҳамидаро шамшер набуридаст.

– Ҳар чӣ ҳам бошад, ту дар институт қор мекуни, вай шогирди ту, мардум ин ғавғоро шунида, чӣ мегӯянд?! – оташин мешуданд он кас. – Ҳар касе, ки дар ин чо қор мекунад, бояд шахси аз шубҳа пок бошад! Намегӯям, ки ту ба дӯстдорӣ ҳақ надорӣ. Марҳамат, хонадор шав, ҳамсаратро дӯст дор, аммо... – ректор бо ангушт ба рӯи миз таблақзанӣ карданд, ки маънии он, огоҳ мекунам, сонӣ аз ман наранҷ гуфтанашон буд.

Лаҳзае ҳар ду ҳам фикр карда мондем. Сонӣ он кас бо овози пасттар ва оҳанги дигар гуфтанд:

– Ба духтар қаҳтӣ наомадаст, ягонта ба худат муносиб, духтари хозирзамонро ёфта, маъқул куну овозаю дарвоза нақарда, ба пеши худам биё, худам хостгор мешавам. Тӯятро ҳам дар институт мегузаронем. Ҳамин хел як чавон, – ректор дасташонро шоф карда, ба ман ишора карданд, – афту башара дар чояш, қадду баст чор кас медидагӣ... Хӯш, ки бошад, мутахассиси дарқорӣ, дар як институти қалон қор кунӣю барои як духтар ғавғо бардошта,

ояндаи худро ҳеч карданат мумкин... Одам кадри худро надонад ҳам мушкил будааст! – Самеъзода бо таассуф сар чунбонданд, баъд рӯ турш карда, даст афшонданду ба чои худ нишастанд.

Ман он рӯз дар рӯ ба рӯи ректор нишаста, суханони он касро шунида, фикр мекардам, ки чиддан мегӯянд ё аз рӯи вазифадорӣ ҳамин хел гуфтанишон зарур аст, бинобар он, мегӯянд. Ҳар чи ҳам бошад, он кас ҳақиқати талхи зиндагиरो бепарда ба ман гуфта буданд. Аммо ман ҳамон рӯз суханони он касро шунида, дар дилам ба соддадили ректор хандидам. Сонитар ин сӯҳбатро ба ёд оварда, гӯё ягон масъалаи дандоншиканеро ҳал мекарда бошам, фикр мекардам. Кӣ медонад, аҷаб не, ректор ҳам ба тарзи худ ҳақ бошанд?

Ҳамон рӯзҳо ректор Рухсораро ҳам ба назди худ ҷеғ зада, насиҳат кардаанд. Суханони ба вай гуфтагиашон ҳам ба нафъи мо набуд. Аммо фақат ману вай хис мекардем, ки ҷудой чандон осон не, он барои мо баробари бадбахтии калон аст.

Бо вучуди ин, баъди гуфтугӯ бо ректор Рухсор хислатҳои аҷиб пайдо кард. Аз ҳар чиз, аз ҳар як духтару зане, ки бо ман ҳамгап медид, шубҳа мекарду февран омада мегуфт, ки маро диданӣ, гапи зарур дорад. Баъд маълум мешуд, ки ҳеч гапи зарур надораду фақат шубҳаю гумони беасос дили ўро харошидааст.

Боре ман аз Рухсора пурсидам, ки чаро падару модараш хушбахтии моро намехоҳанд, нияташон чист?

– Надонам, – гуфт вай андешамандона сарашро ба як тараф андаке ҳам карда. Аммо аз авзоаш аён буд, ки медонад.

– Охир, худатон медонед, дар аввал муқобил набуданд, тағоятону апаатон омада, маро дида рафтанд...

Аввалҳои сентябр буд. Рӯзе Рухсора хабар овард, ки хешовандонаш омада, маро диданианд, фардою пасфардо ба кор сарулибоси дурусттар пӯшида оям. «Гум кунед, ин кафша, – гуфт вай ба туфлии кӯхнаи рангдодаи ман бо карохат нигариста. – Аз афташ пули ёфтагиатон ба ресторан меравад!» – вай ба чашми ман маломатомез нигарист. Чӣ ҳам гӯям, мисли дигарон вай ҳам гумон мекунад, ки ман дар донишгоҳи олий кор мекунам, моҳонаи калон дорам. «Онҳо тарафдори шумо, худатонро надида, маъкул... ба дадаам таъриф карданд. Аммо дадаам бо кадом як ҷӯраашон қудо мешавем, гуфтагӣ аз афташ. Вай бача дар Москва аспирант будаст. Боз кӣ медонад. Мумкин барои ҳамин дудилаанд», мегуфт вай. «Тағоям шуморо дида, гапзанон карданианд. Нашиносанд ҳам, ба дадаам тарафи шуморо гирифта, гап заданд. Гуфтанд, ки бачаи нағз будаст, нағз хондаст, ки ба ҳамин хел институт ба кор гирифта мондаанд». «Дадаатон чӣ гуфтанд?» – пурсидам ман. «Дадаам гуфтанд, ки... – вай лаҳзае ғулунгхой карду сонӣ ночор иқрор намуд: – Гуфтанд, ки ҳеч касаш нест, танҳо, бе пуштупаноҳ... Сонӣ як рӯз духтарама мегираду ба кишлоқаш меравад... ман ба дидораш зор...» Вай аз гуфта пушаймон барин нигоҳашро аз нигоҳи ман гурезонда, бо нохунаш андармон шуд. Ман боз таҳқовӣ карда пурсидам: «Боз чӣҳо гуфтанд? Гӯед, ин фоида дорад, ман ба ҳамин нигоҳ карда, кор мекунам, ҳаракат менамоям, ки дилпур шаванд». Рухсора узромез ба рӯи ман нигариста, табассум кард, сонӣ ман боз

ба исрор талаб кардаму гуфт: «Хайр, чӣ ҳам мегуфтанд... худаш танҳо, бекас, на хонаю чояш дар ин ҷо, на падару модараш... Зери боми осмон зиндагӣ карда намешавад-ку, гуфтанд... Э, гапи бисёр мезананд ҳамааша чинда мегардам-чӣ?!»

Ҳамаи ин гуфтугузори ғайритабииро чиддӣ дарк карда наметавонам. Ҳамаи ин гапҳои сохта, мазоҳу бутафория маро ҳайрон мекарданд, ақида ва принципҳои касро зеру забар сохтани мешуданд. Агар дар миён Рухсора намебуд, ман дар олам хогири ҳеч чизи дигар бо ин хел мардум саруқордор намегаштам. Рухсора бо рӯи хотир ва мулоҳизакории худ дасту пой маро бастааст. Бар замми ҳамаи ин гапҳо, худаш ҳам дили маро пайваста харош медод, ҳар замон хотирамро парешон мекард. Баъзан ўро шинохта намешавад, монанди ҳавои баҳор ҳар нафас дигар мешавад. Агар имрӯз бо ман меҳрубон, ҳамчун бо дӯстдори худ боназокат муомила кунад, рӯзи дигар бесабаб аз ман рамида мегузашт. Чунон вонамуд мекард, ки маро дуруст намениносад.

Чанд рӯз боз дар дилам гиреҳ карда гаштаам, ки ўро ба мулоқот, ба ягон ҷои аз назари шиносҳо дуртар таклиф карда, батафсил гапзанон кунам. Аммо вай пагоҳу фардо гуфта, чап дода мегардад.

Оқибат, як шаби истироҳат мо дар ҳараки зери чинори калон нишаста, қариб ду соат гапзанон кардем. Шоху барги чинори солдида, ки ба осмон панҷа мезад, моро ба монанди чатри бузурге паноҳгоҳ гашта буд. Аз ҳаво салқинии борон меомад. Ман пичакамро ба китфи Рухсора андохтам. Ду гесӯи дарозаш аз таги рӯймоли шохӣ лағҷида ба пасу пеш афтада, ўро бағоят дилошӯб менамуд. Гесӯҳо аз нисф поён нобофта буд. Ба ёдам расид, ки пештар дар деҳаи мо занону духтарон фақат рӯзи азои саҳт мӯяшонро кушода мепартофтанд.

Ман аз Рухсора талаб кардам, ки бочуръаттар бошад, ба падараш фаҳмонад, мо самимӣ якдигарро дӯст медорем.

– Э, ба кадом руй мегӯям, ки маро ба фалонӣ диҳед? Ягон духтари тоҷик ин хел нагуфтаст!... Хайр, аҷаб не, дар шахр гӯянд, якзайл эътироз мекард вай.

Ман ба шӯҳӣ гуфтам:

– Бед, ба ҳеч кас нафаҳмонда, ҳар ду аз қайди никоҳ мегузарем, аммо чунон ки будем, ба роҳи худ гаштан мегирем. Агар шуморо мачбуран ба каси дигар доданӣ шаванд, мегӯед, ки ана, ман аз қайд гузаштагӣ!

– Аз даҳанатон шамол барад... Мурдана авлотар... Очаю додою хешу табора як тараф монед, ҳафт пушт авлодамон ба ман лаънат мегӯяд. Нагӯед, ки ҳатто нашунавам! Худо нигоҳ дорад!

– Хайр, бед ба ягон тараф баромада меравем. Ба ғайр аз шумо ба ман ҳеч чиз даркор не. Хоҳед, ба Мирзочӯл ё Қазоқистону Сибир, ба ҳар кучо хоҳед...

– боз бештар чуръат гирифтам.

Ин ҳам шӯҳҳои ба ғаши вай мерасидагӣ буд.

– Ҳим... Дадаю очаам духтарамо мурд гӯён азо мекушоянд, – чиддӣ ҷавоб медод вай гӯё ҳазро нафаҳмида бошад.

– Баъди як-ду сол меомем, аз гуноҳамон мегузаранд.

– Ба дуои бади падару модар гирифтोर нашавед. Одам дар дунё рӯзи равшан надида меравад,– гуфт вай бо андӯх, гӯё ман ҳозир ўро бо худ гирифта мерафтагӣ бошам.

– Ба ҳамин гапҳо бовар мекунед? – хандидам ман.

– Бовар накарда ҳам бинед. Ба рӯи дадаю оча давидагихоро дидем-дия... Э, шумо ҳам чира медонед, фақат хондан қатӣ овора.

– Хайр, ин хел бошад, падаратонро розӣ кунед,

– Ҳунаратон бошад, шумо розӣ кунед.

Ҳарду ба чашми якдигар нигариста, ба бечорагиамон табассум мекунем. Аммо дар таги дили ман оташи умеди номаълуме пинҳон аст. Аз чӣ бошад дилпурам, боварӣ дорам, ки агар Рухсора аз ман руй натобад, чораи ин мушкил ёфт мешавад.

– Як бача аз мо ба шаҳр омада хонду аз ҳамин ҷо як духтара бурд. Тӯяш ҳам калон нашуд. Хайр, дар шаҳр тӯй додагист, гуфтанд. Сонитар фаҳмидем, ки дадаю очаи духтар розӣ набудааст вай худсарӣ карда, ба ин бача расидааст. Дадаю очаш ягон бор диданӣ наомаданд. Хайр, ду сол барин ҳар ду хонаю дар карданд, як духтарча ёфтанд. Арӯси нағзакак... Аммо ситорааш бо модари шавҳараш ҳеҷ рост наомад... Очаатон дуои бад кунад, ҳеҷ гап не, шираш мегардондаст, аммо агар дада дуои бад кунад, одам берӯзӣ мешавад, – гуфт вай ва бо андӯх оҳ кашид.

– Ба меҳнати муаллимон ҳайфам меояд, – ба нишони маломат сар чунбондам ман. – Дар дилатон ҳам ин қадар хурофот... тавба... Ин гапро дар назди дигарон нагӯед, ки меҳанданд... Дар байни садҳо дилдодаҳо якта нимта бе дуои падару модар ҳам саҳв мекунанд. Ба Инобат нигаред... ана, аз вай ибрат гиред. Бинед, чӣ хел духтар...

– Инобат маъкул бошанд, равед...

– Гап зану муомила шунав, – гуфтам ман ранчидахотир.

– Ман ба шумо Манучеҳр барин шавед, нагуфтаам-ку! – бидиррас заду бо итоб димоғ тоб дода, аз ман рӯяшро гардонд.

Ба миён хомӯшиё, ки одатан баъди гапгузаронӣ ва андаке озурдагӣ меафтад, афтод ва хеле тӯл ёфт.

– Хӯш, ман коре карда, падаратонро розӣ карданам даркор, фаҳмидам, – гуфтам ман оқибат муросоҷӯёна. Вай дар ҳолате, ки пушташ ба ман буд, табассум кард. – Лекин ба як шарт: шумо ба ман ёрӣ медиҳед.

– Чӣ хел ёрӣ? – рӯяшро ба тарафи ман нагардонда пурсид.

– Вақташ расад, мегӯям. – Сонӣ, нимшӯхию нимқиддӣ гуфтам: – Эҳ, агар ҳозир даҳ ҳазор сӯм пул медоштам. Худам рост ба пеши дадаатон мерафтам.

– Эҳ-ҳа-а! Хобатона ба об гӯед! Дадаи ман қалин гуфта намурдаанд. Агар қалин гирифтани мебуданд, ба хондан намефиристонданд. Чунон пул мерехтагӣ буд... Ба хонаводаи нағз, ба чавони бамаънӣ доданианд. Шуморо қай медонанд, – нигоҳи лоқайди вай ба нуктаи номаълуме дӯхта шуд ва ё чашмашро раҳ бурд, маълум набуд.

– Ин хел бошад, чӣ тавр худамро ба онҳо маъкул кунам? Худам равам, айб аст. Ё дадаам рафта, писари ман бачаи бамаънӣ гӯянд?

– Мазох накунед, – гуфт вай ҳам он аз роҳ чашм нақанда.

Баргеро дар банди зулфаш андармон дидаму даст дароз кардам, ки онро бигирам, вай бо ҳарос як қад парида, аз ҷояш хест.

– Боз ин чӣ гап? Маст-паст-ку нестед? Ман узр гуфта, фаҳмондам, ки барги хушкро аз мӯяш гирифтани будам. Сонӣ, ҳар ду чӣ гуна якбора охубара барин ҷаҳидани ўро муҳокима карда, бо завқ хандидем.

9. АҶАБ СИРУ САВДОҶО

Бо шавқи дил ба кор сар кардам. Ба машғулиятҳои семинари пухта тайёри медидам, кӯшиш мекардам, ки донишҷӯён аз ман қаноатманд бошанд. Аксарияти шогирдон ташнаи илм, толиби ҷустуҷӯ ва бозёфт буданд. Баъзан сухан мегуфтаму дар нигоҳи онҳо ифодаи ҳамфикри ва шавқу рағбатро дида, ба вачд меомадам. Кӯшиш мекардам, ки машғулият ҳамеша пурмазмун ва шавқовар гузарад. Далелҳои бисёр, санаду ном ва иқтибосҳоро аз ёд гуфтаним, ба шогирдон таъсир мекард, зехнашонро ковиш дода, илҳом мебахшид. Онҳо ба рағбат омада, китобҳои гуногунро, ки ман аз онҳо нақл мекардам, ҷуста меёфтанд, мехонданд. Ростӣ гап, ман аз ин фан дар имтиҳон баҳои аъло гирифта бошам ҳам, нимкура бохабар будааму бас. Акнун дар давоми тайёри ба дарс ман ба таври бояду шояд ин фанро омӯхтам. Ҳоло шогирдон ҳам дигар хел. Якчанд сол пеш аз ин ба илми растанишиносӣ шавқмандон зиёд набуданд. Беҳтарин шогирдони мактабҳои миёна ба факултетҳои гуманитарӣ, техникаӣ ва тиббӣ мерафтанд. Илми биология он эътиборро, ки дар асри гузашта, баъди кашфиёти бузурги Луи Пастер ва Роберт Кох шарафёб гашта буд, кам-кам аз даст медод. Имрӯз, махсусан пешрафти илмҳои генетика ва биохимия, аз сари нав ҷавонони қобилиятнокро ба факултетҳои биологӣ шавқманд кард. Албатта, талаботи ҷамъият ҳам бетаъсир нест.

Ҷидду ҷаҳди шогирдон маро хурсанд мекард. Андешаю хулосаҳои аксари онҳо қолибзадаю пеши по афтада набуд. Муаллим шогирди қобилиятнокро аз беқобилият зуд фарқ мекардааст. Одами соҳибистеъдод бештар ҷиҳатҳои торик ва ханӯз номаълуми ягон масъаларо гӯяд, шахси беистеъдод баръакс, фақат он чизҳоро мегӯяд, ки қайҳо исбот шуда, дар он ҷои шубҳа намондааст. Омӯзиш ва ҷустуҷӯи ҷавонони аз худам се-чор сол хурд ва қисме ҳамсол табиист, ки маро тамом ба худ ҷазб мекард. Онҳо андеша ва таклифҳои ҷиддӣ, баъзан аҷиб ва бебокони пешкаш мекарданд. Ин ҷавонони дорои маънавиёти ҷасур аз рӯи рост гуфтани тахмину фаразияи худ ибто намекарданд, бо маслиҳату машварат, баҳсу талош дар кучо бинанд, бемалол ба наздам меомаданд.

Баъзан кас ҳайрон мешавад. Ҳамкорон сад кори савобатонро намебинанду як ғалататонро парчам мекунад. Ба кас алам мекунад. Сахтгирию серталабии ман ба як қисм донишҷӯён ва муаллимон хуш наомаду эътироз карданд. Пеш

аз ин, барои баҳои баъзеҳоро паст монданам Исрофилзода ва Обидӣ чанд бор ба ман гапгузаронӣ карда буданд, аммо ман садои вичдонамро хомӯш карда натавонистам. Ба онҳо як ҳол зиёд монам, ба дигарон ҷабр мешавад. Баъди ин гуна беадолатӣ чӣ хел ба рӯи онҳо менигарам?! Не, барои муаллим адолатилоҳи аз ҳама зарур, бе он вай ҳеҷ аст... Ман донишҷӯёни норозиашонро дубора санҷидам. Ба варсоқиғӯӣ одат кардаанд, дониши аниқ надоранд. Сипас, якчанд нафар ин гуна баҳои паст гирифтагиҳо бо шикоят ба декан рафтаанду муаллимони мазкур даъвои онҳоро қувват додаанд. Гӯё ман китобҳои дар куттии аттор набудагиро бар хондан ба онҳо тавсия додаам ва саволҳои ман ҳам берун аз барномаи таълим будааст ва ғайра ва ҳоказо. Ҳамон вақт декан ба онҳо чӣ ҷавоб доданиш ба ман торик монд. Сонитар Наимӣ дар як машварати муаллимон ақидаи онҳоро дар бобати тавсияи китобҳо танқид карда, тариқи кори маро тарафдорӣ намуд.

Баъди як ҳодисаи дигар онҳо дар ин хусус аз сари даъво гузаштанд. Воқеа ин тавр шуд: рӯзе ба хонаи муаллимон даромадам, ки декан Обид ва Соледовро ба чӣ коре розӣ кардани мешуд.

– Худатон медонед, дина аз курорт омадам. Ба ғайр аз ин, ман намефаҳмам, барои чӣ яку-якбора ба дарси ман медаромадаанд? Мо аз конкурс гузаштагӣ... – Обидӣ дар курсии роҳат нишаста, зону ба зону зада буд.

– Маҳз ба дарси шумо даромадани нестанд, омадаанд, ки бо кори мо шинос шаванд. Ҳозир дарси шумо будаст, – ҷавоб дод Наимӣ. Аммо гапи Обидӣ дар хусуси конкурс ба декан саҳт расид магар, баъди лаҳзае бо ҷадвали дарс андармон шудан гуфтанд: – Ду дафъа боз ҳамин ки конкурс сар шуд, шумо бемор мешавед-ку, домолло...

– Ана, ба дарси ин кас дароянд, – Солеҳов гардани дарозашро монанди мурғобӣ ёзонда, ба ман ишора кард.

– Охир, ин кас ассистент, машғулияти семинарӣ мегузаранд. Шумо муаллимони ботаҷриба истода, ба дарси ассистенти навкор таклиф кунем, ректор чӣ мегӯянд? – зарда кард Наимӣ.

– Э, намоянда ба дарси мо даромада чӣ мегӯяд? Акнун ба мо ақл ёд додан бефоида. Ҷавонон гапи дигар. Инҳоро тарбия кардан даркор. Аз маслиҳати нағз як дунё баҳра мегиранд, – гуфт Обидӣ монанди ҳамеша ба рӯи ман нигоҳ накарда. Ин одам чунон бо виқор мегардад, ки салом диҳед, ба зӯр сар чунбонда мегузараду нигоҳ намекунад, ки салом додагӣ кӣ буд. Вай маро ҳам ханӯз аз қатори донишҷӯён набаровардааст, ягон бор ба рӯям нигоҳ намекунад.

– Наврӯзов, дарс доред? – Наимӣ ноумедона оҳе кашиду ба ман рӯ овард.

– Соати аввал буд, гузаштам.

– Ба ҷои ман дароянд, – зуд чорачӯӣ кард Обидӣ.

Наимӣ лаҳзае ҳаёл карду сонӣ гуфт:

– Тайёр шавед, ба курси якум ба ҷои домолло дароед. Танаффус шавед, донишҷӯёнро огоҳ кунед, комиссия медарояд. Аз академия олимони омадагӣ, – декан ба чашмам нигариста, «оё ту тайёрӣ?» гуфтагӣ барин табассум карданду сипас барои тасаллиии дил таъкид намуданд: – Барои шумо ин имтиҳони чиддӣ. Дар ин хел маврид худатонро нишон диҳед.

– Барои ин кас сабақ мешавад, аз маслиҳатҳои онҳо баҳра мегиранд, – ҳамон ба тарафи ман нанигариста, гурунгос зад Обидӣ. Ҳоло вай тану тӯши ниҳоят фарбеҳашро ба курсии роҳат партофта, бемалол сигарет дуд мекард.

Ёдам омад, ки чӣ гуна Обидӣ ба мо дар курси сеюм дарс мегуфту боре мудири кафедра бо як нафар меҳмон ба дарс даромаданд. Аслан, ин корашон чандон дуруст не, пешакӣ таъкид накарда, яку якбора даромада, муаллихро саросема карданд. Обидӣ мавзӯи аз дафтар хонда истодаашро ба як сӯ монду шараққӣ гапро ба аҳамияти яҳобмонӣ бурда, аз ин хусус гап задан гирифт. Мо ҳамаамон медонистем, ки яҳобмонӣ мавзӯи рисолаи номзадии муаллим аст ва онро гаштаю баргашта шунида, безор шуда будем.

Вақте ки Ҷӯразода меҳмонро гирифта, ҳамроҳи ман ба синф даромаданд, ростӣ гап аввал дасту по хӯрда, ду-се дақиқа худамро гум кардам, нафас дар гулӯям печида, суханам нимгурма мебаромад. Хайрият, сонӣ худро ба даст гирифтаму машғулият нағз гузашт. Дар танаффус ба хонаи муаллимон даромадам, меҳмон бархоста ба назди ман омад, дастамро фишурда ҳолҷӯй кард ва қаноатмандона ба Ҷӯразода гуфт:

– Муаллими нағз мешаванд. Мавзӯъ дихед, кор кунанд. Ба кори илмӣ ҷалб кунед... – Сонӣ ба ман рӯ оварда гуфт: – Агар хоҳед, ба аспирантураи институти мо биёед.

Ташаккур кардаму гуфтам, ки дар ин хусус бо муаллимам маслиҳат мекунам ва ба Ҷӯразода ишорат намудам.

Баъди чанд рӯз Ҷӯразода ҳам он таклифи меҳмонро ба хотир оварда гуфтанд:

– Ин хел таклиф гирифтани барои ҳар як мутахассиси ҷавон мукофоти калон аст, аммо ин мукофотро ба шумо намедихем. Шумо дар ин ҷо заруртар.

Вале аз қадамҳои аввал маълум буд, ки муҳити маънавии ҳозира дар институт густоҳию баъзе худсариҳои маро намепарварад. Ман аксар дар олами андешаҳои худ, нисбат ба атрофиён безътино муомила мекунам, ки инро аллақай нафронда истодаанд. Рафиқам Манучеҳр, ки панҷ сол ҳамроҳ дар як курс хондему хислати маро нағз медонад, баъзан омада, маро насихат мекунад. Ҳис мекунам, ки вай гапҳои дигаронро дар ҳаққи ман шунида, сари вақт огоҳ кардани аст. Аммо чӣ чора, одамизод аз ақида ва бинишу фаҳмиши худ ба осонӣ даст намекашад. Баъзан дилтанг мешаваму фарёд карданам меояд: маро ба ҳоли худ монед!

Бо донишҷӯёни курси дуюм машғулияти семинарӣ доштам. Сардори ин гурӯҳ дар институт яке аз ҷавонони фаёлу ташкилотчӣ буда, қариб ягон чамъомад ва чорабинии донишҷӯёни факултет бе фаёлияти вай намегузашт. Дар аввал ба машғулияти ман иштирок накард, сабаб овард, ки бо ким-чӣ хел чорабиниҳо машғул аст. Сонӣ, дар яке аз машғулиятҳо ба саволе ҷавоб доданаашро хоҳиш кардам. Маълум шуд, ки вай тамоман аз ин гапу корҳо беҳабар, ба дасташ китоб нагирифтааст. Аз дилпурии беасоси вай ман хайрон, аз часорату бебокии ман вай дар тааҷҷуб буд. Баҳои «ғайри қаноатбахш» монда, гуфтам, ки ҳамаи мавзӯёҳоро пурсида, сонӣ баҳояшро ислоҳ мекунам. Ҷои он, ки дар пеши синф ҳамчун сардор барои семинаро тайёр накардани шарм кунад, баръакс вай бо ситеза ба ман тундӣ кард. Хайрон шудам.

Ин гуна гуфтушунид байни муаллим ва донишчӯ рӯй доданаҳ ҳеҷ аҷобате надорад. Баъзе ҷавонони кундзехну худписанд барои бе барориашон аксар аз муаллимон домангиранд.

Лекин аз миён муддати дарозе нагузашта буд, ки ман маҷбур шудам ин воқеаро боз ба ёд орам. Ба ёд орам, ки чӣ гуна Исрофилзода барин муаллим «обрӯи сардори гурӯхро нигоҳ доштан даркор, ба он кас саҳт нарасед» гуфту ман нописандӣ кардам. Сухани онҳоро ба замин задан чӣ маънӣ дорад, сонитар фаҳмидам. Аммо чӣ илоҷ, ман ҳамон вақт ҳам, баъд аз ин ҳам дигар хел рафтор карда наметавонистам. Агар гӯянд, ки ҳаётатро аз дигар сар кун, ман боз ҳам ин муомиларо тақрор мекунам.

10. МАНУЧЕҲР

Агар ман дар дунё ба касе ҳасад бурда бошам, ҳамин Манучеҳр, рафиқи ҳамкурсам. Дар соатҳои дилтангӣ борҳо ўро ба ёд оварда, таскин ёфтаам. Мо –ҳама кор мекунем, мехонем, фикр мекунем, аз баҳсу талош, аз бедардию фориғболии одамон, баъзан аз пичингу киноя, аз нигоҳҳои ғарзнок дилтанг ва асабонӣ мешавем ва оқибат дар поёни рӯз хастаю лакот гашта, ба хонаҳои худ паноҳ мебарем. Мо хурсандӣ намекунем ва хушнудӣ намеҷӯем. Аммо Манучеҳр гапи дигар! Вай аз ин доира берун, вай мудом барои худ василаи хурсандӣ ёфта метавонад. Ман дар давоми чандин сола шиносӣ хандаи беғубори баъзе одамнро надидам. Гӯё мардум хандиданро фаромӯш кардаанд. Баъзан мебинед, ки одамон захрханда мекунанд, писханд мезананд, лаб қач менамоянд, аммо хандае, ки аз дили кас гиреҳ кушояд, кам ба гӯш мерасад... Ҳайвон намехандад, мурғон ҳам хандида наметавонанд, фақат одам хандида метавонад, аммо ку он ханда?! Аз одамони атрофи ман фақат Манучеҳр, ба қадре ки барои инсон зарур аст, механдад. Муаллим Ҷӯразода ҳам агар аз ягон чиз ба вачд оянд, кӯдаквор печутоб хӯрда механданд, аммо аҳён-аҳён ин хел ҳолат рӯй медиҳад. Ёд дорам, боре чӣ гуна мӯрчаҳоро мушоҳида карданамро гуфтам. Мӯрчаҳо часади мурдашонро аз хона дур меандозанд. Барои таҷриба ман аввал мӯрчаеро нимчон карда, ба назди мӯрчахона мондам. Мӯрчаҳо ба вай кордор нашуданд. Онҳо ба мӯрчаи навмурда ҳам эътибор надоданд. Аммо мурдаи кӯхнаро фавран аз мӯрчахона дур меандозанд. Ман мӯрчаеро ба даруни мурдаҳои кӯхна андохтам ва баъди чанд муддат онро озод кардам. Ҳамин ки мӯрчяк ба хона наздик шуд, ду-се тан аз ҳамчинсонаш ўро кашолакунон ба ҷои мурдапартоӣ бурда, партофтанд. Мӯрчяк боз баргашта омад, вале онҳо ўро боз ба «гӯристон» оварданд. Аз мӯрчяк голибан бӯи мурда меомад, ки ҳамчинсонаш то хеле ўро ба хона наздик шудан намонданд. Инстинкт... Ҷӯразода инро шунида, чунон ба завқ хандиданд, ки мабодо нафасгир мешаванд, гӯён тарсидам.

Манучеҳр тобистон баъди дипломашро гирифта ба кор таъинот гирифта рафту баъди як моҳ боз дар институт пайдо шуд. Гуфт, ки ба аспирантура дохил шуданӣ. Бо ҳамин дар як гӯшаи донишгоҳ даробаро карда гаштаст.

Ин бегоҳӣ дилтангона чӣ кор карданамро намедонистам. Ба кучо равам, ки камтар дилам кушода шавад, гӯён ҳайрон будам. Кафею ресторан барои

серпулхо ҷои дилхушӣ аст. Баъди супоридани имтиҳони давлатӣ чор кас як бор даромада, кам-кам аз шаробаш нӯшидему сонӣ пуламон нарасида, қариб шарманда шуда будем, ки хайрият, аз факултети ветеринарӣ як бача даромада омаду аз вай қарз карда ҳисобу китоб кардем. Пештар чойхона ҷои сӯҳбату вохӯрӣ, ҷои истироҳату дилкушоӣ буд. Ҳар як маҳалла чойхона дошт, мардон аз кор омада, бегоҳӣ вақташон ҳолӣ бошад, ба чойхона мебароманд. Сӯҳбат, чақ-чақ, ошхӯрию ошпазӣ, муҳокимаи хабару воқеаҳои нав, шохмотбозӣ, рӯзномахонӣ, хулласи калом, чойхона вазифаи чандин муассисаи имрӯзаро анҷом меод. Ба назари баъзеҳо ҳамин чойхона ҳам нишонаи феодализм барин намуду пасопеш дараширо бастан гирифтанд. Яқта-нимта мондагиашро ҳам аз маҳаллаҳо дур бурда, боз чунон модернизатсия кардаанд, ки ҳеҷ напурсед... Чойхона гӯянд, оҳангсози пир Самимӣ ба ёд меоянд. Дар қадом мавзӯӣ гап зананд, дар суҳбашон «чойхона» ҳаст: «Дина аз чойхона баромадам, ки...», «дар чойхона менишастам, ки...» ва «як бегоҳ ба чойхона набаромадам, дар хона менишастам, ки...». Рӯзе шӯрои бадеии Иттифоқи бастакорон операи нави як бастакори ҷавонро муҳокима мекардааст. Оҳангсозон ба асари нави ҳамкасби ҷавони худ хеле эродҳои чиддӣ гирифтаанд. Сонӣ мӯйсафед Самимӣ суҳбати гирифта, боз гап аз чойхона сар кардаанд: «Гӯш кун, ман ба ту ханӯз ду моҳ пештар дар чойхона гуфта будам...» Чунон ханда шудааст, ки ҳеҷ монед.

Ман бо ҳамин андешаҳо беихтиёр рафта, хонаи Манучеҳро кӯфтам. Вай дар назди оина пасу пеш гашта, либоси пӯшидаашро бо диққат аз назар мегузаронд. Агар ҳозир гӯянд, ки шаҳро сел мебарад, вай бофурча либосашро мепӯшад. Дар либоспӯшию либоскашӣ шитоб кардани ӯро ман дар тасаввур ғунҷонда наметавонам.

– Марҳабо-о-о, эй ҷӯраи чон, марҳабо-о-о! – аз рӯи одат вай бо созу тарона, артистдор даст кушода, ба таъзим ҳаму рост шуда, маро пешвоз гирифт. – Аҳволи шариф? Табӣи латиф?

– Дилтангам, чӣ кор карданамро надониста, ба хонаи ту сар халондам. Хайрият гӯям, ё ба ягон ҷо равонаӣ?

– Ман омадаам ба хонаи ту, эй дӯст, кучо равонаӣ ту? – ин дафъа ҷавоб аз ким-қадом як опера омад. – Ман на фақат камар бастаю дасту остин бар зада, ҳатто бандҳои туфлиамро аз се ҷояш сахтакам баста, ба хизмати ту ҳозир нозирам, ҷӯраҷон! Баъд вай аз мӯю рӯй ва сару танааш қаноатманд шуд магар, дар рӯ ба рӯи ман ба курсӣ нишасту ба ҷашмонам ҷашм дӯхт: – Хӯш, ба кучо? Ба боғ? Рақс мешавад. Намехоӣ. Маълум. Рақсида наметавонӣ. Шарм медорӣ. Сонӣ... аз ун кас ҳам метарсӣ.

– Ман гуруснаам. Аввал ба ягон ошхона даромада, хӯрок хӯрем-чӣ? Ана, сонӣ ба маслиҳат ягон кор мекунем. Мусулмонӣ ба шикамсери, мегӯянд.

– Э, барвақтар ҳамин гаптро намегӯӣ! Ҳатто банди туфлия набаста, аз хона мебаромадам! – вай гапҳоро ба як оҳанги махсуси худаш, на чиддӣ чиддӣ, на ҳазломез чунон мегӯяд, ки нахандида илҷатон нест. – Шаби якшанбеи беташвиш, ду шиша пиво, ё ягон... «шишаи май дур аз он лабҳои майгун мегирист, то дили худро каме ҳолӣ кунад, хун мегирист», – боз ба тараннум даромад вай.

Мо ба ошхонаи боғ рафтем.

Ман раҳораҳ гӯшам ба сухани Манучеҳр, худ ба худ фикр мекардам. Манучеҳр ҳам аз ягон нобарорӣ, нокомӣ ва ё беадолатӣ ғамгин мешуда бошад? Дар давоми панҷ сол ягон бор дар чабини вай гиреҳ надидаам. Осмон ба замин фуру афтад, ҳайрон мешавад, балки «аҷоиб» мегӯяд, аммо афсӯс гуфтаниш даргумон. Тавба, агар вай ба духтаре ошиқ шаваду маҳбубааш Рухсора барин бошад, «худат ошиқ шудӣ, худат сарҳисобата ёб» гӯяд, чӣ кор мекарда бошад?.. Ба ошиқ шудани Манучеҳр ҳеҷ кас бовар намекунад. Ба ягон духтар ҷазман ошиқ шуданиш ҳам даргумон. Ишқаш ҳам масхарабозӣ... Инобат қатӣ як-ду бор дидам.

– Ҳой, агар ман қатӣ мегаштагӣ бошӣ, ҳушата ба ман кун! – китфаш қатӣ маро такон доду риштаи хаёлавро бурид вай.

– Мегӯянд, ки ту бераҳбари илмӣ мондаӣ? – худро ба даст гирифтаму бештар барои он ки ягон чиз гӯям, аз вай пурсидам.

– Ҳеҷ гап не, сар амон бошад, тоқӣ ёфт мешавад. Ҳозир ба корҳои дигар бандам.

– Чӣ хел корҳои дигар? Агар маҳфӣ набошад?

– Маҳфили ҳаваскорон, – вай ҳайрон шудани маро дида, гӯё шарҳ дод: – Ҳаваскорони санъати нафиса.

Ман бо таачҷуб ба рӯи вай нигаристам.

– Чӣ, ганда аст?

– Надонам, – гуфтам ман ҳайратам афзуда, сонӣ ақидаамро баён кардам: – Охир ту олим шуданӣ, ягон маҳфили илмиро ба зимма гир.

– Ҳамин қадар дилхун шуда хонаму боз дар маҳфил ҳам гапи илм?.. Не-е, ин қадараш ба мо ҷудо вазнинӣ мекунад. Ту баринҳо дар институт кам не.

Ман хандида ба тасдиқ сар ҷунбондам, яъне, гап зан, гуфтам.

– Хайр, ту аз дусар дилат пур, ки як рӯз хиёбони холии институтро ҳайкалат оро медиҳад. Аммо ман чӣ?

– Ин чӣ гуфтагиат? Боз ин гап аз кучо?

Пай бурдам, ки дар таги ин гапи ҳазлона гуфтагии вай ягон дард ҳаст.

– Надонам, мардум гап мезананд. Ба ту «чигари институт» лақаб додаанд. Аз семинари ту баҳои дуруст гирифтаи мушқил будаст. Хусусан, аълочиёро чашми дидан надоштаӣ. Стипендияшон қариб баробари моҳонаи ман гӯён ҳасад мебурдаӣ.

– Манучеҳр! Ҷӯра, ҳазл ҳам ба эбаш! – якбора аз қаҳр ларзидам.

– Ҳай-хай, худатро дор! – қоҳ-қоҳ зада хандид вай. – Аз ман домангир нашав, ҷӯра, ин гапҳоро аз дигарон шунидаму қаҳрам омада, ту барин ба якта-дутааш дарафтоданӣ шудам. Баъд худ ба худ гуфтам, ки канӣ, аввал аз худаш як даҳан пурсам. Мегӯянд, ки ҳатто гапи муаллимони калонро ба инобат намегирифтаӣ? Боз гапи мӯл... Ана, дар бораи вай... – ба ишораи чашму абру «маҳбубаат» гуфт.

– Агар ба ғайбати мардум гӯш кунӣ, гап бисёр, — гуфтам ман чӣ ҷавоб доданамро надониста.

Дилам ғаш буд, бештар ғаш кард. Ин гапҳо барои одами каму беш таҷрибаи зиндагӣ доштагӣ огоҳии ҷиддӣ буд, аммо ҳамон вақт онро дуруст андешида, хулоса бардоштан ба ёдам ҳам наомад. Чунон ки мегӯянд, аз ин гӯшам даромаду аз он гӯшам баромад.

Пешхизмати ошхона хӯрок овард, хӯрокро хӯрдем, Манучеҳр дар бораи кадом ҳофизи чавон чоғ зад, аммо ман хотирпарешон менишастаму ба чуз тасдиқу инкор ҳарфе намезадам.

– Хайр, биё мон, бало ба пасашон. Бигӯ, кай тӯй мекунӣ? Як бор шикамсерӣ коняк зада, муддаои табъ рақсам! – вай дар чои нишастагиаш бо шавқ ба рақс даст кушода, китфҳояшро мохирона ларзонд.

– Ту ба ман маслиҳат деҳ, чӣ кор кунам? Бо ин духтар сарҳисоби корамро гум кардам... – аз гап гап барояду шояд ягон маслиҳати дуруст диҳад гуфта, аз вазъи муносибатам бо Рухсора ўро хабардор кардам. Дар охир таъкид намудам: – Барои ман фақат як роҳи ҳалли ин мушкил ҳасту бас, ин ҳам дили падару модари ўро ёфта, илоҷе сохта, онҳоро розӣ кардан.

– Дар ин чо, дар шаҳр истода, ҳеҷ кор карда намешавад, – гуфт вай қатъӣ, гӯё илоҷи корро аниқ медониста бошад. – Меравем. Ба Ҳалқасой рафта, интур аз чапу росташ гузашта, бинем, кани. Чӣ кор кардан даркор сонӣ маълум мешавад.

– О, ману ту ба он чо чӣ гӯён меравем?

– Парво накун... Меравем. Ту баҳузур дар чойхона чой хӯрда мешинӣ. Ман худам мефаҳмам. Ягон хешу табори гапфаҳм доштагист? Корро аз вай сар мекунем. Хӯш, ба ман нигар... сару либоси дурусттар пӯшиданат даркор! Сонӣ, ман туро ба онҳо номзади илм мегӯям, боз ту...

– Не, не, илтимос, бе ҳамин хел «нағмаҳо».

– Ба ин аҳвол як умр азобата кашида гард! – вай дақиқае димоғ тоб дода нишасту сонӣ маслиҳатомез гап сар кард: – Ҳой, Вафо, чӯраҷон, дар ин хел маврид камтар рангу бор дода, воҳима накунӣ, намешавад. Як мақол ҳаст-ку, бепардоз очаата ба додот нишон нате, мегӯянд. Гумонат гапу кори Лайлию Мачнун ҳамааш рост аст? Нисфаш дурӯғ.

– Не, дӯстам, бедурӯғ, бе ваъдаҳои пуч.

– Шуд! Аммо як имконият аз даст рафт, – баъд замзама сар кард: – Ваъдаҳо, ваъдаҳои ширинат... Хӯш, кай меравем? Пагоҳ равем-чӣ? Рӯзи истироҳат, бекорӣ, а?

– Майлаш. Аммо ба кучо, ба назди кӣ меравем, таъин не, – боз шубҳаи худро гуфтам.

– Э, парво накун! Оба бину мӯзая каш, гуфтаанд. Ба деҳааш равем кани. Пурсучӯ карда, одами даркориамонро меёбем. Гап якта: пагоҳ рафтем! «Рафтем аз ин боғ ҳаҷри ту ҳосил...доғи Чудой...»

– Рухсораро хабардор накунам?

– Не-е, корро вайрон мекунӣ. Чӣ, вай рафта талабгорони ман меоянд, пешвоз гиред, мегӯянд?! – захрҳанда кард Манучеҳр.

– Аз эҳтиёт пурсидам-дия, – баъди хеле хомӯшӣ гуфтам: – Ё ягон одами калонсолтарро ҳамроҳ гирем?

– Мо хостгорӣ намеравам-ку, чӣ даркор? Ин ҳамту, разведка... Натарс, ба ту барин чавон чон гуфта духтарашро медиҳад. Як бор худата нишон доданат даркор, фаҳмидӣ?

Ҳамин тариқ, Манучеҳр маро дилпур карду ҳар ду ба Ҳалқасой рафтани шудем.

11. ОСТОНАИ ДУХТАРДОР БАЛАНД АСТ!

«...Агар дар зиндагӣ буду нобудамро ба гарав монда, ҳақиқатро гӯям, қадами одилонае бардошта, дасти афтодаеро гирам, аз ҳаёт розӣ, хурсанд ва хушбахт мебудам». Ин суханон аз рӯзномаи солҳои донишҷӯиам. Онро қариб чор сол пеш аз ин навиштаам. Дар он айём чӣ идеалҳои олий, чӣ орзуҳои баланд доштanamро имрӯз ба хотир оварам, аз хичолат таб мебарорам. Чаро андешаҳои пешинаам ҳоло хандаовар ва содалавҳона менамоянд? Чаро ин хел? Чаро аз хурдӣ чашми моро ба зиндагии воқеӣ намекушоянд дар тасавури мо ҳама корро осон, ҳаётро бемонеа чилва медиҳанд? Дар натиҷа аз қадами аввал дар зиндагӣ ба чунон кашмакаше дучор мешавед, ки сарҳисобатонро гум мекунед! Дирӯзакак ба суханони маслиҳатомези ректор дар дил хандида будам. Як моҳ нагузаштаст! Имрӯз мегӯям, ки баъзе суханони он кас чон доштагӣ барин. Муаллимон, раҳбарон, аксар шиносҳо аз дилбастагии ман ба Рухсора хабар ёфта, ҳардуямонро ҳам нафоронда истодаанд. Маро бештар, ўро камтар, маро андаке пинҳонӣ, ўро ошкоро.

То имрӯз Рухсора аз донишҷӯёни умедбахш буд, аммо ҳоло кам-кам аз назар афтода истодааст. Мегӯяд, ки баъзеҳо ўро хуш намекунанд, ким-чӣ хел захрханда ва муомилаи сард доранд. Сабаби ин гуна муомиларо ман намефаҳмам. Ба рашк монанд ягон чиз будагист мегӯям. Ё ҳамту, аз рӯи одат бошад, кӣ медонад. Бади кор дар он ки ин хел муомилаи онҳоро худи Рухсора пай бурдааст. Ман намехоҳам, ки вай аз институт, аз атрофиён дилмонда шавад ва як умр айёми донишҷӯии худро бо озурдагӣ ба ёд оварад. Не, вай бояд дар дил нисбат ба одамон кудурате надошта бошад, ба некӣ ва накӯкориҳои мардум, ба адолати ҳаёт бовар кунад.

Бале, инҳо ҳама хараҷу мараҷи ночизанд ва набояд маро ба гирдоби худ кашида, аз роҳи равиши асосиам берун кунанд. Аз дусар, бадкорию бадгумонӣ кӯшиши бенатиҷа ва бемаънӣ, як рафтори ба худи ин одамон зарарнок аст.

Ба Ҳалқасой рафтани ману Манучеҳр сирф зиёни қорамон гардид. Ба гуфтани шарҳи он ғавғо забон намегардад. Дар ҳавлии тағои Рухсора моро миёнагир карда, чунон суханони пасту баланд гуфтанд, чунон беобрӯ карданд, ки поямонро кашола карда, ба азобе баромада омадем. Қумғон барин муштхояшонро ба тағи биниамон оварда, дӯғу дабара кардани қалонсолон кам набуд, ки ба кӯча бароем, аз қафоямон бачаҳо сангғурронӣ карда, сагонро гиркиш дода, то хеле роҳ оварда монданд. Мо ба истгоҳи автобус набаромада, аз байни боғу киштзорҳо гузашта ба сӯи шаҳр роҳ гирифтем. Истгоҳи автобус дар маркази деҳа, дар ҷои серодам. Мо тарсидем, ки мабодо бачаҳо моро дар байни мардум беобрӯ кунанд.

Ман ҳушу беҳуш қадам мемондам. Дунё дар назарам торик, ҳаёту зиндагӣ — бешафқат, аз ҳастиям нафрат мекардам. Ба ман чунин менамуд, ҳеч як ҷавонмарди баномус ба ин хел хорӣ тан намедиҳад. Бояд ягон кор кунам, аммо чӣ кор карданамро намедонистам. Манучеҳр дашном катӣ дилашро холӣ мекард. На гӯри падару бобояшон монд, на ўсмаю сурмаи модару

модаркалонашон, ҳамаро олуда кард. Оқибат, аламаш паст нашуд магар, ба ман рӯ овард:

– Ба ман нигар, Вафо, баъди ин қадар гапу кор, навод ки боз бо инҳо хешу табор шавӣ?! – вай ба чашми ман нигариста мазмун гирифтани шуд. Сипас хомӯш мондани маро дида гуфт: – Намешавад, дурри ноёб бошад ҳам, аз баҳраш баро! Вай хоҳараш чиҳо гуфт... Аслан ба ту ҳайронам, ба кучои вай ин қадар шайдо шудӣ? Агар ту майл кунӣ, беҳтарин духтари институтро мегири. Беҳазл меғӯям. Хайр, худат медонӣ, духтарони курсамон чӣ хел ба ту дом мепартофтанд... Санавбар омада буд. Ба ин духтар ошиқ шуданатро фаҳмида аз ман илтимос кард, ки як бор ўро нишон диҳам. Диду «афсӯс, хайфи Вафо» гуфта, рафт.

– Мон ҳамин хел гапхоро, Манучеҳр, – гуфтам ман дилтангона.

Қаҳраш омаду дигар гап назад.

Аз домани деҳа, он ҷо ки бору киштзорҳо ба теппазорҳо пайванд меҳўрд, мо ба ҷодда баромадему ба кабинаи мошини боркаше нишаста, ба шаҳр расидем.

– Ғам нахўр, – гуфт Манучеҳр вақте ки ба хобгоҳ наздик омадем, – аламашонро гирифтанд-дия, Ин ҳам ба ғоидаи ту. Дар деҳа ин моҷаро хоҳ-нохоҳ овоза мешавад, нархи духтарашон мешиканад, маҷбур ба худат медиҳанд. – Вай лаҳзае ҳуштаккашӣ карду сонӣ тахмини дигарашро баён кард: – Ба фикрам, гапашон ба Рухсора нагузаштагӣ. Агар гапашон ба вай мегузашт, ин қадар ба мо саҳт намерасиданд. Ҳа гӯй, Рухсора ҳам саҳт гирифтагӣ!

Ман ҳеҷ чиз нагуфтам. Тахмини сонии вай диламро андаке равшан карду бас.

Аз таассуроти нохуши ин воқеа хеле вақт ба худ омада натавониста, маъюс ва пакар будам. Баъзан аз ин орзу ноумед мешудам, аммо ҳис мекардам, ки ман бе умеди муҳаббати Рухсора зиндагӣ карда наметавонам. Агар аз вай умедамро канам, бояд ки аз ҳама чизи дигар дил бардорам. Аммо ин гуна лаҳзаҳои ноумедиам як-ду соат беш тўл намеёфт. Боз ягон ҷораи дигаре меёфтаму умедам аз нав реша мегирифт. Баъди ба Ҳалқасой рафта омадан фаҳмидам, ки ин корро фақат миёнаравони баобрӯ ҳал карда метавонанд. Бинобар он, муаллим Ҷўразодаро хоҳиш кардам, ки ба назди падари Рухсора рафта, боре «тақдирчунбонӣ» кунанд. То он кас ғурсат ёфтанду кадом як мўйсафеди ошнояшонро ба ҳамроҳ рафтан розӣ карданд, аз миён як ҳафта зиёдтар вақт гузашт.

Ба қавли худашон, муаллим «оҳани онҳоро хеле мулоим карда» омадаанд. Маслиҳаташон ҳамин шуд, ки ягон сол сабр кунам, худ аз худ ҳал мешавад. Аммо ман ҳеҷ нафаҳмидам, ки баъди ягон сол чӣ хел худ аз худ ҳал мешудааст.

Баъди ба Ҳалқасой рафтанимон кадоме аз хешовандони Рухсора ба ректор шикоят навиштааст. Дар ҷаласаи кумитаи комсомол муносибати маро бо Рухсора муҳокима карда, дар асоси шикояти хешовандони духтар саҳт огоҳ карданд ва ба ректор тавсия доданд, ки минбаъд маро ба кори лаборатория гузаронанд.

...Чандест, ки Рухсораро дида, ҳамгап шуданиам, аммо ҳеч ҷуръат намекунам. Баъди ин гапу корҳо ману вай дар институт рӯ ба рӯ шавем ҳам, аз гуфтугӯ худдорӣ мекунем. Дар атроф ҳама бепарво мегарданд, механданд, ҳазлу шухӣ мекунанд, дӯст медоранд, изҳори муҳаббат месозанд, касе ба касе кордор не. Аммо ба ман чунин менамояд, ки агар бо Рухсора дақиқае ҳамгап шавам, ҳама ба сӯи мо менигаранд, тамасхур месозанд, пичир-пичир мекунанд. Аҷаб не, дар асл ин хел набудагист, аммо вақтҳои охир, аз ҷӣ бошад, ба назари ман ҳамин хел менамояд. Ғалатӣ. Ин ҳол фақат дар тасавури ман аст, гӯям, Рухсора ҳам ҳамин хел мегӯяд. Чаро мо ин хел диламонро гиронда мондем, ҳеч намефаҳмам.

Ҳоло се-чор рӯз боз Рухсораро диданиаму раҳашро мепоям, аммо танҳо дучор намеояд. Оқибат ба воситаи Манучеҳр хоҳишамро ба вай расонида, мулоқот таъин кардам.

Заҳри интизориро аз дилдодагон зиёдтар кас намечашадагист. Интизорӣ аз ҷон кандан бадтар аст, гуфтаанд, инро бешубҳа ягон ошиқи сӯхтадил гуфтагӣ. Рухсораро ду соат интизорӣ кашида, бо алам шаб ба хобгоҳ рафтам. Аз қаҳрам ба Манучеҳр дарафтодам, ки вай таъиноти аниқ надодагист.

Бинобар он, бегоҳирӯзи дигар, вақте ки Рухсора омад, ман ўро чандон бо хурсандӣ пешвоз нагирифтам. Вай гуноҳашро фаҳмида, губори онро аз дилам бароварданӣ шуд, аммо шӯхӣ ба дилам намеғунҷид.

– Духтарбинӣ омадаанд, як даҳан намегӯед ҳам, – гуфтам гилаомез баъди он, ки ҳар ду ба роҳи пиёдагарди хиёбон баромадем.

– Кӣ гуфт? Аз кӣ шунидед? – якбора ба ҳаяҷон омад вай.

– Разведкаи мо дар ҳама ҷо кор мекунад.

– Э, гӯед, кӣ гуфт?

– Фаҳмидам.

– Аз кӣ фаҳмидед?

– Инаш махфӣ. Сири разведкаро намекушоянд.

Вай қаҳр кардагӣ барин бо нозу итоб аз раҳ бозистоду ба ман пушташро гардонд. Баргашта ба вай рӯ ба рӯ шудам, вай боз аз ман рӯ тофт.

– Ошгӣ... Мегӯям.

Вай базӯр табассум карду ба рӯям нигарист.

– Инобат гуфтанд.

– Чӣ гуфтанд? Аз кӣ шуниданд? – оҳанги киноядори саволаш равшан буд.

– Вай ба ману шумо дӯсти беғараз.

– Дар ҳамин замон дӯсти беғараз ҳам ҳаст?!

– Ин хел нагӯед.

– Ман ҳайронам, Инобат барои ҷӣ ба институти мо надаромадаанд. Наздиктар мешуданд.

– Бас, Рухсора.

Хомӯшиё, ки дар ин хел вақтҳо ба миён меафтад, дер давом намекард, аммо ин бор ману ў дуру дароз хомӯш мондем.

– Хайр, чӣ гуфтанд?

– Гапи гуфтагиашонро дар асл шумо бояд мегуфтед. «Харидорон» омадаанд, чаро хап гаштед? Ё аз раҳ мезанад, гуфтед? – гила кардам ман. Рухсора аввал қикирросзанон хандид.

– Гапи ёфтагии дӯстатон ҳамин будаст? – вай авзои гирифтаи маро дида, чиддитар гашт. – Се кас омада буданд. Ман беҳабар, дар танаффус гуфтанд, ки дар таги дар хешонатон мунтазир, тохта баромадаму сонӣ фаҳмидам... Чӣ, калтак гирифта, хай кунам? Диданӣ омадаст, дидан гирад.

– Барои омаданааш ҳеч чиз намегӯям, ба ман нагуфтатон...

– Гуфтан қатӣ чӣ мекунед? Беҳуда дилатонро гаш...

– Садо аз ду даст, Рухсора. Агар ду кас баробар ҳаракат накунем, мушкил.

– Қўразода ба хонаи мо рафтаанд, шумо ҳам ба ман нагуфтед-ку?

– Рӯзи мерафтагиашонро аниқ накарданд. Ба ҳамроҳашон вобаста буд. Гуфтаанд, ки сараш банд. Шарм надошта дурӯғ мегӯянд.

– Дурӯғ не. Одати мо, агар аз ягон ҷо умедвори хостгор бошанд, ҳамин хел мегӯянд. Хайр, баъзан духтардорон бо ҳамин роҳ мефаҳманд, ки ҷазбан талабгор аст ё не. Рафтан гиранд, сонӣ...

– Қўразода амакам намешаванд, ки ҳар ҳафта як бор хостгорӣ фиристонам, – гуфтам ман ба киноя. Сонӣ ба нармӣ илова кардам: – Он кас ҳам гуфтанд, ки хостгор фиристам. Остонаи духтардор баланд, одам рафту омад қатӣ якдигарро мешиносад, гуфтанд. Лекин сонитар мегӯянд.

– Аз коратон гирифтатанашон нағз нашуд. Дадаам нафаҳманд-дия, – гуфт вай бо малолат бар ман нигоҳ накарда.

– Ҳеч, гап не, барои шумо ман ҳозирам...

– Чӣ гап доштед? – суханамро буррид вай. Изҳори садоқат ба ӯ маъкул набуд.

– Ҳамин ғавғоро тезтар яктарафа накунем, намешавад. Бовар кунед, ягон кор карда наметавонам... Хушам...

– Ман надонам, – гуфт вай аз рӯи одат оҳиста китф дарҳам кашида.

Аслан, ман ҳам, вай ҳам ягон гапи муҳимму тоза надоштем, фақат ба баҳонаи дидор сухани чандин борҳо дар байнамон радду бадал гаштагиро такрор мекардем.

– Гӯед, ки шуморо ба чӣ хел ҷавон медиҳанд? А?

– Хайр, мисол... ҷавони бамаънӣ... баодоб... падару модар, хешу табораш қатӣ бошад... Ҳамин ҷой...

– Ба падару модар, хешу табори ман чӣ шудааст?

– Охир онҳо қати шумо нестанд-ку, дур.

– Фарқаш чӣ?

– Дар сари кас дадаю очааш бошад, хешу табораш дар гирдаш бошад, андеша мекунад, ба ҳар роҳ намеравад, мегӯянд.

– Ҳим-м... Яъне ба ман бовар намекунанд, дилпур нестанд?

– Хайр, одамони нахондагӣ... Расму одати қишлоқ... Духтара ҳаждаҳ сол ба хуни чигар калон карда, «ҳа» гӯед, «ма» гӯён, бароварда диҳанд? Осон не. Худатон духтардор шавед, баъд мефаҳмед! – вай аз гуфтаи худаш хичолат кашида рӯяшро ба сӯи дигар гардонда хандид.

– Кампирҳо барин гап мезанед.

– Хайр, росташро гуфтам.

– Шумо як фикр кунед... бепарво нашавед.

– Аз дастам ҳеч кор намеояд. Ихтиёри ман дар дасти падару модар. Гуфта будам-ку...

Ман бо меҳр ба вай наздиктар нишастам. Лаҳзае ба ҳам наздик нишастему баъд бархоста, ба тарафи китобхона раҳсипор гаштем. Ба ёдам омад, ки чанде пештар дар таҳдари бино Рухсораро бо як нафар донишҷӯи курси сеюм ҳамгап дида будам. Рухсора ба вай саҳифаи китоберо кушода, бо шавқ гап мезаду ҳар ду механдиданд. Баъди ду рӯзаш дар долони донишгоҳ онҳоро ҳамгап дидам. Ҳамон вақт ба ин муомилаи онҳо эътибор надода бошам ҳам, сонитар аз касрати бебарорӣ бошад ё асабоният он воқеа диламро харош дода, дар он тухми рашку шубҳа мекошт.

– Ё ягон ҷавони дигар маъкул шуда бошад...?

– Боз ин гапро аз кучо ёфтед?

– Ягон романи аҷоиб буд аз афташ, а?

– Э-э... Даррав аз ҳамон бача рашк кардед? Тавба. Китоби дарсӣ буд. Дар китобхона набудаст, вай гуфт, ки ба ман ҳозир даркор не, гиред. Агар ин хел бадрашк бошад, рафта аз қишлоқатон ба ягон духтари хонашин....

– Узр. Ман шуморо ранҷонданӣ набудам. Ҳамту, пурсидам. Умуман, вақтҳои охир дилтанг шудаам... Ҳамин корҳо кай яктарафа мешаваду ман хотирчамъ мешавам.

– Вақту соаташ расад.

– Вақту соаташ расад гӯён шинаму боз ду даст ба бинӣ намонам?... Не, ман тарафдори талош, кӯшиш... Чӣ кор кунам, дадаам раванд?

– Надонам, – гуфт вай бо табассум ба чашми ман нигариста. – Боз даррав хафа шуда нараванд? Одати мо, агар дил кунанд ҳам, як-ду бор рафтан қати рӯмолча намедиханд.

– Медонам, дар ҷои мо ҳам ҳамин хел. Сонӣ, як вақт гуфта будед-ку, дар шаҳр як амакатон ҳастанд, ба пеши ҳамон кас равам-чӣ?

– Шумо ба пеши он кас рафтан қатӣ чӣ фоида? Он кас шумора надонанд. Агар Ҷӯразода ҳамон касро ҳамроҳ мебурданд... Аз Ҷӯразода илтимос кунед.

– Надонам, розӣ мешаванд ё не... Рӯям намешавад. Сараввал нагуфтед... Хайр, мебинам. Агар нашавад, дадаам мераванд.

Ман лаҳзае ба рӯи вай, ба мӯйҳои бирешимвор маҳину пурпечухами вай бо меҳр нигариста, хомӯш мондам. Вай шармида, мисли ҳамеша бо итоби дилбарона рӯяшро ба тарафи муқобил гардонда, аз таъсири ҳусни худ мамнун табассум мекард. Баъд пурсид:

– Мегӯянд, ки пагоҳ-фардо ба пахтачинӣ меравем. Шумо ҳам меравед?

– Надонам. Мерафтагистам.

Рухсора эҳсосоташро ҳаргиз кушоду равшан зоҳир намекунад. Ба фикрам, бо ҳамин хислаташ вай аз духтарони дигар фарқ дорад. Кӣ медонад, балки маҳз барои ҳамин ин қадар ўро дӯст медорам, дар назарам чунин менамояд, ки дар дунё дигар ягон духтар ҷои ўро гирифта наметавонад. Ҳатто қаҳри вай, норозигию итоби вай, ҳангоми андаке ранҷиданаш бо шаст пушташро гардонда, ба дуриҳо нигариста мағрур табассум карда истодани вай — ҳамааш барои ман бемисл аст.

12. ХОСТГОРӢ

Тирамоҳ дар тарафҳои мо фасли аз ҳама дилфорам аст. Субҳидам ҳаво чунон соф мешавад, ки олам дар назар монанди ҷоми булӯрини нафисест. Ба ман чунин менамояд, ки он аз камтарин беэҳтиётӣ ва ҳаракати дурушт чарангос зада садо мебарораду сукути дилнавози он мешиканад. Офтоб монанди фасли саратон, гӯё аз кӯраи оташ берун меомада бошад, суп-сурх, хунобаранг не, шафақ монанди сӯхтори азим ними осмонро фаро намегирад. Не, субҳи тирамоҳ ором, поку мусаффо, офтоб монанди лаълии нукрагин аз паси дандонаи қуллаҳо оҳиста берун меояд. Тирамоҳ рӯзҳои гарм бисъёр, аммо дар нимаи дуҷоми он шабу сахар кас бо либоси тунук хунук мехӯрад.

Насими сабук аз ҷониби кӯҳ мевазад дар бадани ман мурғак медамад. Дар оби ҷӯй дасту рӯй мешӯяму ба дуродур нигоҳ мекунам. Дар осмони зарҳалӣ пора-пора абрҳои сафед беҳаракат истодаанд. Онҳо аз дур ба хирманҳои пахта шабоҳат доранд. Тирамоҳ ҳаво соф, осмон соф, оби рӯдҳо ҳам соф, ҷӯшу хурӯши баҳориашон фуру нишаста, гӯё полуда мешаванд.

Агарҷӣ табиат дар тирамоҳ сокист ва хаёлангез аст, одамон пуркор ва сертараддуданд. Тирамоҳи кишвари мо, махсусан пурташвиш аст. Тамоми ҳосили дар саҳро расидаро ғундошта, саранҷом кардан кори сахл не. Ба ёрии деҳқонон шаҳриён, сокинони деҳаҳои кӯҳистон, донишҷӯёну талабагон меоянд.

Ин тирамоҳ донишҷӯёни институти моро аз ҳарсола барвақттар ба пахтачинӣ фиристоданд. Ҳамроҳи шогирдон як қисм муаллимон ва дигар кормандони институт ҳам ба пахтачинӣ омаданд. Факултети мо дар колхозҳои райони Вахш пахта мечинад. Дар аввал мо як гурӯҳ кормандони гуногункасб ҳамчун дастаи алоҳида бо донишҷӯёни курси чорум дар маркази колхоз, дар назди штаби факултет будем. Истиқоматгоҳамон ҳам, хӯрокамон ҳам бо муаллимони штаб якҷоя буд. Аммо аз миён ду ҳафта гузашт ё не, сафи мо ҳам, сафи муаллимони ба гурӯҳҳои донишҷӯён раҳбарикунанда ҳам тунук шуд. Онҳое, ки ба нияти сайру ҳаво омада буданд, бо сабабу баҳонаҳои гуногун ба шаҳр рафтанд.

Гурӯҳи Рухсорайно аз деҳкада дур, дар паси теппаҳои навобода пахта мечид. Дар давоми як моҳ ўро фақат як бор, шабе ба магазини деҳа барои харид омаданаҷи дидаму бас. Бегоҳирӯзиҳо аз пахтачинӣ баргашта, дар оби ҷӯй шустушӯ мекардаму ба як канори боғ рафта ба сӯи он теппаҳо бо ҳасрат менигаристам, хаёлам ба ким-куҷоҳо рафт.

Донишҷӯёни курси сеюм бераҳбар монданду маро ба сари онҳо фиристоданӣ шуданд, аммо баҳонаҳои бетаъин пеш оварда, рад кардам. Дар дилам гуфтам, ки агар ба гурӯҳи Рухсорайно фиристанд, кӯр шавам, меравам. Ўро бениҳоят ёд карда будам.

Ин гуна имконият фақат дар охири мавсими пахтачинӣ даст доду маро ба муддати се-чор рӯз ба сари курсҳои яқум фиристоданд. Барои дидорбинӣ ҳамин басанда. Аммо баъди чор рӯз Исрофилзода аз шаҳр баргашта маро иҷозати баргашта омадан надоду дар ҳамаҷо ҳамчун табелҷӣ мононда гуфт, ки ҳисобу китоби пахтаи ҷидаи донишҷӯёнро ба тартиб оварда, ҳаққи

онҳоро аз колхоз рӯёнда диҳам. Кай боз ҳисобу китобашон чигил гашта, донишҷӯён пулашонро нагирифта буданд.

Исрофилзода бештар вақташро дар штаби факултет, дар давраи калонон мегузаронд. Дар ин чоҳ аз раиси колхоз сар карда, то агроному саркорҳо-аксар бо ӯ шинос буданд, хеле иззату икром мекарданд. Мудом кас мефиристонданд, ба тӯю меҳмонӣ мебурданд. Аз калонони колхоз ҳар касе ба бригада ояд, ӯро мепурсад, аммо бечора Ҷӯразода омада, як ҳафта истода рафтанд, ҳеҷ кас нагуфт, ки ту кистӣ?! Саркор як асп ёфта надод, ки ба штаб савор рафта оянд. Ду бор пиёда рафта омаданд.

Ман ҳисобу китоби пахтаи чидои донишҷӯёнро дуруст карда, аз колхоз пулашонро оварда додам як ҳафта ҷавоб гирифта, ба деҳа рафтам.

Он рӯз дар ҳаётам дарозтарин рӯз буд, гӯям, муболиға намешавад. Ду кутӣ сигорро дуд кардам. Дар хобгоҳ касе нест, ки сӯхбат карда, андармон шавам, ҳама дар пахтачинӣ. Дарун мебаромадам, берун мебаромадам, сигарет мекашидам. Хаёлам ба ҳазор кӯй мерафт. Вақте ки модараш пурсидаанд, Рухсора гуфтааст, ки «вай бача гумонатон доим аз қафои ман мегардад? Не, вай якам шармгин, гоҳе рӯ ба рӯ гардем, ба азобе гап мезанад. Ҳамту, маъкул кардаст, хайр, ҷавони бад не». Дигар гап назадаст. Вай гуфт, ки агар ман қатӣ вохӯрда, ҳамгап буданатонро гӯям, дигар аз хона баромадан наменонанд... Хайр, ман аз вай ҳамин қадар ҳам умедвор набудам.

Имрӯз пагоҳӣ дадааму амакамро ба Ҳалқасой гуселондам. Ҳоло бетоқатона ба роҳ менигараму аз дилтангӣ сигарет аз паи сигарет мекашам. Шояд падару модараш ба сари инсоф омада, хайр, ба дилхоҳаш медиҳем, гуфта бошанд. Аз тарафи дигар, ҳеҷ боварам намеомад, ки падару модари Рухсора ин гуна осон ба тӯи мо розӣ шаванд. Афсӯс, адреси ҳамон амаки дар шаҳр будаашро аз Рухсора напурсидам. Ба хонашон кофта рафта, илтимос мекардам, зорӣ мекардам... Агар вай одам имрӯз ҳамроҳи дадамино ба хостгорӣ мерафт... Ба пеши як одами бегона чӣ гуфта равам, гӯён истиҳола кардам. Кӣ медонад, вай розӣ мешуд ё не? Агар падару модари Рухсора аз тасмимашон нагарданд, як бор ба назди ҳамин амакаш меравам. Ҳамроҳи Манучеҳр меравем.

Рӯз беғоҳ мешуд. Маро ғам мегирифт, ки агар ноумед гашта оянд, ба рӯи онҳо чӣ хел менигарам. Амакам-ку, марди ҷаҳондидаи дилфарох, хорӣ дода, аз дарашон ронанд ҳам, боз омада маро дилбардорӣ медиҳанд, аммо падар гап намебардоранд. Мӯйсафед барои иззати нафс чон медиҳанд. Худо накунад, мабодо онҳо ягон гапи пасту баланд зананд, маро ҳамту наменонанд. Аз ин ҷиҳат чонам дар сари як мӯй ларзида меистод. Ба ғайр аз ин, падар ба духтар хуш кардани ман чору ночор розӣ шуданд. Моҳи август писари амакам Ҳамид омада, маро ҳамроҳаш ба деҳа бурд. Сонӣ сари раҳ, гӯё барои ҳолҷӯй ба деҳаи холаи дадаам даромадем. Ман пай бурдам, ки Ҳамид бо табиноти маҳсус амал мекунад. Мақсадашон духтари ин холашонро ба ман нишон додан, сонӣ хостгорӣ... Баъд дар деҳа хешу табор маро миёнагир карда, ба ин кор розӣ карданӣ шуданд. Э, дар тавсифи духтар, падару модари вай, покизагии зоту зурриёташ, хосияти неки бо ин хел одамони поку ҳалол

хешу табор шудан чӣ қадар гап заданд, далелҳо оварданд, мисолҳо гуфтанд. Хок гирӣ, аз ҳамин хел хоктӯдаи баланд гир, мегӯянд. Гуфтам, ки хоки вай хоктӯдаи баланд ба ман даркор набошад ҳам гирам?.. Баъди он ки онҳоро ноумед кардам, дадаам маро дашном дода, гапҳои сахт гуфтанд. Ман ранчида, дар сари қаҳр аз хона баромада омадам... Хайр, сонӣ баъди ду ҳафта боз ба деҳа рафта, ба дадаам узр гуфтам, фаҳмондам, ки аз як ҷо андаке умедворӣ дорам. Ин гап дар моҳи август буд...

Дар пахтазор ману Рухсора дар ин хусус хеле фикр карда, оқибат вай ба хонашон рафта, авзои падару модарашро фаҳмида омаду гуфт, ки ихтиёратон. Ман ба деҳаамон рафта ин розро боз ба ҳамон Ҳамид гуфтам. Вай дар бадали ду рӯз гапро пазонда, дадааму амакамро розӣ кард, ки ба хостгорӣ раванд.

Рӯз торик шуд. Аз раҳпой тори чашмонам канда шуду ба хона даромада, чизу чораи парешони дадаам ва амакамро ба тартиб овардам. Сипас як чойник чойи кабуд дам карда, бо дасторхон печонда мемондам, ки онҳо пасопеш «ассалому алайкум», гӯён аз дар даромаданд. Аз табассум даҳони ҳар дуяшон ҳам ба гӯш мерасид. Ман аз авзошон барори корро пай бурда бошам ҳам, саволомез ба амакам нигаристам.

– Кор пухт, додарам! Хотирчамъ бош, – гуфтанд он кас сару либосашонро кашидаравон.

Падарам ҷомаю маҳсиашонро кашида, дар диван паҳлу заданду гуфтанд:

– Марди хушфезли яклухт барин. Он кас падари Рухсораро дар назар доштанд. Мамнун табассум кардани дадаам маро хурсанд кард. Барои ман розигии падару модар, хурсандии онҳо мукофоти баланд аст. Аммо ҳоло хурсанд шуданамро ҳам намедонистам, хурсанд нашуданаро ҳам. Ким-чӣ хел бовариам намеомад. Ҳеҷ намефаҳмам ба ман чӣ гап шуд, бо умед хостгор фиристодам, онҳо мушкиламо ҳал карда омаданд, аммо дили ман ғаш. Ба назари ман чунин менамояд, ки ин савдо ба ин осонӣ набояд ҳал шавад. Хислатҳои ачибе дорад одамизод! Боз кӣ медонад, баъзан дили кас ҳам гувоҳӣ медиҳад.

Онҳо аз тафсилоти гуфтугузашон хеле ҳикоя карданду сипас амакам ба ман рӯ оварда гуфтанд:

– Қарор ҳамин шуд, додарам, ба пешамон шарт монданд. Аввало, аз шаҳр ҳавлӣ мехарӣ. Ба ин хонаҳои қабат ба қабатат зан намедодаанд. Хӯш, ки бошад, сонӣ мӯҳру васиқа карда, навишта медодай, ки аз шаҳр кӯчида ба қишлоқат намеравай. Ҳавлӣ ба номи занат мешавад, – баъд ба дадаам рӯ оварда гуфтанд: – Одамони ғалатӣ, ҳавлӣ ба номи зан бошад, аз ҳавлӣ дил канда рафта наметавонад, мегуфта бошанд?

– Худо медонад дар дили онҳо чӣ гап аст, – гуфтанд дадаам ғарқи андеша чойи пиёлашонро хӯп кашида.

– Аз кучо, ба кадом пул ҳавлӣ мехаридаам?

– Парво нақун, хуб гӯю тахт ист. Ҳавлӣ гӯянд, хешу табор пургарием, як бало мекунем. Ягон рӯз пулдор шавӣ, қарзатро меканӣ. Қарза меканӣ, зан мемонад. Аз шаҳр ба ягон гӯристон намеравам, гӯён хат карда те. Ун сунаш боз худо подшоҳ аст. Нону насиб медонад. Ман хешоната дилпур кардам: «Гиред, ҳамин як писарамонро ба шумо додем!» гуфтам... Э, инҳо дарди

бахайр, калинашона намегӯй? Ману дадаат ҳайрон шудем. Дар тарафи мо ҳаққи шири модар гуфта як чиз мепартоянд. Не, инҳо чобуканд аз калини духтар мошин савор шуданӣ.

Дадаам аз ин қабоҳат лаб газида, сар ҷунбонданд.

– Ҳайр, ҳоло аниқ гап нашудасту ҳамту ишора кард. Вақти дар пеши қавм нон шикастан гапзанон мекунем. Як бало мешудагист, ғам нахӯр, – дарёдилона даст афшонданд он кас.

Амакам марди бағоят навҷаи зебоандоманд. Қаддашон расо яку ҳаштоду шаш. Ситорагарми гандумгун, чашму абрӯсиёҳ, бинии ростии теғадор ва нигоҳи равшан доранд. Аз ҳама бештар гардани баҳодуроинаи он кас диққати маро ба худ мекашад. Баёзи гарданашон бемуҳобот расо як ваҷаб аст.

– Ҳафтаи дигар рӯзи шанбе шаш-ҳафт кас шуда меоему рафта нон шикаста, хотирата чамъ карда мемонем. Биринҷ, меваю қандалот, ягон гӯсфанд, ё кушта гӯшташа меорем, – қарордодашонро ба ман фаҳмонданд амакам.

– Рӯзи шанбе ту ҳамин ҷо ҳозир шав, бо ягон кор барояд, сарсон нашавем, – гуфтанд падарам. Азбаски дар хусуси хонадоркунӣ падару писар гап заданаш чандон аз одоб не, ману он кас дар ин боб хомӯш будем.

– Сараввал ба ҳавлии каси дигар афтодем, – амакам хандида-хандида тафсилоти сафарашонро ба гуфтан сар карданд. – Аз мошин фуromaда ҳавлии Асрорбой кадом, гӯён пурсем, як одам ҳавлии сари роҳ бударо нишон дод. Дарвозаро кӯфтем, як духтари қадрас баромад. Дар дилам гуфтам, ки хайрият, худӣ арӯс ҳам ҳамин ҷо будаст. «Ҳавлии Асрор-амак ҳамин аст?» гӯям, «ҳа» гуфт. Бе пӯшт-пӯшт даромадем. Як мӯйсафеди нурунӣ баромад. Ту гуфта будӣ, ки падараш одами миёнсол. Ҳайрон шудам, аммо гап назадам. Дар як тарафи ҳавлӣ меҳмонхонаи соз доштаст, даромадем, дастархон кушод. Сонӣ, дар сари ҷой оҳиста пурсидам: «Амак, агар хато накунем, як духтарчаатон дар институт меҳонад-а?» Пиракӣ ҳангу манг шуд. Баъд таги гапа фаҳмиду гуфт, ки саҳв кардед, ҳавлии вай Асрорбой шумо мегуфтагӣ дар домани деҳа, дар пушти осӣб. Сонӣ, узр гуфта баромадем.

Рӯзи дигар ман онҳоро ба деҳа гуселонда, худам ба Вахш шитофтам. Зудтар Рухсораро дида, ин хушхабарро ба вай гуфтан меҳостам. Рухсораро ба ман медиҳанд! Ин маъниро ба хотир оварда, аз хурсандӣ ба куртаам намегунҷидам. Ба тамоми дунё ҷор зада, ин хабарро эълон кардан меҳостам. Меҳостам, ки ўро бо меҳрубонию муҳаббати худ хушбахт кунам, суханони дилрасе гӯям.

Тамоми роҳ дар автобус бо ҳамсафарон гап зада меҳандидам, латифа мегуфтам. Одами хушбахти дунё будам. Олам дар назарам якбора дигар шуд: одил ва тандеҳ, меҳрубон ва дилбастанӣ.

Ба қароргоҳамон наздик шудаму дилам саҳт-саҳт тапидан гирифт. Кошкӣ ҳозир дар ин ҷо донишҷӯ мебудам! Ба ҳама эълон мекардам, ки аз ҳамин рӯз эътиборан Рухсорай нозанин арӯсшавандаи ман аст! Зиёфат меодам.

Дар қароргоҳ Исрофилзодаро ҳамроҳи ҷор нафар духтар дар сари дастархон дида, ростии гап ғашам омад, ё рашк кардам, намедонам. Вохӯрӣ кардаму густохона бо назари савол ба рӯи муаллим нигаристам. Вай маънии нигоҳамро фаҳмиду гуфт:

– Бечора духтарон монда шудаанд, ду-се рӯз дам гиранд. Ман ошпаза ба пахтачинӣ фиристода, ба ҷояш инҳоя мондам.

Чӣ гуна пахта чидани ошпази маъюб – Подабони лангро пеши назар оварда, беихтиёр табассум кардам.

Рухсора гунаҳгорона сар хам карда менишасту аҳён-аҳён ба чашми ман нигариста, мазмун гирифтани мешуд.

– Саркорба гуфтам дусад кило пахта илова мекунад, ба номи инҳо менависем, – муаллим рӯзе қариб дусад кило пахта чидани ин духтаронро ба ёд оварда, маро хотирҷамъ кардани шуд.

– Чӣ хел? Аз кучо илова мекунад? – азбаски вазифаам ҳисобдорӣ буд, ҳайрон шуда пурсидам.

– Э-э, шумо ин корхоро намедонед. Ҳозир як тонна пахта чинем, агар хоҳам, барои ду тонна справка медиҳад. Пахта тар буд, хушк шуд, мегӯяд. Кӣ онро ҳисоб карда шиштаст?

Рухсора аввал ба гапам бовар накард. Баъди пурсукови зиёд гуфт:

– Чӣ хел даррав розӣ шудаанд, ҳайронам, – чашмаш ба як нуқта банд гашта, хеле фикр карда монду баъд хоҳиш кард: – Дар ин ҷо ба ҳеҷ кас даҳан накушоед. Агар гӯед, сонӣ мебинед! – вай бо нозу адо таҳдид кард. Сипас шармида, нигоҳашро гурезонд. Дар сухани вай ҳоло як оҳанги маҳрамона, муҳаббат ва навозиши то имрӯз ба ман ноошноеро пай бурда, аз миннатдорӣ бошад ё дигар ягон ҳиссиёт дар чашмонам об чарх зад.

Баъд аз ин вай тамоман аз ман гурехта мегаштагӣ шуд. Дар роҳ ҳамроҳи духтарон пеш ояд, то салому ҳолпурсӣ карда, гузаштани ман вай суп - сурх шуда, қариб нафасгир мегашт.

Хушбахт будам. Ҷаҳон ҳоло барои ман пур - пур аз шодмонӣ. Албатта, ханӯз пурра дилам тахт набуд, баъзан ноҳуни шубҳаи номаълум ким-кучои синаамро мехарошид, хотирамро парешон карда, ба деги ҷӯшони хушнудиам кам-кам оби сард мерехт. Худ ба худ мегуфтам, ки агар ба ин тариқ нигарони хостгори ман бошанд, чаро ин гапро ба нағзӣ нагуфта, ману Манучехрро беобрӯй карда ронданд? Ҳеҷ намефаҳмам, гапу кори инҳо ба ягон қоидаи мантиқ рост намеояд.

Исрофилзодаро се-чор рӯз ба сари курсҳои чорум фиристоданду қасд кардагӣ барин, дар ин миён як дунё мочаро бархост. Ман ҳар бегоҳирӯзӣ пахтаи чидаи донишҷӯёнро ҷамъбаст карда, ба штаби факултет мерафтам. Ҳисобот меодам, дар хусуси кори фардо дастур мегирифтам. Шабе соат қариби ёздаҳ аз штаб меодам, дар роҳ аз донишҷӯёни курси якум як нафар духтару ду тан ҷавон ба ман ҳамроҳ шуданд. Ҷар се хам комсорги гурӯҳи худ буда, аз бюрои комитети комсомол меодаманд. Ба қароргоҳ расидему таҳдари хобгоҳи бачаҳоро пуродам дида, дилам таҳ кашид. Саросема пеш давидам. Маълум шуд, ки донишҷӯе якбора ба дарде печида, аз по афтодаст. Вай беҳуш, дасту пояш чангак шуда, даҳонаш кафк зада, бачаҳо дасту пояшро дошта меистоданд. Ман фурсатро нагузаронда, ба тарафи саройи пахтаи бригада тохтам. Дар он ҷо ғайр аз саройбони пир каси дигар набуд. Ногоҳ ба хотирам омад, ки дар ҳамин наздикӣ, дар юнучқазор ҳамеша се-чор асп мечарид. Тозон рафта, ишкели якташро кушода, ба гардани асп бастам ва онро нухта кардаму беабзор савор шуда ба ҷониби деҳа роҳ гирифтам.

Такрибан соати дувоздаҳ ба деҳа даромадам. Сагон аз ин шабохуни одами ношинос валвала карда, деҳаро ба сар бардоштанд. Ман духтури деҳаро аз хоб бедор карда, воқеаро гуфтам. Ҳар ду ба духтурхонаи вай рафта, ба бемористони район занг задем ва ба мошини ёрии таъҷили раҳнамоӣ карданро ба писарчаи сездаҳсолаи ӯ вогузошта, худамон саросема ба қароргоҳи мо омадем.

Он шаб қарибихоӣ соати се ҷавони беморро ба ягон бемористон бурданду баъд мо хоб кардем.

Субҳи рӯзи дигар ман ба бемористон рафтам. Бемор ба хуш омада, нишаста буд, дақиқае ҳамгап ҳолҷӯӣ намудам, духтурро дида, вазъи беморро пурсидам. Сипас баргашта омада, донишҷӯёнро хотирҷамъ кардам.

Бегоҳӣ ба штаб равам, Самеъзода бағоят ғазаболуд, хирмани хошоки хушк барин дармегирифт.

– Ба ман дар колхозӣ ҳамсоя гуфтанд, ки донишҷӯе ҳалок шудааст, шумо бо духтарон ба сайру гашт рафта будаед! – бо ғазаб ба рӯи миз мушт зада, бо пояш замин мекуфт вай. – Ба штаби факултет омада пурсам, инҳо беҳабар! Ин чӣ номаъқулӣ? Шумо калла доред ё...– Вай ин қабил суханҳоро сел барин мерехту фарёд мезад ва ба ман имкони даҳон кушодан наметод.

– Муаллим, ман...

– Чаро ба штаб хабар надодед? Чаро? Агар мурад, чӣ кор мекардед? А? Шумо хушёр мегардед ё маст?

– Шаби гузашта ин ҳодиса рӯй дод. Ман дар штаб будам. Рафтам, шабошаб ба беморхона равон кардем. Ана, акнун омадам.

– Чаро пагоҳӣ хабар надодед? Чаро шаб хабар надодед? Каллаварам!

– Пагоҳӣ ба беморхона рафтам. Аҳволаш дуруст. Дигар фурсат нашуд.

– Кайфу сафо карда гаштам, гӯед! Ман шуморо як одами дуруст мешавад, гӯям, як дарди сар будед-ку!

– Чӣ хел кайфу сафо?.. Тавба...– имдодталабона ба ҳозирон нигаристам. Ҳама хомӯш, ба ҳар тараф чашм дӯхта буданд, фақат ба рӯи ман наменигаристанд. Чашмам ба донишҷӯи курси дуюм, сардори гурӯҳ Қодиров афтод. Вай шаби гузашта дар бригадаи мо буд. – Ин кас дар ҳамон ҷо буданд, гумонам, ки омада мегӯянд, – гуфтам ман ночор монда. Ин лаҳза аз дилам гузашт, ки хабарҳои дурӯғро вай паҳн кардааст.

– Ҳа, ин кас барои обуна рафта буданд, ҳозир омаданд, – гуфт ҷонишини декан бештар барои худаширо сафед кардан.

– Ман аз он ҷо баромада, ба бригадаҳои дигар рафтам, ба колхозӣ ҳамсоя гузаштам, ҳозир омадам, – гуфт Қодиров ба гапи ман писханд зада.

Авзои хушнуди ўро дида, семинаре, ки вай баҳои ғайриқаноатбахш гирифта буд, ба хотирам омад. Дар ивази корҳои ҷамоатиаш баъзе муаллимон ба вай гузашт мекардаанд, семинарҳоро тайёр накунад, гап намезадаанд, ҳатто берозигии худи вай аз ӯ дарсро намепурсидаанд. Исрофилзода ўро ҷонибдорӣ карда, «обрӯи ин хел ғайриқаноатбахш нарехтан даркор», гуфтанишон дигарбора дар гӯшам садо дод.

Ҳоло Қодиров барқасди ман хушнудияширо пинҳон накарда, бо раҳбарон худро наздик гирифта, гап мезад, хушомад мегуфт ва бо тамоми ҳаракатҳои маро нописанд кардани мешуд. Ба ҳар як сухани оддӣ калонон, агар он ба

мақсади ҳаҷву киноя гуфта шавад, аз ҳама пеш, вай қоҳ-қоҳ зада механдид. Тамаллуққориҳое мекард, ки аз он дили ҳар одами каму беш зирак беҳузур мегашт, аммо калонон аз ӯ мамнун буданд. Баъзан фарёд карданам меомад, ки ҳамаи ин пастии нафратангез аст!

Бар сари фарзанди одам ҳар чӣ ояд, бигзарад, гуфтаанд, ин ҳам гузашт. Аммо андӯҳи сазовортаре дар пеш ба ман нигарон будаст. Рост мегӯянд, ки бебарорӣ чуфт-чуфт меояд. Ғусса як бор аз дар дарояд, омӯхта мешавад, лангон-лангон, бо овози хиррӣ, напурсида омадан мегирад.

Танги тирамоҳ буд. Баргҳои дарахтон тиллоранг гашта, дар гулзорҳои канори раҳ ва хиёбон охири ғунчаҳои гули садбарг мешукуфт. Ҳаво шабона сардакӣ бошад ҳам, рӯзона салқиниаш ба кас гуворо. Осмон пас аз як-ду давр боридан ҳоло соф ва нилгун. Боронҳое, ки борида гузаштанд, аз рӯи барги дарахтон ва сабзаю гулҳо чангу ғубори тобистонро шуста, ҳамаро пуртароват карданд. Табиат ором ва сокист, гуё ба хоби зимистон омода гаштааст.

Ман ба гулҳои баҳор нигариста, ҳамеша шодӣ мекунам. Агарчи баҳор мегузарад, гулҳои зебою рангини он дар тобистон ҳам шукуфтан мегиранд. Аммо ба гулҳои тирамоҳӣ назар карда, ҳамеша малул мешавам. Охир фасли сармо наздик аст, ин гулҳои беғубор ҳама ногузир тӯймаи боди хазон мешаванд. Умри онҳо ҳафтае ё каме бештар аз он. Ман ба ғунчаҳои навшукуфта гуё ба рӯи бемори дардаш беилоҷ менигариста бошам, бо азоб назар меदӯзам. Не, ман ба ҳавои софу ороми тирамоҳ, ба гулҳои рангини он дил баста наметавонам.

Рӯзи шанбе мувофиқи қарордодамон ба шаҳр омадам. Дадаам барои маросими номзадӣ, ки мардуми мо «ноншиканӣ» мегӯянд, як ҷамоати калонро аз деҳа овардаанд. Мардуми деҳа шукӯҳу дабдабаро нағз мебинанд, ба сарахбори тӯй ҳам шаҳомате бахшида, хурсандиашонро ҳамеша бо умум ба ҳам мебинанд. Дар асл, ин ҳама шавкату шукӯҳ беҳуда не, нишонаи фаровонӣ, осоиш ва ҳамҷиҳати мардум аст.

Онҳоро ба Ҳалқасой гуселондаму ба тамошои шаҳр баромадам. То бегоҳ кӯчаю магазинҳоро давр зада, як чиз-ним чиз харидам, сонӣ ба ошхонае даромада хӯрок хӯрдм, чашмам ба эълонномаи филми нав афтоду билет гирифта, ба кино даромадам.

То имрӯз дар хусуси тӯй, зиндагиамон бо Рухсора, хонаю манзил ҳеҷ фикр накарда будам. Ҳамаи ин дар назарам гапу кори ояндаи дур барин менамуд. Аммо имрӯз ин андешаҳо гаштаю баргашта дар сарам ҷӯлида, маро беқарор мекарданд. Институтро тамом карда, се-чор моҳ кор карда бошам ҳам, ҳоло дар ҷайбам сад сӯм пул несту хонадор шуданиам, тӯй карданиам! Албатта, умедам ба падар, онҳо ба нияти тӯйи ман чандин сол боз аз хӯрдану пӯшидан сарфа карда, тайёри доранд. Аммо умедворанд, ки ман ҳам «инро харч кунед», гуфта, ҳеҷ набошад, чорсад-панҷсад сӯм дароз мекунам. Онҳо намедонанд, ки дар шаҳр аз моҳонаи ман баринҳо пасандоз кардан осон не. Агар ин хел ҳолат рӯй доданаширо медонистам, аз ягон ҷо кори шабона мегирифтам...

Баъди тамошои филм бо ҳамин андешаҳо ба хобгоҳ расиданамро худам нафаҳмида мондаам. Боди сарди фасли хазонрез аз роҳу майдонҳо баргҳои

рехтагиरो рӯфта, ба чӯю чуқуриҳо гун мекарду гӯё ҳамаи ин бесару сомониرو ба тартиб овардан мехост.

Аз дур қомати баланди амакамро дида, дилам таҳ кашид. Онҳо имшаб дар Ҳалқасой бо як дег ош, нон шикастанашонро ба пирони деҳа маълум карда, рӯзи дигар баргаштанӣ буданд. Қомати амакам аз ҳарвақта пасттар, тамоми ҳастиашон сарнагун ва пажмурда барин намуд, ки ин аз ягон ҳодисаи ногувор далолат мекард.

Баъзан мушките, ки ба ҳалли он чашматон намерасад, ба осонӣ, худ аз худ ҳал мешаваду коре, ки аз он дилпур ҳастед, вайрон мешавад. Боғи ободу шуқуфонатонро сел рӯфтагӣ барин ҳайрону музтар мемонед.

– Ҳа, чӣ гап шуд? -тоқатам тоқ шуда, аз масофаи бист-сӣ қадам дур пурсидам.

– Э, напурс, – гуфтанд амакам ғамгин сар чунбонда, баъди он ки мо рӯ ба рӯ шудем, –инҳо қавли ҳалол надоштаанд. Такси мора бурда, сари кӯча партофту рафт. Чизу чораро фуруварда, дар таги чинор мондему барои хабар додан ба ҳавлӣ даромадем. Дар қафо боз ду таксӣ одам, якбора бесаришта нашавад, гуфтем. Э, вай одами ғалатӣ будаст. «Баъди шумоён рафтан маслиҳат кардем, модари духтар розӣ не, берозигии модар чӣ хел мешавад?» мегӯяд, –амакам тақлиди гапзании падари Рухсораро карданд. –Гуфтам, ки бори гузашта маслиҳататон напухта буд? Ин қадар одама аз кучо ба кучо овора карда овардан бозӣ не! «Хайр, як бор аз мо гузашт, мебахшед», мегӯяд. Сонӣ дадаат даромаданд, дигарҳо рафта гап заданд, не, гап таъсир намекунад. Ба чойхона рафта, аз якта-нимта мӯйсафедони деҳааш маслиҳат пурсидем. Бечораҳо чӣ ҳам гӯянд, номардӣ кардаст, гуфта оташин шуданд, дилбардорӣ доданд. Сонӣ харбузаҳоро ба ҳамонҳо додем, як гӯсфанди дусадсумиро кушта оварда будем, арзону аломат гӯшташа фуруҳтему омадем. Димоғи дадаат сӯхтагӣ, чудо оташин... Хайрият, ки дар хона набудӣ. Шумоён равед, ман имшаб хоб карда, фардо меравам, гуфтам. Баъд онҳо рафтанду ман мондам... Ягон нокас ин кора вайрон кард-дия, набошад маслиҳат пухтагӣ буд.

Вазъияти он лаҳзаинаи маро тасаввур кардан мушкил аст. Ман ба ҳар як нокомӣ, ба ҳар як зарбаи зиндагӣ омода бошам ҳам, чунин бешафқатиरो ҳаргиз нигарон набудам. Бигзор, бо ман ҳар чӣ хоҳанд кунанд, аммо падари пир ва ҳамдеҳагони солдидаи маро ин хел овора ва музтариб карданашон, маро дар деҳа ба ин андоза шарманда сохтанашон мағз андар мағзи устухонамро месӯхт, саропо меларзидам, аз ғазаб дандон ба дандон фишурда будам. Ҳар як бебарорӣ аламовар аст, аммо ин хел муомила тобу тавони касро хушк мекунад, монанди дарахте, ки барқ задааст, одамро дар як лаҳза сӯхта, хокистар месозад. Аз афташ, баъзеҳо дар сари ҳамин хел вазъият ҷинойтҳои мудҳиш содир мекунанд.

– Э, афсӯс, сад афсӯс! – бо алам сар меҷунбонданд амакам. – Охир нокас, дилат набошад, дафъаи аввал не гӯю мон, ё чарх зада бед, маслиҳат карда бинем, гӯй. Мо ин одамҳоро намеовардем, он вақт садқай сар мегуфтему мерафтем... Дар байни халқ сар бардошта гаштан мушкил шуд. Боб кард! Э, боб кардан ҳам гап шуд!..

Амакам дар диван, ман дар кат нишаста, ҳарду лаънат мегуфтем, алам мекашидем, дандон мехоидем. Вақте ки дил дар оташи ситам ва ноҳақӣ гудохта мегардад, об мешавад, ниҳоят хатарнок аст. Дил ҳам шиша аст, шиша, ки об шуд, аз оташ бадтар аст, мегӯянд.

– Замона намебардорад-дия... – гуфтанд амакам, аммо давоми гапашонро изҳор накарданд. Чашмонашон ба як тарзи аҷиб дурахшид, дар ваҷоҳати он кас шарораи густохӣ ва бебокии кайҳо хомӯш гашта, лаҳзае рӯй задагӣ барин шуд.

Ман фикр кардам, ки амакам агар замона бардорад, ин ғавғоро чӣ хел ҳал мекарда бошанд? Магар ман розӣ мешудам, ки ба пой духтар хоре халад, ё ба падару модару хешу табори вай ситаме расад?

– Монед, ғам нахӯред, ҳеч гап не, – гуфтам ман бештар барои ором кардани он кас.

– Ҳа, сарат амон бошад, тоқӣ ноёб не. Фақат барои саргардон карданаш мегӯям-дия. Дар пеши халқ кори нағз нашуд. Набошад ҳеч гап не, ту парво накун, – он кас ҳам дар навбати худ маро тасаллӣ доданд.

Оё ман тасаллӣ меёфтам? Касе тасаллӣ меёбад, ки ба тақдир тан медиҳад. Дили якрави ман ба ҳукми зиндагӣ, ба амри дигарон сар намефурувард. Баъзан худам ҳам намедонистам, ки аз ин умеди дароз муродам ҳосил мешавад ё не. Бо дили якрӯй ва иродаи таслимнопазире, ки доштам, маҷбур будам умре дар изтироб зиндагӣ кунам.

Аммо қадами шуми бебарорӣ бо ин ҳам аз остонаи ман канда нашуд. Аз рафтораш, устод–зиндагӣ ҳамаи билетҳои имтиҳонашро пеши ман гузошта, касди он дошт, ки ирода ва тобу тавоноии маро дурусттар санҷад.

13. ОСМОН ДАР ҲАМА ЧО ЯКРАНГ НЕСТ!

Мегӯянд, ки ситораи думдор нишонаи ягон фалокати ба сари халку мамлакат меомадагӣ аст. Дар осмон ситораи думдорро дида, пирон даст ба гиребон бурда, лохавл мехонанд, зимнан абрӯ чин карда, аломатҳои фалокати пеш меомадагиро дарёфтани мешаванд, нишонаҳои онро мечӯянд. Ҳоло ба назарам чунин менамуд, ки дар осмони ҳаёти ман ҳам ситораи думдоре пайдо шудааст. Дандонаҳои сарди он аз нохушии хабар медоданд магар, дилам ҳамеша ғаш буд, баъзан бесабаб аз ҳама кор дилсард ва маънос гашта, ба зиндагӣ беалоқа ва лоқайд менигаристам. Мардум дар атроф кор мекарданд, механдиданд, бо ҳам дарди дил мегуфтанд, суруд мехонданд–зиндагӣ доштанд.

Исрофилзода аз кори ман қаноатманд аст. Баъзан зиёда меҳраш метобаду маро ҳамроҳаш ба тӯю зиёфатҳои ошноҳояш мебарад. Ягон шиносаш ба меҳмонӣ тақлиф кунад, баъзан «агар равем ҳар ду меравем, шуморо дар ин ҷо монда, худам танҳо намеравам», гуён одамгариро сад фоиз ба ҷо меорад. Дар ин хел зиёфатҳо маро дар паҳлӯи худ шинонда, қадахамро холӣ намегузорад. Дар муддати пахтачинӣ ақидаи ман дар хусуси ин одам дигар шуд. Исрофилзода ҳамчун муаллим ва олим қобилияти баланд надошта бошад ҳам, марди дарёдил, дилёб ва беғаш барин. Манучеҳр ба наздам омаду маро

аз кинадории вай огоҳ карданӣ шуда, дар омади гап, чӣ гуна декани пештараи факултетро ба вартаи бадномӣ андохтани Исрофилзодаро хикоят кард. Гуфтам, ки Исо ҳам ба раҳи худ, Мӯсо ҳам. Ба ман бадкорӣ накардагӣ одамро бад гуфта наметавонам.

Баъди хостгорӣ ману Рухсора ба чашми якдигар нигариста наметавонистем. Вай аз кори падару модараш дар хиҷолат, ман дилозурда ва малул, гуё ба якдигар чӣ гуфтанамонро намедонистем. Вай хичил гашта бошад ҳам, ман барин пакар ва малул не. Маълум буд, ки муҳаббати вай мулоҳизанок аст, баръакси ишқи пуршӯру пурэхтироси ман, вай ба ҳукми ақл ва мантиқ тан дода, кор мекунад.

Рӯзе ду нафар чавон бо мошини сабукрав Рухсораро пурсида омаданд. Ёро аз пахтазор ҷеғ зада, даҳ дақиқа барин гапзанон карданду баргашта рафтанд.

Ман дар сари тарозу будам, аз он сӯи қитъаи калон, онҳоро шинохта натавонистам. Ҳар қадар дилам бекарорӣ кард, худдорӣ кардаму наздик нарафтам. Ҳамон талабгори Рухсора будаст, ки ба институт омада буд. Баъди ба донишгоҳ омада, Рухсораро дида рафтаниш ману Манучеҳр ба наздаш, ба Ҳисор рафта будем. Буду шуди гапро гуфта, хоҳиш кардем, ки ба муҳаббати мо халал нарасонад. Ҳақиқати ҳолро аз худ Рухсора мепурсам, гуфта буд. Имрӯз омада, ҳамон гапро пурсидаст. Рухсора даъвои маро тасдиқ кардасту вай гапро дароз накарда, ба раҳи омадааш баргаштаст. Барои Рухсора дар назди вай чавон иқрор кардани муҳаббаташ чӣ часорати баланд аст, ман медонистаму худӣ ӯ. Ин гап ҳаргиз дар дили он чавон хоб намекунад. Ҳатто як бар даҳ афзуда, овоза мекунад, бо ҳамин тасаллӣ меёбад, дар пеши наздиконаш худро сафед мекунад. Албатта, дар шаҳр, дар аксар деҳоти Тоҷикистон ҳам, ин гуна воқеаҳо гапу кори муқаррарии чавонону духтарон аст, аммо барои духтари Ҳалқасой ин гуна иқроркунӣ бадномии гӯшношундае буд.

Гоҳе фикр мекунаму худро маломат мекунам, ки гул барин духтар ба касрати ман сараш пурмаломат, дилаш дар изтироб аст. Бо ҳамин андеша аксар озурдагиамро аз муомилаи падару модараш маълум намекардам. Фақат баъди ба хона рафта омаданиш пурсидам:

– Барои чӣ ин хел кардаанд?

– Надонам, – гуфту зери лаб хандид. – Хостгорҳои умедворашонро аз раҳ задед... ба ситеза ҳамин хел кардагистанд-дия.

Аммо ин гапаш барои шухӣ буд, инро ман аз оҳанги суханаш фаҳмидам. Вай дурӯғро бомаҳорат гуфта наметавонад. Сонитар фаҳмонд, ки падараш ба институт омада, аз ину он дар хусуси ман пурсуҷу кардаанд.

– Як муаллими пиракӣ гуфтаанд, ки вай дар сағирхона калон шудагӣ... Боз бекасу кӯй, арақхӯр, бадахлок... Боз ким-чӣ гапҳои намешудагӣ ёфта омада, ҳамаро гаранг карда шиштаанд... Аслаш, худатон гунаҳгор. Ҳамаро ба худ душман карда, дигар ба дардатон даво наёфта гардед, – гуфт вай бо алам.

Аммо хуши ман ба муаллими пир банд буд.

– Аҷоиб... Муаллими пиракишон кӣ бошад?... Обидӣ будагистанд? Он кас дар ҳамон ҷо. Ҷӯразода ин хел намегӯянд.

Он рӯзҳо аз ростӣ, ба бедардию беғамии Исрофилзода ҳавасам меомад. Вай соатҳои дароз бо донишҷӯён чақ-чақ карда менишаст. Ба пеши саркор

мерафт, вай қатӣ гапаш кӯр мегирифт, шабҳо дар штаб ё меҳмонӣ гум шуда мерафт, хуллас, моҳияти рӯзу фароғати хоби шаб, нашъаи сӯҳбат ва лаззати таоми хӯрдагиашро медонист. Баъзан нимишаб ба хобгоҳ ширакайф меомаду ҷои он ки оҳиста даромада хоб кунад, маро бедор мекард:

– Вафобек! Ҷ, Вафобек! –сару либосашро кашида истода, фарёд мекард вай.

Намедонам аз ҷӣ сабаб вай ба номи ман «бек» ҳамроҳ мекард. Исрофилзода ҳамкори хушхол буд, аммо ман он рӯзҳо бо ғами худ андармон гашта, ба гӯшам гап намедаромад. Китоби бисъёре оварда будам, дар соатҳои бекорӣ дар гӯшае нишаста, мутолиа мекардам.

Дар ин ҷо вазифаи ман баркашида гирифтани пахтаи донишҷӯён, сипас онро ба ҳисобдори бригада супорида, барои пахтаи чидагӣ справка гирифтани, фехраст сохта, пули аз хӯрок баризофаи донишҷӯёнро аз сандуқи ҳазинаи колхоз гирифта ба онҳо додан. Исрофилзода ҳар бегоҳӣ ба штаб, ба пеши калонон рафта, аз пахтаи чидаи донишҷӯён ҳисоб медиҳад. Муаллим аз тоифаи он касоне, ки бо раҳбарон сару кор доштан, дар атрофи онҳо ҷӯлида гаштанро нағз мебинанд. Хислатҳои аҷиб дорад.

Рӯзе ректор ва парторги институт колхозро давр гашта, ба бригадаи мо омаданд. Онҳо ҳар сари чанд вақт барои ҳолпурсӣ меоянд. Дар институт, дар колхозҳое, ки донишҷӯёни мо пахта мечинанд, ҷӣ аҳвол аст, ҷӣ гапҳои нав, кӣ ғайрат дораду кӣ не, киро сарфароз карда, ба кӣ ҷазо додаанд, хабар медоданд, аз мо ҳолҷӯӣ мекарданд, таъинот медоданд. Исрофилзода намонд, ки гапҳои тозаро гӯянд шунавем. Ба онҳо навбати сухан намедиҳад. Гоҳе сухан дар даҳонаш мемонду ректор аз ягон кас гап мепурсид, ё ба ягон кори мо эрод мегирифт.

Аввали моҳи декабр. Ҳаво сард гашта, як-ду раҳ борони барфолуд ҳам борид, аммо тафси замин кори худро кард. Дехқонон кайҳо ҳосили полезҳояшонро ғундошта гирифта буданд. Дар пахтазор ҳам пахта нест, донишҷӯён кураку қашқа мечинанд. Мо ҳар рӯз интизори фармони ба шаҳр баргаштан будем. Плани бригада ҳам, плани колхоз ҳам кайҳо буд шуда, дигар онҳо ба қашқаи чидаи мо чандон эътиборе намедоданд. Ҳатто ба ҳисоб намегирифтанд, худамон ба сароии бригада бурда, дар таги айвон мерехтем. Аслан онро пахта гуфтан ҳам хато, ғоз надошт, ба хаамири сахтшуда монанд буд. Донишҷӯён дарсҳои нахондагиро ба ёд оварда, фикр мекарданд, баъди ба институт баргаштан соати кадом дарсҳоро мебурранд, рӯзе ҳаштсоатӣ дарс мехонанд ё шашсоатӣ, муҳокима мекарданд.

Ҳамон сол ғалла танкистар шуд. Орду нон ду-се моҳ камчин гашт. Ба мо сари вақт нон нарасид. Рӯзи аввал захирахоро сарф кардем. Рӯзи дигар ошпаз аз субҳ ба анбор рафта, то бегоҳӣ гум шуда рафту боз ду даст ба бинӣ омад. Агар дар деҳа, дар байни мардум мебудем, гурусна намемондем, аммо дар ин гӯшаи бекас одам ҷӣ кор карданаширо надониста, саргаранг мешудааст. Картошкаю макарони таги халтаҳоро афшонда, хӯрок пухтему ба донишҷӯён таоми шомро бенон додем. Пагоҳирӯзи дигар ҳам нон наомад. Қанд фаровон буд, аксар як пиёлагӣ қандҷой хурданд, баъзеҳо печени ва конфет қатӣ ношто карда, ба қашқачинӣ баромаданд.

Исрофилзода ҳамроҳи ошпаз ба анбор рафту ман ҳамроҳи донишҷӯён ба сахро баромадам. Дар роҳ картошказори ҳосилаш ғундошта гирифтаре дида,

аз раҳ гаштам. Омадаму каланду сатил гирифта рафтам. Замини картошкоро бо каланд дигарбора гардонда, то нимрӯзӣ зиёдтар аз ду сатил картошкамайда чидам. Бачаҳо ба нимрӯзӣ омаданд, картошка чӯшондем. Ба хар кас ду-се дона картошка расид.

Боз аз идора дасти холи омаданд. Ваъда кардаанд, ки то бегоҳ озуқа мефиристанд. Дигар ба умеди ваъдаи онҳо нишастан нашуд. Бо Исрофилзода маслиҳат кардему ҳарду ба тарафи сарои пахтаи бригада рафтем, ду нафар колхозчиён дар пахтаушккунак чунбучӯл мекарданд.

Аз хоначае, ки тирезааш ба тарафи раҳ буд, ба истикболи мо саркор баромад. Дар тан чомаи зира, дар сар тоқӣ, вай як марди хайкалдор, шофбурут, рӯяш сергӯшт, нигоҳаш вазнину бовикор буд. Саркор гап мезаду ба чашми кас наменигарист. Аз ин хислаташ тахмин кардам, ки вай одами коргар, аммо ростгӯю чарбзабон аст. Аммо ҳайбати вай аз саркор дида бештар ба раисҳои солҳои пеш монанд буд. Саркор арзамонро шунида, «не-е, навод?» гӯён дар ҳайрат афтод, оташин шуд, ба номи касе дашном фиристуду сонӣ аз мо гила кард, ки чаро се рӯз боз ба вай нагуфтем. Баъд яке аз колхозчиёнро ҷеғ заду амр кард:

– Аспи мана савор шаву ба қишлоқ тоз. Ҳар як хона сетогӣ нон ёфта диҳад. Агар нонаш набошад, аз ҳамсояш қарз гирифта диҳад. Аз хонаи Сафар, Шукур чамъи нони будагира мегирӣ. Боз аз хона як ҷувол картошка гир. Дар таги айвон рехтагӣ, худат фуромада, бардор. Тез гашта биё.

Баъди рафтани он мардак саркор ба Исрофилзода рӯ оварда гуфт:

– Домулло, шумо шаҳриҳо одати мора намедонед... Наход, ки дар ҳамин хел замони серӣ, дар қишлоқ, тӯй аз паси тӯю бачаҳо гушна шинанд?! Ба ёрдами мо омада, кор кунанду... – вай бо таассуф сар чунбонд. – Ҳар яктаи инҳо падару модар дорад, барои падару модараш азиз... Қишлоқ – одами пур, як порагӣ диҳад, сер мекунад, як муштӣ занад, мекушад... Истед, ки аҳволи худатон чӣ хел? – нигоҳи бовикори вай ин дафъа рӯи маро палмосида гузашт.

Ёфтам, нигоҳи вай ба нигоҳи шер, шери дар боғи ҳайвонот дидагиамон шабоҳат дошт. Азбаски вай маро донишчӯ ҳисобида, безътино, фақат ба Исрофилзода нигариста гап мезад, ман ду-се қадам канортар рафтам.

– Ягон чиз ҳаст охир? – пурсид Исрофилзода берағбат фиш-фишқунон. Ӯ «ягон чиз» гуфта ош ё ягон хел зиёфатро дар назар дошт ва оҳанги суханаш ба он далолат мекард, ки бо саркор борҳо ҳамтабақ шудааст.

– Ин хел бошад, ана, ба ин хона марҳамат кунанд. Хонаи гург бе устухон намешавад, чӣ гуфтед? – саркор моро ба ҳамон хонае, ки аз он берун омад, раҳнамоӣ кард.

– Бачаҳо чӣ мешаванд? – пурсидам ман оҳиста аз Исрофилзода.

– Саркор гуфтанд-ку, надидед, одам рафт? - гуфт вай дилпур, ба оҳанги акнун донишчӯён сер шуданд, гуфтан гир.

Саркор моро ба хона дароварда шинонд. Баъд худаш берун рафта ба саройбон супориши даркориро дода омаду дар таги тиреза чорзону зада нишаст.

Фурсате нагузашта, саройбон даромаду ба назди мо дастархон паҳн кард. Аввал нону ангур овард. Саркор нонро шикасту моро ба дастархон ҳидоят карда, худаш ба гап андармон шуд. Нигарам, Исрофилзода ҳам шикамаш сер

барин ба гап саргарм, муруоти зиёдро мунтазир нашуда, як пора нону як сар ангур гирифта хӯрдам. Саройбон дар як коса салати помидору ду шиша арақ оварда монду худаш баромада рафт. Саркор яке аз шишаҳоро кушоду баробар тақсим карда, ба се пиёла рехт. Дар дил гуфтам, ки ҳозир ин ғӯзачашм маро маҷбур мекунад, ки ба шиками гурусна ин захрро нӯшам. Баданам вичиррос зад, вучудам ларзид.

– Хайр, гиред, аз дӯсти нодон, аз зани беҳаё, аз раҳбари худдонам нигах дорад, – вай бо ин ҳикмати бофтаи худаш пиёларо ба Исрофилзода дароз кард. Сипас дигарашро ба ман пешкаш менамуд.

– Не, ман намехӯрам, узр... Ду рӯз боз хӯроки дуруст нахӯрдам.

– Ҳозир тайёр мешавад, шумо ина гиред. Барои иштиҳа, – гуфта вай пиёларо ба ман дароз карда истод.

Аз афташ, саркор ё сухани маро нафаҳмид ва ё аз қабили одамоне буд, ки ба ҳарфи хурдон чандон эътибор намедиханд. Ба ҳар ҳол «барои иштиҳа» гуфтани ӯ хандаамро овард.

– Хайр, шумо гиред, ман сонитар, – одами калонсол якзайл даст дароз карда истоданаш маро саросема карду пиёларо аз дасташ гарифта, ба дастархон мондам.

– Аз даст намонанд. Қоидааш ҳамин, – гуфт саркор ва ба Исрофилзода рӯ овард: – Домулло, ба шогирдон камтар услубу одоб ҳам ёд диҳетон.

– Сад грамм арақ, намекуштагист, гиред, – Исрофилзода пиёлаи маро гарифта, ба дастам дод.

– Гиред, додар, дӯст кушад ҳам, ба офтоб намепартод. Аз дасти дӯст як пиёла об хӯред, ки асал аст, – чехрааш кушода гашта, боз мақол овард саркор.

Кӯр шавад, гуфта нӯшидаму зимнан ба саркор зехн мондам. Вай пиёлаи пурро оҳиста дам кашиду бе ҳеч рӯтуршкунӣ як пора нонро бӯ кашида, гапашро бо Исрофилзода давом дод. Аз ҳар як ҳаракати вай, аз ҳар як суханаш маълум буд, ки марди бениёз, коркун ва ба худ боваридор аст.

Он рӯзи наҳс бо хотираи нохуши худ ҳамеша дар ёди ман, ҳамчун чароҳати накбат маро ҳар замон сӯзиш медиҳад, ҳамчун сабақе аз соддагӣ ва бетачрибагии ҷавониам ҳамеша бароям кор медиҳад. Ба ёд меораму худро маломат мекунам, аз ҳастии дилмонда мешавам. Сипас боз худро тасалли медиҳам, ки оби рӯд ҳам аз пасту баланди роҳ, аз афтодану кӯфтанҳо пухта мешавад.

Баъд мурғбирён оварданду шишаи дигарро кушода, нӯшидем. Ман дар хусуси бешудгори тирамоҳӣ мондани заминҳои бригада гап кушода, бо саркор баҳс кардам, киштгардон накарда, ҳар сол ба замин як хел зироат кориданашонро гуфта, андешаҳои худро дар ин хусус баён карда, аз афташ, сарашонро хеле гаранг кардам, ки саркор боз шишаи арақ кушод.

Ман аз рӯи китобҳои хондагиам мулоҳиза мерондам, доир ба ин масъала ҳамон вақт тачрибаи амалӣ ва вуқуфи саҳеҳ надоштанамро хеле сонитар фаҳмидам.

Бегоҳирӯзӣ ба сӯи қароргоҳамон омаданам аранг-аранг дар ёдам мондааст. Аз донишҷӯе пурсидам, ки бачаҳо кучо шудаанд? «Ба район, ба деҳа, ба ҳар тараф рафтанд», гуфт вай. Ба сари вай дод задаам, ки чаро беичозат мераванд... Сонӣ ба кучо рафтам, чӣ кор кардам, намедонам, ногаҳон дар рӯ

ба рӯям Рухсораро дида, лаҳзае ба худ омадам. Вай ким-чиҳо гуфта, маро ба хонаи хобам бурд. Ёд дорам, вай лампаи керосинии хонаи маро дармегиронд...

Баъд, дар ёдам мондааст, маро ба хоб кардан ташвиқ мекарду ман саркашӣ карда ба кучое рафтани, бо касе хархаша кардани мешудам. Як замон чашм кушоям, муовини декан дар рӯ ба рӯям истода, бо тамасхур, балки бо ғазаб ким-чиҳо мегӯяд. Ҳаминаш дар хотирам мондааст, ки мақол мегуфт, аз кабили устод чӣ гуна шогирд намуна ё ба ҳамин монанд.

Сонитар ба ман ҳикоят карданд, ки ба вай хеле суханони пасту баланд гуфтаам, шикамсерон, гӯён дашном додаам.

Фардояш дер аз хоб бедор шудам. Рӯз чоштгоҳ шудааст. Атроф сокит, бачаҳо ба сахро рафтаанд. Исрофилзода ҳам наменамуд. Агар ин лаҳза вай рӯ ба рӯ шавад ҳам, ба рӯяш туф намекардаму, аммо як-ду даҳан мегуфтагиамро гуфта мегирифтам. Не, гуноҳи вай не... Ман худам гоҷ... Эҳ... ҳамон рӯз ҳодисаи шабонаро ба ёд оварда, қариб буд, ки девона шавам. Одамизод тар аст, дуд мекунаду намесӯзад. Аз кирдори худ чунон алам мекашидам, ки чӣ кор карданамро намедонистам. Ба ман ҳолате рӯй дод, ки беихтиёр ба меҳи чароғовези болор нигариста мондам. Аргамчин ҳам ёфт мешавад... Ман аз ҳастии худ, аз одамони наздик, аз ҳама чизи дунё нафрат карда, худро радди маърака, ба ҳеч кас нодаркор, мучиби ҳар гуна тамасхур мешумурдам. Марги ман боиси тамасхур мешаваду бас. Номус гиребонгири ман буд.

Баъд дар бораи Рухсора фикр кардам. Ба вай нағз намешавад, баръакс, болои сӯхта намақоб мепошам. Агар ман худро ягон кор кунам, боз валвала мехезад. Мегӯянд, ки дар ишқи ҳамин духтар худро ҳалок кард. Вай дигар ба ҳеч кас аз бинӣ боло гап зада наметавонад. Ҳама маломаташ мекунанд, ки аз барои ту шумдидор чавоне худро ба куштан дод. Аҷаб не, ҳама аз вай ҳазар кунанд... Балки баръакс... «Духтаре, ки фалонӣ дар ишқаш сӯхта, худро овехт, ҳамин аст», гӯён ҳар як чавон ба вай хушдору талабгор шавад?.. Марги ман барои Рухсора шикасти калон мешавад, беадолатӣ, берамӣ... Не, ин хел номардона мурдан намехоҳам... Охир ману вай сарфи назар аз монеаҳо, ноумедиҳо якдигарро дӯст медорем. Бехтарин ва хушнудтарин лаҳзаҳои умри ман ҳамон аст, ки бо вай будам... Ба чуз вай, балки ҳеч кас баъд аз вафот дар шаҳр аз буду набуди ман ёд намекунад. Ҳа, ҳеч кас ёд намекунад... Не, Инобат-чӣ? Инобатро ба ёд овардаму рӯхам боз қадре кушода шуд. Чӣ хел духтари ҳалиму меҳрубон, дӯсти беғараз ва дилсӯз... Не, барои наҷоти худам падару модари пирамро сӯзондан, Рухсорай меҳрубонро ноком карданам ноодамӣ аст...

Садой ғурриши мотори мошин маро аз ин андешаҳои ғамангез ба худ овард. Аз тиреза нигаристам, ки мошине пахта бор карда, аз тарафи хирман меояд. «Ба пункт пахта мебарад», аз дилам гузашт. Тозон ба сари роҳ баромадаму мошинро нигоҳ доштам. Баъд ба хона омада, чизу чораамро баста, ба даст гирифтаму ба кабинаи мошин нишастам. Баромада рафтани маро ҳеч кас надид.

Дар роҳ саркор мошинро нигоҳ дошту ба ронанда таъин кард, ки боз як бор ояд. Ба ман дар аввал эътиное накарду баъд дар омади гап, ба тариқи тасалли гуфт:

- Парво накунад, муаллим... дар чавонӣ мешавад... Албатта, нағз нашуд. Домуллотона ҳам нафаҳмидам.

Ман ҳеч чиз нагуфтам.

Меҳостам, ки зудтар аз ин мардум ва ин ҷойҳо дур равам.

Дар кабина нишаста, ба пахтазори хазоншудаи сиёҳчатоб, ки ҳар як вачабаш ба ман ошно буд, назар мекардам. Рухсора дар ин ҷойҳо пахта мечид... Рухсораро партофта, ба кучо ҳам меравам! Бигирам, ки муваққат бошад ҳам аз ин ҷойҳо меравам, аз дидори ин одамон мегурезам, аммо аз шиканҷаи виҷдон, аз нигоҳи пурмаломати Рухсора, Манучеҳр, Инобат, аз таассуф ва дарегӯи Чӯразода ба кучо гурехта, наҷот меёбам? Не, одам аз худаш гурехта наметавонад... Ман дар гирдоби фикрҳои муғлак, дарҳам - барҳам ва парешон ғарқ будам. Гоҳе худ ба худ мегуфтам: бас аст, лаганди ман аз бом афтид, дигар ҷаҳдам ба ҷое намерасад. Сарамро гирифта ба ягон тараф меравам.

Дигар рӯям нест, ки ба чашми одамон нигоҳ кунам. Худам гунаҳкор, худам гумроҳи бебарор, ҳарзахаёли ношуд. Меравам, дигар илоҷ нест, меравам!

14. АНДЕШАҲОИ РОҲИ ЗИНДАГӢ

Дар синну соли ман баъзе чавонон дар ҷамъият мавқею мақоми муайянеро соҳиб мешаванд. Аммо аксар ҳанӯз ба ҷое нарасида бошанд ҳам, бо умед, дилпур аз фардо зиндагӣ мекунанд, боварии комил доранд, ки ба ҳамаи мақсадҳои аниқу ноаниқи худ мерасанд. Бахту толеъ дар назари онҳо ба аспӣ бодпое монанд аст, ки ба ҳар як кас як навбат мерасад. Даврат, ки расид, метозӣ! Чунон ки мегӯянд, асп ёбию дашт ёбию натозӣ, гунаҳгор - худат... Ҳоло ба ман чунин менамояд, ки навбати асптозиам расид, аммо ба қорҳои муҳимтаре саргарм будам, бинобар он, асп ҳанӯз резачорпо накарда зуд фурумадаму навбатро гузарондам... Ду моҳ пештар ман чунон пуркор будам, ки гузаштани рӯзу расидани шабро пай намебурдам. Аз сахар то шом бо дарсгӯӣ, машғулияти семинарӣ, маҷлис, маҳфил, консултатсия, китобхонӣ, санадгундорӣ машғул будам. Худро одами бағоят зарур мепиндоштам, ба ҳар як гапу қор ҷавобам тайёр буд, дар ҳар як масъала фавран ба хулосае меомадам. Барои андешаҳои чуқур фурсат надоштам.

Инак, ҳоло худро дар институт одами нодаркор меҳисобам. Аз ҳиҷолат рӯям намешавад, ки ба факултет равам.

Дадаам имсол ба нафақа баромаданд, колхоз бист сӯм нафақа таъин кардаст. Понздаҳ сотих замини рӯидарича доранд, обҷакорӣ мекунанд. Дехаи мо аз шаҳру бозор дур, бинобар он, сабзавот ва меваи зиёдатиру фуруҳтан ба мардуми мо расм нашудааст. Ҳар кас ба замини рӯидаричааш зироати ба рӯзгор дарқориашро мекорад. Дадаам, ба ғайр аз ин, гови дӯшой ва ҳафт-ҳашт сар моли реза доранд, ки бо нигоҳубини онҳо худро машғул месозанд. Вақтҳои охир ба рӯи ман нигариста, оҳиста бо дард оҳ мекашанд, аммо чизе

намегӯянд. Ман ҳис мекунам, ки аз қору бори ман норозианд, умедҳои он касро барбод додаам. Дар деҳа айёми мактабхониам муаллимон бо як овоз талқин мекарданд, ки маро баъди тамоми кардани мактаб ба институт фиристонанд. Бо таъсири ҳамин ташвиқот додаам аз ояндаи ман дилпур буданд, умедҳои қалон доштанд, ки хонда ба деҳа меояму дар колхоз агроном ё раис мешавам ва он кас дар сояи обрӯю эътибори ман ба роҳат зиндагӣ мекунанд.

– Бас не оворагиат, биё дар колхоз ягон кор ёфт мешудагист?.. Хонадор кунем, зани ту ҳам ба мо хизмат кунад, – бо умед ҳанӯз ҳам маслиҳат медиҳанд, ё хоҳиш мекунанд, фаҳмидан мушкил.

Ман аз бисёр ҳамдеҳагон ин гапро мешунавам. Ҳар бор таъкид мекунанд, ки дадаат пир шудааст, хоҳаронат бо рӯзгори худашон овора, ту биё, ба мӯйсафед саробонӣ кун, бечора ба умед туро қалон кард, хонанд. Ман ба ҷои ҷавоб бо дард оҳе мекашам. Чӣ гӯям, чӣ ҷавоб диҳам?!

Бинобар он ҳам, рӯзҳои дар деҳа буданам соате бекор наменишинам. Ин бор ҳам боми ошхона ва оғилро толпӯш кардам, печкаи хонаро аз нав соз карда шиндам, барои зимистон ҳезуму ангишт ёфта овардам. Баъд чорпанҷ сӯм пули дар қиса мондагиро ба дасти падар додаму ба шаҳр баргаштам.

Ба институт омадам, ки донишҷӯён аз пахта баргашта, таҳсил сар шудааст. Дигар ман бо таълиму таҳсил алоқе надорам. Аҷаб не, аз ин қорам ҳам пасттар фуроранд. Барои арақхӯрию бадмастӣ албатта ҷазо медиҳанд. Худ ба худ аҳд кардам, ки ягон қори дигар ёбам. Агар ба ягон институти илмию тадқиқотӣ ба қор мегирифтанд, хуб мешуд. Мақолаҳои хондагистанд, агар нахондагӣ бошанд, бурда нишон медиҳам. Ягон қори паст диҳанд ҳам, ман розӣ.

Имрӯз ба номи ректор ариза навишта рафтам, аммо он касро дар идора наёфта омадам. Дар роҳ Манучеҳр пеш омад. Саросема ба дарс мерафт, гуфт, ки Рухсора маро қофта гаштааст, як бор ўро рафта бинам.

Дар ривоятҳои динӣ аз азоби дӯзаху фароғати бихишт гап мезананд, аммо дар асл, ҳамаи ин мавҳумот акси ҳаёти воқеии мост. Дузах ҳам, бихишт ҳам дар ҳуди мо, дар рафтору гуфтор, дар тинати ҳуди мо таҷассум аст. Шиканҷаи вичдон аз азоби қадом дӯзах қамтар? Ана, ман ҳоло ба чашми рафиқон нигоҳ карда наметавонам ва як умр, ҳар боре, ки ин одамонро бинам, ҳамон номаъқулиам ба ёд меояд, диламро фишурда, айшамро талх мекунад.

Субҳи рӯзи дигар аз хоб чашм кушодаму хеле вақт дар бистар ғелида хобидам. Ба хестан ҳавсала надоштам. Ин хел одатам набуд. Айёми донишҷӯӣ мудом аз рафиқони ҳамхона маломат мешунидам: аз хоб чашм мекушою мор газидагӣ барин парида мехезӣ, як дам хоб кун, мегуфтанд. Ҳозир бархоста, бояд ба институт равам, лабораторияро кушоям... Не, ҳеҷ поям намекашад, ман баъзеҳо барин пӯсти ғафс надорам. Аризаамро бардошта, ба назди ректор меравам... Соли нав наздик меояд. Порсол ҳамин вақт чӣ хел беғаму беташвиш будам. Ним сол қор накарда, ҳамин қадар ғавғо. Саъдӣ нағз гуфтааст: «То ба пой худ равон гаштем, саргардон шудем».

Касе дарро бо нӯги ангушт нарм - нармак зад. Ҳаросон бархоста, шимадро пӯшидам.

– Дароем майлаш, ё як бор мебароед? Илтимос, – овози сохтаи ба тақлиди духтаракони нозпарвард борик баровардаи Манучеҳро шинохтам.

– Гаранг нақун, даро! – асабонӣ ба кат нишастам.

Баъди вохӯрию пурсупос Манучеҳр ба чашмонам нигариста аз рӯи одат кайфияти маро санҷиданӣ шуда, пурсид:

– Нағзӣ?

– Бад.

– Боз чӣ гап шуд?

– Шуданӣ шуд, боз чӣ шавад.

– Ҳеч гап не... – Лаҳзае ба расми ҳамдардӣ хомӯш монду сипас мавзӯи гапро дигар кард: – Рухсора туро кофта гаштааст. Бечора мурғи посӯхта барин, бетоқат «он каса ёбед», мегӯяд. Қариб ба деҳаатон телеграмма фиристонам. Надидӣ?

– Не.

– Имрӯз ба кор мерафтагистӣ?

– Не. Аз кор меравам.

– Э-э, бачагӣ нақун. Ҳамин ҳам гап шуд! Маст шудааст! Мардум ҳар рӯз маст мешаванд. Ана Баротов ба дарс ҳам маст даромад. Чави ягон каса хом надаравидӣ-ку! – Сонӣ лаҳзае тавакқуф карду баъд гуфт: – Ман туро огоҳ карда будам, дар ёдат?

Даст афшондаму садқаи сар гуфтани шудам. Гуноҳи худам, вай зӯран ба даҳони ман нарехтааст-ку. Хайр, агар одамгарӣ мекард, маро намегузошт, ки ба назди донишҷӯён равам. Барои ин аз вай домангир шудан нодуруст.

– Ҳез рафта ношто кунем.

– Не, намеравам. Ман аз кор меравам, Манучеҳр. Бас.

– Ҳиё... – писханд кард вай.

Сонӣ чиддияти авзои маро дида, аввал ба фикр афтод, баъд ба чашмам нигариста табассум кард. Одатан, ба нозу нузи кӯдаки инчиқ ҳамин хел табассум ва тамасхур мекунанд. Вай пай бурд, ки ман андешаи изҳор накардаи ўро аз авзоаш хондам, чиддан ба насиҳат сар кард:

– Гӯш кун, ту ин хел сабӯс барин сабук нашав. «Мард бояд, ки дар кашокаши даҳр санги зерини осие бошад», гуфтаанд. Наход, ки ҳамин як зарра ногуворӣ туро аз мувозинат барорад?! Гурехтан осон, ариза менависию рафтан мегирӣ, чор тарафат қибла. Аммо ин кори мард не. Агар худатро кадр нақунӣ ҳам, Рухсораро фикр кун... Офарин ба вай. Бо ҳамин қадар маломат, тазъики падару модар як гапашро ду накард. Ана, ин кори вай ҷасорат аст. Агар равӣ, нисбат ба вай кори нағз намешавад.

Дар дилам гуфтам, ки насиҳат кардан осон, ба ҷои ман худат мебудӣ, сонӣ мефаҳмидӣ. Аммо Манучеҳр баринҳо ба вазъияте, ки ман афтодам, ҳаргиз намеафтанд. Барои чӣ намеафтанд, гуфта наметавонам, аммо намеафтанд, инаш аниқ, ба ман бовар кунед.

– Ба ҳар ҳол, як бор аз назди ректор мегузарам.

– Чӣ мегӯӣ? Чӣ мехоҳӣ аз ректор? Ҳеҷ чиз... Ҳамту... Маслиҳат мепурсам. Он кас аз ҳамаи ин воқеаҳо хабардор. То ҳамаашро гуфта, диламро холи накунам, дигар кор карда наметавонам.

– Хайр, ихтиёрат... Лекин калимаи «меравам» – ро ба забон нагир. Агар туро аз кор ронанд ҳам, бояд илоҷашро ёбию наравӣ. Вагарна ҳамаи ин ишқу муҳаббат дуруғ будааст. Хайр, хато кардӣ ислоҳ менамоянд. Пасфардо маҷлис, ба ман таъин карданд, ки туро бохабар кунам. Вазнин шав, санги вазнинро об намебарад. Агар вазнин шавӣ, ҳамааш мегузарад. Ба кайк ситеза карда кӯрпаро сӯзӣ, сӯхтан мегирӣ.

Ана, гап дар кучо будааст. Пеш аз маҷлис ба ман матонат бахшиданӣ. Эй, Манучеҳр, Манучеҳр! Агар ман ба ҷои ту мебудам, барон ин хел гуноҳи дӯстам, насихатгӯӣ намекардам. Ду-се сухани ҷонсӯз мегуфтам. Гоҷ, аҳмак бодии каллаварам, мегуфтам. Мегуфтам, ки Рухсора ба ту хайф, ба як тори мӯи вай намеарзӣ! Балки онгоҳ ба ман осонтар мешуд. Аз муҳокимаи рафтори ношоистаи худ наметарсам. Ман аз ҷазо наметарсам, аз маломати дӯстон, аз захрханди баъзе нокасон аз он ки дар ин миён Рухсора ҳаст ва дар маҷлис номи ӯро мегиранд, метарсам... Кошки, ҳамон рӯзи мастиам Рухсора пайдо намешуд! Ҳеҷ намехоҳам, ки номи вай ба миён афтад!..

Аз хона баромадему Манучеҳр аз паи кораш рафт. Ман чӣ кор карданамро, ба кучо рафтаниро аниқ намедонистам, бинобар он давр задаму ба хобгоҳ баргаштам. Дар роҳ ғарқи фикру хаёлҳои беохир ба роҳгузарон ҳам эътибор накарда меомадам. Ногоҳ садои Рухсора монанди барқ сар то поямро ба ларза оварду сар бардоштам, ки вай дар он тарафи роҳи мошингард, ба ман нигариста табассум мекунад. Агар ҷеғ назанад, гузашта мерафтаам. Вай ғолибан аз хобгоҳи ман меомад. Аз дилам гузашт, ки духтари бечора аз бозе, ки бо ман шинос шудааст, ба ҷуз ғаму ташвиш, таънаю маломат, чӣ ёфт? Вай метавонист ягон ҷавони кордону хуштолеъро дӯстдошта, умрашро ба қавли мӯйсафедон, як гуфтаю ду хандида гузаронад... Аммо он ҷавони муросочӯи хуштолеъ ӯро ман барин дӯст медошт магар? Боз худро таскин додам, ки ханӯз умри мо дар пеш, ҳама кор дар пеш аст.

Вай аз табассум, гул-гул шукуфта бо ман вохӯрӣ кард. Ӯро дида якбора дилам кушода шуд. Рухсора маро пазмон шудааст. То имрӯз вай пазмон шуданашро ягон бор ба ман ошкор накарда буд. Нигоҳаш сар то пой маро гӯё сила карда мегузашт, машомаш ҳастии маро бӯиданӣ, хандааш қаъри дили маро равшан карда, гиреҳҳои вазнини синаамро кушоданӣ, тамоми вучуди маро бо нур ва ҳарорати худ фаро гирифтанд мехост. Вай ким-чӣ гуфт, аммо аз шиддати изтироб ва ғалаёни дил онро нашунидам. Аз табассуми вай ҳам навозиш ва ҳам маломат ва дилсӯзӣ эҳсос кардам. Дар чашмонаш ашк ҳалқа зад ва дар як мича задан ду чашми сиёҳ ду коса об гашт. Бо хичолат рӯй аз ман гардонду гуфт:

– Тамошои зӯр нишон додед, – аммо дар ин гуфта низ таъна не, бештар тараҳҳум ҳис карда мешуд.

Ман ба чашми вай рост нигаристам. Ӯ ягона касе буд, ки ман ба рӯяш беҳичолат нигариста метавонистам, дар назди вай вичдонам пок, гуноҳам авфпазир буд.

– Шумо баромада омадед... хаёлам ба ҳазор кӯй рафт... Зиқ шудам, – гуфт вай гилаомез чашмонашро гардонда. – Сонӣ ба шаҳр омадем, ман ба деҳа рафтам... Ба дилам ҳеҷ чиз намеғунчид... Модарам қати чанг кардам... Ҳамаашон ҳайрон шуданд.

– Чанг кардед? Барои чӣ?

– Барои чӣ! – вай бо нозу нузҳои ширин ва эркағиҳои ба худаш зебанда маро сарфароз мекард. – Барои шумо... Рост. Чӣ ин қадар бечораро гаранг мекунед, гуфтам. «Бӯғчаатро гиру рав, дафъи муминон шав», гуфт.

– Наход?.. Акнун чӣ кор мекунед? – намедонистам, ки аз ин ҷуръати вай хурсанд шавам ё хафа, аммо аз вачҳи дилмониаш бо модар саҳт ба ташвиш афтадам. Медонистам, ки ин ҳодиса барои вай андӯҳи калон аст.

– Чӣ кор мекардам, ба хонаи шумо меравам, – шӯҳӣ мекард вай.

– Не, бешӯҳӣ мепурсам, чӣ кор мекунем? Охир берозигии онҳо...

– Надонам, охираш чӣ мешавад... Худо зад-чӣ, розӣ мешудагистанд? – вай тахмин намекард, балки аз ман мепурсид. Розӣ нашаванд, ман ҳам ба хостагии онҳо розӣ намешавам.

Нигоҳи миннатдори маро дида, аз ин густоҳиаш ҳиҷолат кашидагӣ барин бо шӯҳӣ хандид.

Баъд ману вай аз пиёдагард қадамзанон то канори шаҳр, домани тепаҳо рафта омадем, ҳамаи гапҳои дар диламон ғуншудагиро гуфтем, барои оянда баъзе тахмину речаҳо кашидем.

Сӯҳбати имрӯза ба чароҳати дили ман марҳам шуд. Дарахти умеди ман аз беобӣ бемаҳал ҳазонрез гашта буд, аммо Рухсора ба он ҷӯй оби равон оварду дигарбора ба нашъунамо сар кард. Дар дилам аз нав умеди тоза, боварӣ ва иқтидор ба қору вазифа, ба фардо пайдо шуд.

– Хостгор гуфтагӣ, агар чазман бошад, чарх зада меомад. Хостгорҳои шумо дигар хел будаанд, – гуфт вай гӯё дар омади гап.

Ман ба ҷои ҷавоб нимтабассум кардам. Вай фаҳмидани буд, ки ҳоло хостгор фиристоданиам ё не, бинобар ба даҳонам нигарон шуд.

– Вай воқеа камтар аз ёдашон равад, кӯҳна шавад.

Дар ҳақиқат ҳоли ҳозир ба дадаамно аз ин хусус даҳон кушода намешавад, алами он хостгорӣ аз дилашон нарафтааст.

– Агар аз дастам меомад, ҳар рӯз як бор хостгор мефиристодам. Аммо чӣ кор кунам?

– Инобатро дидед?

Рухсора ҷавоби инкор гирифта, зери лаб хандидагӣ барин шуд. Ба ман чунин намуд, ки вай аз ягон сир бохабар аст.

– Чӣ гап, тинҷӣ охир? – лоқайд, **бо** як оҳанги сард пурсидам.

– Гуфта будам-ку, дар шаҳр як амакам ҳастанд. Ҳамон кас аз ман шумора пурсиданд, – гуфт вай андаке сурх шуда, бо изтироб. – Инобатон ба он кас гуфтаанд.

– Ман худам ҳам як бор ба назди амакатон рафтани будам. Ана, ин ғавғоҳо пеш омаду сарҳисобамро гум кардам.

– Акаи Манучеҳр ба шумо ҳеҷ чиз нагуфтанд? – бесаброна сухани маро бурид вай.

– Ха, гуфт, – гуфтам ман хабари маҷлисро дар назар дошта. Бо зарда даст афшондам.

– Аз афташ, худо оҳатона шунидагӣ барин, – асроромез табассум мекард вай.

– Чӣ гап? – пурсидам ман бо таачҷуб, балки хавотиромез...

– Ҳамту, худам, – сиреро пинҳон карданаш аён шуд, аммо дигар гӯй гуфта исрор накардам.

Нимаи дуюми моҳи декабр ҳаво сард гашта, баъзан шамоли изғрин аз тарафи кӯҳ барфи майда меовард. Маълум буд, ки ба кӯҳҳои атроф барф мебориду гардаш то ба шаҳр мерасид. Аёсаш сару рӯи касро алмос барин мебурид. Сурати ҳамонрӯзаи Рухсора ҳамеша дар пеши назарам дар сараш тоқии парча, аз болои он рӯмоли шоли тагаш сиёҳу гулҳои коса-косааш сурху сабз. Як нӯги рӯмолро аз таги гулӯяш гирифта ба китфаш партофтааст. Чашмони ӯ ҳамеша ба ягон нуқта банд, ҷиддӣ, ба ман ҳамеша бо савол менигаристанд; лабони бориқаш сахл ва фарқаш рост кушодагӣ, як даста мӯяш аз пешони ҳамида, абрӯ ва чашми чапашро андаке пинҳон карда гузаштааст. Дар тӯли ин чор-панҷ моҳи охир қомати вай расотар шудааст ё лоғар гаштаасту дар назар қадбаланд менамояд.

Аз Рухсора чудо шуда, ҳамон рӯз баъди пешин ба кор рафтам.

Соат наздик ба шаш буд. Мо аз маҷлиси комсомолӣ баромадем. Аз дар берун шудему яктогӣ сигор даргиронда, хомӯш ба роҳ афтодем. Аз вачҳи ҷазогирии ман Манучеҳр ҳам нохуш, худро гунаҳгор барин мешумурд. Ман вазъияти ӯро ҳис мекунам, имкони сафед кардани ман набуд, гуноҳам таъин, пеш аз ин ҳам дар шумораи комсомолони намуна ва ғаёл набудам. Аммо вай гунаҳгор барин ба рӯи ман нигоҳ намекард, агар ман ба рӯи вай нигоҳ кардани шавам, нигоҳашро мегурезонд. Маҷлис - маҷлис аст. Алалхусус маҷлисе, ки дар он гуноҳи одамро муҳокима мекунанд, як навъ суди рафиқона аст. Суд эҳсосоти шахсро, таъсири шароити гуногун, муносибатҳо, ақида ва афкори касро ба инобат намегирад.

Дастҳо ба кеса, сарамонро аз гиребони палто ба дарун кашида хомӯш мерафтем. Осмон соф бошад ҳам, ҳаво хунук, замин ях кардагӣ. Шаби дарози зимистон аллақай ба шаҳр доман паҳн карда, чароғҳо ва лавҳаҳои электрикӣ дар ҳавои ғуборолуд хира метофтанд. Таассуроти вазнин ва ногувори муҳокима, ҷазогирии ман ба ҳар ду ҳам маҷоли сухан гуфтан намедод. Манучеҳр нағз медонист, ки ба ман тасаллӣ додан баробари дашном додан аст. Тасаллӣ ва тасаллибахшро хуш намекунам.

Пештар тахмин карда бошам, акнун боварӣ пайдо намудам, ки ба комёбиҳои нахустин ва фазлу дониши нокирои худ ғарра шуда, дӯстону ҳамкоронро ранҷондаам. Ба ҳар ҳол онҳо аксар кию чӣ будани маро аниқ надонанд ҳам, аз ғайбат, аз гапу калочаи ину он дар хусуси ман ақидашон чандон нағз набудааст. Баъзан бо безътиной, баъзан бо қатъияти яқравона ва худдонамӣ баъзеҳоро лат дода бошам, онҳо ҳам чун саргине, ки як дег ошро ҳаром мекунад, кори худро кардаанд. Ғайр аз ду-се нафар касе напурсид, ки гуноҳи ман чист?

– Ҷои мулоҳиза не, гап заданат даркор буд, –риштаи хаёламро бурид Манучеҳр. – Нина дуруст гуфт, тақдират ҳал мешаваду ту бошӣ ба даҳанат об гирифта шиштӣ.

Ман ба ҷои ҷавоб додан сарамро бештар ба даруни гиребони палто кашидаму қадамаму тез кардам. Ҳаёти ман вақтҳои охир аз силсилаи нокомиҳо иборат гашта, рости гап, баъзан барои ин нобарориҳо киро гунаҳгор карданамро намедонистам. Наход, ки як умр номуросои беварор монам? Албатта бо дурӯғ, бо сохтакориҳо носозгорӣ ҳам кайфияте дорад, аммо ман як умр дар шиканҷаи беварорӣ зиндагӣ кардан намехоҳам. Чӣ бояд кард? Баъзан ҳам аз худам, ҳам аз атрофиёнам безор мешудам. Ана, ҳамин тариқ, принципҳои зиндагиро, ки аслан дар ин боб ҳеҷ чизро намедонистам, таҳлил ва таҳқиқ карданӣ мешудам. Чаро ман, донишҷӯи аълохон, пурсабр дар байни ҳамкурсон баобрӯӣ якбора ба кор ношоям шудам?! Кошкӣ, ман он вақт ба ин савол ҷавоби аниқ ва саҳеҳ медоштам. Ин гуна хулосаҳои сарсарӣ ва берабт ҳамеша ҳангоми ягон нокомӣ дар сари ман ба рақс медаромаду сонӣ монанди дуди сигоре, ки хонаро пур кардааст, оҳиста парешон мешавад.

Дар сари чорраҳаи хобгоҳ Рухсораю Инобат ба мо нигарон буданд.

– Чӣ шуд? – ҳарду баробар ба ману Манучеҳр рӯ оварданд.

Манучеҳр даст афшонда, кирои ғам хӯрдан не, гуфтани шуд.

– Танбеҳи саҳт, – гуфтам ман бо малолат ночор табассум карда. Дар дилам Манучеҳрро маломат кардам, ки беҳуда духтаронро аз ин сир огоҳ кардааст.

– Барои ҳамун арақхӯрӣ? – пурсид оҳиста Рухсора ғолибан бо ҳайрат.

Сараввал ба саволи вай ҳеҷ, кас ҷавоб надод, ҳама хомӯш будем.

– Арақхӯрӣ... – гуфт Манучеҳр. Сонӣ илова кард: – Арақхӯрӣ, бемории кадом як донишҷӯӣ, шикоятӣ дадаатон, гилаи чингилаи рафиқон, – ҳамаашро ба ришта кашиданд.

– Парво накунед, ин тарафаш нағз мешавад, – сухани ӯро бурид Инобат. – Як сол нагузашта боз об бо лаби ҷӯӣ баробар.

Вай сухани Ҷӯразодаро гуфт. Ҷӯразода ҳам дар пахта маҳз ҳамин маъниро ва бо ҳамин мақол гуфта буданд. Одамони хуб аз бисёр ҷихатҳо ба якдигар монанданд, ҳатто суханашон ҳам аз як ҷо мебарояд. Ҷӯразода вақте ки як ҳафта барин омада, ҳамроҳи ман дар пахтазор буданд, ҳамин гапро гуфта, таъкид карданд, ки ҳарчи зудтар ба кафедра, ба кори дарсгӯӣ гузаронданианд. Ман ҳаргиз инро аз он кас таманно накарда будам, худашон гуфтаанд, ки шумо ба кафедра заруред.

– Хайр, рафтем, – баъди лаҳзае сукути умумӣ Инобат ба роҳ ҳидоят кард ва дар ҷавоби нигоҳи саволомеаи ман маънидорона табассум намуду гуфт: – Мегӯянд-ку, ғам нахӯр, аз қафои ҳар як гирия ханда меояд. Шумора ба як ҷое мебарем, ки ... – дилбарона пошнаҳояшро тақ-тақ ба замин зада, аз хушхабаре мужда метод вай. Дар равшании чароғи офтобӣ дандонҳои сап-сафеди вай ҷило дода аҷаб не, дили Манучеҳрро боз бештар ба шӯр оварда бошанд.

Ман ҳамчунон саволомез ба Манучеҳр нигаристам.

– «Вақти гулу рӯзи шодмонӣ омад, сармо шуду вақти меҳрубонӣ омад» вай ба илҳом омада, замзамаашро сар карду ҷавоби аниқ надод.

Ман ҳавсалаи шӯхию базлагӯӣ надоштам, бинобар он бо нигоҳи хаста ва лоқайд ба Рухсора нигаристам, аммо вай ба аломати «намедонам» сар

чунбонд. Вале чашмони ростгӯяш, табассуми ба дигарон ноаён, лекин ба ман ҳамеша маълуми вай гувоҳӣ медоданд, ки аз сире бохабар аст.

– Худаш чӣ гап? Ба кучо меравем? – пурсидам оқибат дилтангона бо андаке асабоният.

– Гӯям? – ҳанӯз ҳам шӯҳиашро бас накарда, ба Манучеҳр нигарист Инобат. Сонӣ ҷавоби ӯро нигарон нашуда гуфт: – Агар ба хонаи Рухсора-ино барем, меравед? Ба хонаи ягон хеши наздиқашон? Домодашонро дида монанд?

– Беҳазл гап занед, Инобат.

– Беҳазл мегӯям.

– Ҳама гапро дар ҳамон ҷо мефаҳмӣ, биё рафтем, – гуфт Манучеҳр аз бозуи ман гирифта раҳақӣ шуда. – Ин қадар дилтангӣ нақун.

Аммо ба кучо равонаанд, аллақай пай бурдам.

– Гӯй аввал, набошад, намеравам, – раҳравон эътироз кардам.

– Ба хонаи амаки Рухсора меравем. Ба меҳмонӣ таклиф карданд. Гапро пур ақуну омадан гир, – гуфт Манучеҳр ҳам аз инқиқии ман зарда карда. Сипас ҳамроҳи Инобат пеш даромада раҳақӣ шуд.

Ману Рухсора оҳиста ба онҳо пайравӣ кардем..

Қаҳрам омаду дигар пурсуков накардам. Ҳеч намефаҳмидам, ки амаки Рухсора барон чӣ моро ба меҳмонӣ таклиф мекардааст. Аслан, вай одам дар чӣ бобате аз додараш дадаи Рухсора ранҷида, аз деҳа саргурез шудагӣ. Боре Рухсора ҳамин хел гуфта буд. Ҳарчанд падари Рухсора кӯшиш мекардааст, бугзи дили бародарашро барорад, ба гузашта салавот гӯянд, аммо ин кас расман равуо кунанд ҳам, чандон часпон набудаанд. Ақнун омада-омада хушдори духтари додарашонро ба меҳмонӣ хостаанд! Мурғи пухтагиро ханда мегирад!

Шубҳаю андешаҳои маро пай бурд магар, Рухсора шарҳ дод.

– Амаки Худойдод гуфтаанд, ки имшаб ҳамаамон ба хонашон таклиф. Хӯ, рӯзи аввал... дар ёдатон? Бегоҳӣ маро гирёндед? Сонӣ ба хонашон рафтам?

– Медонам. Аммо ҳеч, намефаҳмам, он кас барои чӣ моро ба меҳмонӣ таклиф кардаанд? Ё бо супориши дадаатон?

– Не-е, агар дадаам ягон гап гӯянд ҳам, ин кас дилхоҳаш те, мегӯянд. Шумо намедонед, амакам одами аҷоиб. Ҳоло ҳамгап шавед, сонӣ мефаҳмед. Он кас ба ман доим биё, мегӯянду худам намеравам. Духтари худашон барин нағз мебинанд.

– Дадаатон «нарав» мегуфтагистанд?

Аз пеши гастроном мегузаштем, Манучеҳр «ҳозир» гуфта ба магазин даромаду лаҳзае нагузашта дар даст чизе коғазпеч баромад.

Мо кӯчаро бурида гузашта, ба маҳалла ворид гаштем. Дарҳол ба машомҳо бӯи дуди мӯрӣ ва зирбаки ош омад. Дар шаҳр одам баъзан ҳамин нишонаҳои муқаррарии зиндагии деҳаро ҳам ёд мекунад, дуди мӯриро бинад ҳам, дилаш гум мезанад.

15. ҲАҚИҚАТИ ОДӢ

Ҳавлии амаки Рухсора сарбунаи он маҳалла набошад ҳам, имораташ хушсохту хушнамул ва сахнаш сердолу дарахт буд. Аз дарвоза даромадему сири ҳамаи ин гапу кор ба ман равшан шуд. Моро Ҷаводзода пешвоз гирифтанд. Амаки Худойдоди Рухсора муаллим Ҷаводзода буданд. Дар бемористон ман ҳам як даҳан номашонро напурсидам. Одатан, дар мо номи пиронро ба забон гирифтани беадабӣ, «бобо», «амак», «муаллим» мегӯянд. Рухсора ҳам ягон бор фамилияшонро ба забон нагирифт. Он кас дар кӯча Инобатро дида, маро пурсанд, вай гуфтааст, ки сараш дар ғавғо, ёрдам кунед. Сонӣ ҳамроҳи Манучеҳр ба хонаи он кас омадаанд, маслиҳат кардаанд. Ман ҳам, Рухсора ҳам беҳабар. Ҷаводзода аз Рухсора ҳам дар ин хусус гап пурсидаанд, аммо ман қатӣ шинос буданашонро изҳор накардаанд.

Он касро дида, воҳӯрӣ кардему ба ёдам расид, ки чӣ хел баъди бо ситеза дар беморхона духтарашонро ранҷонда фиристодан муаллим пушаймон гашта, ба чашмашон об гирифта буданд... Инчиқиҳои пирӣ будааст, баъзе пирон кӯдак барин зуд аз карда пушаймон мешаванд.

Хурсандии Ҷаводзода ҳамон шаб ҳадду ҳудуд надошт. Маро ба кучо шинонданашонро намедонистанд. Ҳеч гумон надоштам, ки мӯйсафед ин қадар ба ман дилбастагӣ доранд. Аз муҳаббати он кас хичил будам, ки як бор аз аҳволашон хабар нагирифтам. Гила карданд, гилашон чой дошт ва ман ба чуз узргӯӣ чораи дигар надоштам.

Мизро калон кушоданду дастархон партофтанд. Тайёриашонро дидагӣ буданд, ки зуд дар рӯи дастархон нозу неъмат - кабобу самбусаҳои варақӣ, салатҳои гуногун, хӯрданӣ - аз мурғ то моҳӣ пайдо шуд. Дар як сабӯ шароби сурхи дастӣ оварданд.

– Шароби ноб аз ангури боғчаи худамон, – шарҳ доданд муаллим.

Духтарон дар поёнтари миз ғун шуда, ба гапи худ машғул буданд. Онҳо духтари муаллимиро миёнагир карда, аз даҳони вай нақли шавқоваре мешунданд. Духтарак зуд-зуд аз пеши онҳо бархоста, ба ошхона мерафту дар даст ягон хел таом, салат ё чойники чойи тозадам бармегашт. Сипас боз амонат нишаста, нақлашро давом медод. Вай ҳоло фарбеҳтар шуда, ба рухсорааш сурхӣ дамидаст, чашмонаш махмур - як духтари нозанин гаштааст.

Манучеҳр қиссаи маҷлисро гуфта, маро андаке оташин кард. Ҷаводзода хомӯш гӯш карданду насихатомез гуфтанд:

– Ҳеч гап не, асп чор пой дораду боз пешпо мехӯрад. Баъд аз ин хушёр мешавед.

Дигар дар ин бора гап кушода нашуд. Муаллим ба пиёлаҳо шароби ноб рехтанӣ буданд, Манучеҳр дастӣ он касро боздошту бархоста, аз қисаи палтоаш як шиша коняк гирифт.

– Э, ин коратон беҳуда, – эътироз карданд муаллим. – Ба мани мӯйсафед ин носи шумо баландӣ мекунад.

– Кам-камакак амак, – исрор кард Манучеҳр ва шишаро кушода, ба назди муаллим гузошту ба ман хитобан гуфт: – Доғи шароба бо шароб мешӯем.

Ман аз қаҳр суп-сурх гаштам.

Баъди ду - се қадаҳ нӯшиданамон як сӯҳбати озод, табиӣ ва дилчӯ барпо гашт. Духтарон азбаски наменӯшанд, ба гапу кори худ саргарм буданд.

– Гап ҳамин, Вафо, – муаллим қадаҳи навбатиро нӯшонданду бо овози паст, ки фақат ба ману Манучеҳр шунаво буд, бори аввал «ту-ту» гӯён ба ман рӯ оварданд. – Ман аз ҷониби ту ба Ҳалқасой рафтам. Худата нағз меидам, барои ҳамин хостгорӣ рафтам. Набошад... – муаллим давоми суханашонро нагуфтанду рӯ турш карданд. – Ҳамааш соз шуд, гапро пазондам. Онҳо нафаҳмида, кора чигил кардагӣ. Акнун тайёрии тӯя бин. Вақтатро ёбу рафта падара биёр... Ду-се кас биёнд, даҳан-баста карда монем. Сонӣ фурсат ёфта, тӯятро мегузаронӣ. Ҳоло ҷихози духтар ҳам тайёр не.

– Ташаккур, муаллим... То зиндаам некиатон аз ёд намеравад, – гуфтам ман аз замин чашм набардошта, бо каме хичолат.

– Барои ин кор то охири қатрааш нӯшидан даркор, – Манучеҳр ин гапро бо овози баланд гуфту диққати духтарон ба сӯи мо ҷалб шуд. Вай шишаро гирифта ба қадаҳҳо шароб рехт. Лаҳзае хомӯш мондем. Ҳар яке ҳис мекард, ки дар ин хел маврид ҳеч як сухан тугӯни дилро ифода карда наметавонад.

Баъди таом шеърхонӣ, рақсу суруд сар шуд. Ҳар яке хунари худро нишон меод. Ҷаводзода шеърҳои латиф мехонданд. Ҳоло ба ман шеърҳои солҳо боз медонистагиам фавқуллода таъсири зӯр мерасонданд. Махсусан, ин рубоии Хайёмро муаллим пуртаъсир хонданд:

Ёрон, чу ба иттифоқ меод кунед,
Худро ба ҷамоли якдигар шод кунед.
Соқӣ чу маи муғона бар каф гирад,
Бечора маро ҳам ба дуо ёд кунед.

Сипас Манучеҳр рубоб хосту асбобро ба дасташ дода буданд, суруде сар кард, ки нақароти онро ҳама баробар такрор кардем:

Нимишабон субҳро майли дамидан диҳам...

Ин шаб аз шабҳои такрорношудани ҳаёти ман буд. Бори аввал ман суруди Рухсораро гӯш кардам. Баъди таронаҳои Манучеҳр муаллим рубобро ба вай дода, хоҳиш карданд, ки ягон чиз хонад. Ман хомӯш табассум мекардам, аз хунараш сирф беҳабар будам.

– Як бор «Муноҷот»-а зан, – хоҳиш карданд он кас. Сонӣ ба мо рӯ оварда гуфтанд: – Ҳар бор биёд, як раҳ «Муноҷот»-а навоз, мегӯям.

Рухсора сараввал аз шарм ё изтироб каме ноӯҳдабароёна навохтагӣ барин намуд, аммо то рафт ҷуръат гирифта, ангуштони нозукаш рӯи пардаҳои рубоб ба рақс даромад. Ростӣ гап, ман мафтунӣ рубобнавозии вай гашта, ба савти изтиробангези он кам диққат кардам. Баъд бо талаби муаллим суруд сар кард. Ба гӯш овозаш аввал маҳину ночур шунида шуд. Ҳатто каме гирифтагӣ барин буд. Лаҳзае нагузашта савти гуворо ва лаҳни дилнишини вай ҳамаи моро ба худ ҷазб кард.

Вай менавохту месуруд, овозаш гоҳ баланду гоҳ паст мешуд, аммо пайваста ба нотаҳои баланд бозмегашт, хомӯш мемонд ва боз баргашта ба авҷи аввала мерасид. Аз як банд ба банди дигар гардишҳои дилвез дошт, ки бароят дилрас ва табиӣ мебароманд. Агар дар ин маҳфил мусиқишиносе мебуд, аз ин сопранои лирикии дилкаш, табиӣ ва носуфта ангушти ҳайрат мегазид. Суханони вай аз мағзи дилу ҷон берун меоманд:

Ду-се рӯзест бӯи гул наомад-е,
Садои хониши булбул наомад,
Равед аз боғбони гул бипурсед,

Чаро булбул ба сайри гул наомад-е?

Ин таронаро ман борҳо аз хофизони касбӣ шунида будам, аммо Рухсора онро дигаргуна, бо як оҳанги махсуси худаш ёфта, афсункорона мехонд. Ҳавояш қадре вазнин, бо лаҳни дарднок, гӯё худ ба худ ҳасрат мекарда бошад, дилу чонро гудоз дода, тараннум мекард:

Гаҳе дар дил, гаҳе дар дида бошӣ,
Диламро хун куну ёр, зинда бошӣ.

Ҳама хомӯш, саропо гӯшу хуш гашта будем. Аз дилам гузашт, ки дар байни мардуми мо чӣ қадар соҳибхунарони бисёр ҳастанд, аммо ба монанди Рухсора ба ғайр аз наздиконашон каси дигар аз хунари онҳо хабар надорад. Баъзе бочуръаташон ба сахна набароянд, дигар ҳама хомӯш мегарданд.

Рухсора сурудашро поён кард. Суханони таҳсин ва дархостҳои самимӣ баланд шуданд:

– Офарин! Кам нашав!

– Ғам набинед! Чуфт шавад!

Вай шармида, рӯяшро бо дастонаш пӯшид. Гӯё тамоми ҳастиаш даргирифту шӯълаи ин оташ аз байни ангуштонаш забона мезад. Баъд рангаш канд, дасташро аз рӯяш фуруварда, хичолаткашон табассум кард, гӯё дар сари шавқ сухани густохонае гуфта бошад, чашмонаш узр мегуфтанд. Чаводзода мамнун ба рӯи вай нигаристанд:

– Рубоби ман додагӣ дар деҳа ё дар ҳамин ҷо?

– Дар деҳа, наовардаам.

– Ин Рухсора аз хурдиаш ҳамаро қоил мекард. Муаллимон зорӣ мекарданд, ки дар консерти ҳаваскорони мактаб суруд хонад, не, аз сахна метарсад.

– Аз сахна нею аз гапи мардум метарсидагистанд? – гуфт Манучеҳр.

– Ҳа, баъзе одати ганда дорем, – гуфтанд муаллим.

Рухсора рубобро ба Манучеҳр дароз кард, аммо ҳама бо як овоз аз ӯ хоҳиш карданд, ки боз ягон чиз хонад. Ба ман чунин намуд, ки дар синаи вай мавҷи суруд талотум мекунаду роҳи берун шуданро меҷӯяд. Аз суруди вай дилҳои мо бо фараҳ ва эҳсосоти ширину гуворо лабрез мегашт. Вай месуруду ман ҳаёлан гоҳ дар марғзорони деҳа, гоҳ дар бағали кӯҳҳои обшор сайр мекардам. Дар суруди вай ҳам ҳусну нафосати табиат, ҳам орзуҳои ҷавонӣ, ҳам дард ва ҳам шодмонӣ буд. Ҳар як сухани тарона чунон бо дард ларзида, аз дили духтар берун меомад, ки вучуди кас зир-зир мекард, Беҳуда намегӯянд, ки духтар синаи меҳр аст. Одами беғам ва бедард ҳаргиз ин хел суруда наметавонад... Ман дар домани ҳамин гуна изтиробҳо мисли афсунзадае, ё сурати деворе шах шуда будам. Ҳама чашму гӯш ба вай, аммо ӯ ба ҳеч кас нанигариста, гӯё худ ба худ роз мегуфта бошад, мехонд:

Биё дар оташи ғамҳо бисӯзем,
Даруни ашки мотамҳо бисӯзем,
Биё по бар сари дунё гузорем,
Миёни чашми одамҳо бисӯзем.

Суруди ӯро гӯш мекардаму ҳаёлам дар ким-кучоҳо парвоз дошт. Ин таронаҳо маро ба олами орзую армонҳои наврасиям мебард... Дашти Баҳорикор, шабҳои хирманкӯбӣ, моҳи духафтаи тамоме, ки аз қафои хирманҳо мебаромад, аз пеши назарам мегузаштанд. Аспҳои хирманкӯб хастаҳолона

якта-якта пой мепартофтанд, маро дар болои зин хоб мебурд. Аз дуродур суруди даравгардухтарон ба гӯш мерасид... Санъат ва адабиёт дар дили одам як навъ чашмаи мехру шафоат мекушояд, ўро аз дуруштию дилсахтӣ, норостӣ ва бешармӣ дур мекунад, ҳассостарин торҳои нозук ва начиби вучуди одамиро ба чунбиш меоварад.

Ҳамон шаб дар хонаи Ҷаводзода қариб то соати дувоздаҳ нишастем. Бо таклифи муаллим ва исрори духтарашон Рухсора дар хонаи онҳо хоб кардани шуд. Мо Инобатро гусел кардему пиёда ба сӯи хобгоҳ меодадем. Манучеҳр гоҳ замзама мекард, гоҳе ба гап даромада, маро дарди сар медод. Гӯшам ба вай, аммо фикрам ба андешаҳои дигар банд буд. Хешовандони Рухсора, пеш аз он ки ба Ҷаводзода розигӣ диҳанд, ба деҳаи мо рафта, аз мардум кию чӣ будани тӯбу тухмаи моро пурсидаанд. Муаллим инро ба ман гуфтанд, ҳатто худи Рухсора беҳабар будааст.

– Баъди пахта Рухсора... пай бурдӣ, саду ҳаштод дараҷа дигар шудааст! – дар таги гӯшам дод мезад Манучеҳр. – Ман акнун аз вай дилпур... Чӣ гуфтӣ?...

– Ман ҳам, – суҳанро мухтасар кардам, то ки хомӯш гардаду ба фикру андешаҳои ман ҳалал нарасонад.

Ман чиро фикр мекардам?

Агар гӯям, ки баъди тамои кардани институт, ман ба мактаби ҳаёту зиндагӣ дохил шудам, сипас, ҳоло семестри аввалини онро ҷамъбаст кардам. Намедонам аз имтиҳони аввалини дорулфунуни ҳаёт гузаштам ё не? Чӣ баҳо гирифтаам? Агар худам одилона ба худам баҳо диҳам, ба ҷуз муҳаббати Рухсора, алҳол аз ҳамаи фанҳо баҳоям «2». Аммо гап дар сари баҳо не. Аз ҳама муҳимаш дониш, фаҳмиш ва таҷриба аст. Ҳамаи ин сабақи аввалини зиндагӣ аст ва набояд барои ман беасар бошад... Манучеҳр мегӯяд, ки Рухсора дигар шудааст. Чаро дигар шуд, инашро гуфта наметавонад. Аслан, вай дигар нашудааст, фақат кию чӣ будани маро донист, шинохт. Ба фикрам, одамон агар бо ҳам созгорӣ накунанд, ҳамҷиҳат набошанд, ин нишонаи он аст, ки онҳо якдигарро нағз намешинанд.

Инак, саргузашти ман поён ёфт. Тафсилоти тӯямонро навиштан ҳеҷ зарурате надорад. Ҳамаи тӯйҳо қариб ба якдигар монанд. Тӯи мо ҳам мисли тӯйҳои дигар, нимзамонавию ниманъанавӣ буда, барои дигарон ягон нави надошт. Аҷаб не, баъзеҳо гӯянд, ки ин қиссаи муҳаббат ҳам нави не, борҳо адибони заковатманд дар ин мавзӯ навиштаанд ва боз навиштани он ҳочат набуд. Дуруст, лекин як ҷиҳат дорад, ки аз он сарфи назар кардан мушкил: дар зиндагӣ ин ҳақиқати оддиро ҳар кас бояд ба тарзи худ кашф кунад.

1974 – 1975.

МУНДАРИЧА

Муҳаммадчон Шакурӣ. ЗАРРАҲОИ ОДАМИЯТ5	
1. ДУХТАРЕ АЗ ҲАЛҚАСОЙ.....	26
2. РУХСОРА.....	40
3. ЯК ҚАДАМИ БОҚУРЪАТ	46
4. МУАЛЛИМ ҚЎРАЗОДА	53
5. АЗ ГУЛ БЎЮ АЗ КАҲ ДУД	60
6. ДАРОЗИИ ШАБРО АЗ БЕМОРИ ПУРС	69
7. РЎЗҲОИ ДИГАР, СЎЗҲОИ ДИГАР.....	83
8. АЙЁМИ ИШҚ	92
9. АҚАБ СИРУ САВДОҲО	100
10. МАНУЧЕҲР.....	106
11. ОСТОНАИ ДУХТАРДОР БАЛАНД АСТ!113	
12. ХОСТГОРӢ	123
13. ОСМОН ДАР ҲАМА ҚО ЯКРАНГ НЕСТ!137	
14. АНДЕШАҲОИ РОҲИ ЗИНДАГӢ	148
15. ҲАҚИҚАТИ ОДДӢ.....	161

БАҲРОМ ФИРЎЗ

РУХСОРА

Қисса

Китобро «Махфили илми тоҷикшиносӣ»-и ТҶХ
«Олами китоб» ба нашр тайёр намудааст.

Муҳаррир
Чопи компютери
Саҳифабанд
Мусаҳҳах

Ҳокими АЗИЗ
Нодира НОСИРӢ
Фармон РУСТАМ
Сиддиқи МУБОРАК